Hebräische Lesefibel

zugleich eine Vorstufe zur **Tefilla kezara.**

Von

Michael Abraham,

Berlin.

Achte verbesserte Auflage.

Verlag von J. Kauffmann, Frankfurt a. M.

חכמת
יהושע בן סירא

על פי העתקת

הרב החכם המדקדק

יהודה ליב בן־זאב.

מתוקן ומבואר באור קצר ומספיק

מאת

אבן שלמה

ווארשא

בדפוס ר׳ יצחק גאלדמאן נ״י.

שנת תרמ״ד לפ״ק

ХОХМАТЪ ІЕГОШУА БЕНЪ СИРА,

т. е. Мудрость Исуса Сираха,

съ комментаріемъ Нафтали Маскилейсона.

ВАРШАВА.

Въ Типографіи И. Гольдмана, Мурановская № 16.

1884

Дозволено Цензурою
Варшава, 30 Ноября 1883 г.

דברים אחדים

הספר היקר הזה בן סירא הוא עתיק יומין, סגולה יקרה מימי קדם, מימי הבית השני. חובר בעצם וראשונה בלשון הקדש, אך בימי הגלותנו מעל אדמתנו והזרותנו בארצות נאבד מתוך הקהל ואיננו; ולולא היתה לו שארית פליטה בהעתקתו בלשון ארמית, כי עתה נכחד זכרו מן הארץ. ובדורות האחרונים שבו והלבישוהו מדו בד קדש, העתיקו אותו מארמית לעברית, והשיבוהו למקורו הראשון. אולם מכל המעתיקים הגדיל לעשות הרב החכם בן־זאב, כי עמד טעם מקראי קדש בו, וסגנון לשון הנביאים על לשונו. כל הפתגמים החרוצים, כל משלי המוסר וכל מאמרי החכמה, בולטים ונוקבים, חודרים כליות ולב כחצי גבור שנונים, גם שת נוספות פסוקים שלמים בעברית על הארמית מההעתקה היונית האשכנזית, וכלם אומרים כבוד! — .

הספר הזה נדפס ארבע פעמים בחיי המעתיק בן־זאב ואחריו. וזה כעשר שנים אשר הדפסתיו אנכי עם באור קצר וקל בשם אבן שלמה (כי שמי בקרבו), אשר יספיק לתת בינה גם לנערים וצעירי הצאן, ויבלעוהו בעודו בכף. ומאז יבוקש ואיננו, ועתה הדפסתיו מחדש שנית. ויתרון ההדפסה הזאת על הקודמת בכל היא, בתקונים רבים בפנים הספר עצמו, גם בלשון, גם בנקוד, הורם כל מכשול והוסר כל מעוות, הוקל כל כובד, ורוכך כל קשה. גם הרחבתי הבאור ושמתי עליו נוספות. כל עין רואה תעידנו, וכל חך יטעם לו, כי יתר שאת לו היום על כל ההולכים לפניו, וראוי הוא היום ללמדו ולשננו לבנינו הצעירים לוקחי לקח בשפת עבר, הן מצד לשונו הזכה והטהורה וסגנונו בלשון הכתוב; והן מצד תוכן עניניו, דברי מוסר ולקח טוב. חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה.

נפתלי משכיל לאיתן

הצעה

השאלה הראשונה, אשר יפול לב הקורא המשכיל עליה בקראו שם הספר „בן סירא", מפיסקא בתלמוד, **אמר רב יוסף אף בספר בן סירא אסור למיקרי** (סנהדרין ק':). ואנכי טרם אענה לכוין דעת רב יוסף על מי ועל מה אמר, אביא מערכת התנאים והאמוראים, העומדים לימין צדקת הספר, והמיקרים דבריו כדברי ספר מוסר יקר כאשר הוא באמת; ולזה אציג לעיני הקורא כל המקומות בתלמוד, שמביא דבריו לשם ולהלכה ללמוד ממנו חכמה ומוסר:

א איתא בברכות (דף מ"ח) ינאי מלכא ומלכתא כריכו ריפתא וכו' **לא** הוה להו אינש לברוכי כו', אמרה ליה דביתהו אשתבע לי דאי מייתינא לך גברא דלא מצערת ליה כו' אייתיתיה לשמעון בן שטח, אותביה בין דידיה לדידה, א"ל חזית כמה יקרא עבידנא לך, **א"ל** לאו את קא מוקרת לי אלא אורייתא היא דקא מוקרא לי, שנאמר סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך (בן סירא ו') [ואף שמפירש"י משמע שהביא קרא דמשלי (ד'), אך תוס' דסוף פ' ההולך ודעירובין (דף ס"ד) מייתו שהוא מס' ב"ס ע"ש. והיא אמנם כעין דמיון בלבד, אך יש לי ראיה חזקה כי ר"ש ב"ש כיון אל קרא דבן סירא, מהא דבמדרש רבה פ' מקץ פרשה צ"א, מביא הא מעשה **גופא** דינאי המלך בשנוי לשון קצת, וז"ל **א"ל** ולמה יתבת לך בין מלכא למלכתא? א"ל בספר בן סירא כתיב סלסלה ותרוממך ובין נדיבים תושיבך ע"כ. הרי לך שאמר בהדיא קרא דב"ס. ומהתימה כי נעלמו מעיני רש"י ז"ל דברי מדרש הנ"ל. וגם בתלמוד ירושלמי נזיר פרק ב"ש מביא בהדיא שהוא מספר ב"ס]:

ב ובעירובין (ס"ד) אמר רב חייא ב"א אמר רב, כל שאין **דעתו מיושבת** עליו אל יתפלל שנאמר בצר אל יורה (ב"ס ז') (ועיין שם בתוס'):

ג בגמרא הנ"ל (דף נ"ד) א"ל רב לרב המנונא, בני **אם** יש לך היטיב לך, כי אין בשאול תענוג ואין למות התמהמה. וא"ת אניח לבני ולבנותי חק בשאול מי יגיד לך. בני אדם דומים לעשבי השדה הללו נוצצים והללו נובלין ע"כ. (והם מדברי ב"ס פרשה י"ד, ואף שלא הזכירם בשמו, כי הספר הזה שגור היה בפי רב, כנראה):

ד חגיגה (דף י"ג) ואמר רב אחא בר יעקב, עוד רקיע אחד יש למעלה מראשי החיות כו'. עד כאן יש לך רשות לדבר, מכאן ואילך אין לך רשות לדבר, שכן כתוב בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהרשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות (בן סירא ג'). [ובמדרש רבה (פ' ח' דף י') ר' אליעזר אומר בשם בן סירא בגדול ממך אל תדרוש בחזק ממך אל תחקור במופלא ממך אל תדע ובמכוסה ממך אל תשאל במה שהרשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות], (פירש רש"י ד' מדות יש כאן, לומר שאל תחקור מה למעלה ומה למטה ומה לפנים ומה לאחור):

ה ביבמות (ס"ג ע"ב) אמר רבא לרבה בר מרי כו' **כתוב** בספר בן סירא אשה טובה מתנה טובה כו' (ב"ס כ"ו), העלם עיניך מאשת חן כו' (שם ט'), אל תהי צר צרת מחר כו' (שם ל"א):

ו כתובות (דף ק"י:) כל ימי עני רעים **בן סירא** אומר אף לילות בשפל גגים גגו ובמרום הרים כרמו כו' (ב"ס ל"ב), והמאמר הזה שנוי בבבא בתרא (דף קמ"ה) ומשולש בסנהדרין (דף ק'):

ז ב"ק (דף נ"ב:) אמר רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי

אינשי

אינשי, מטייל ואזיל דיקלא בישא לגבי קינא דשרכי. א"ל ר"ז כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים. כתוב בתורה וילך עשו אל ישמעאל (בר' כ"ח), שנוי בנביאים דכתיב ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים (שופטים י"א), ומשולש בכתובים שנא' כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו (ב"ס י"ג):

ח ב"ב (דף צ"ח:) הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובים, וקל מסובים חתן הדר בבית חמיו, וקל מחתן אורח מכנים אורח. וקל מאורח משיב דבר בטרם ישמע (ב"ס ל"א):

ט סנהדרין (דף ק') א"ר יוסף מילי מעלייתא דאית ביה דרשינן להו, אשה טובה מתנה טובה כו', כדאיתא בגמרא דיבמות שהבאתי (סימן ד'):

י נדה (דף ט"ז) ור"י האי קרא מה דריש ביה מיבעיא ליה לדכתיב בספר ב"ס שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי, שר הנרגל בבית המשתאות, ואמרי לה שר הנרגן, ואמרי לה שר הנרגז, והמושיב שבת במרומי קרת והאוחז באמה ומשתין והנכנס לבית חבירו פתאום:

ואחרי הדברים והאמת האלה, שגדולי התנאים והאמוראים מביאים דבריו, בלי חשש ומיחוש היותו ספר חיצון, ואין אחד מהם גולה את אזנם לאמר, איכה שבאת את דבריו הלא ספר חיצון הוא ואסור למיקרי ביה, ולא זו בלבד אלא אדרבה היה הספר ההוא יקר בעיניהם והיו דורשים וסומכים מדרשם עליו כעל אחד מכתבי הקדש, כנראה מלשון רב שהבאתי (עירובין דף ס"ה) שהביאו כמקרא ידוע שנאמר, ומדברי שמעון בן שטח (ברכות מ"ח), ורבה בר מרי אמר בהדיא ומשולש בכתובים (ב"ק דף צ"ב) וא"כ משמע מדבריו שהיו מונים אותו בין כתבי הקדש, ואיך א"כ יעלה על הדעת שהאחד מונה הספר בין כתבי הקדש, והאחר יאסור למיקרי ביה? ובודאי מה שכיון זה לא כיון זה ומה שכיון זה לא כיון זה, כאשר אבאר. וכל הגדולים והשלמים המה לי בעוזרי, כי לא לבד מותר לקרות בספר הזה, אך ראוי ונכון לקרות בו, ללמוד ממנו יראה חכמה ומוסר. ופקח נא עיניך וראה מה שכתב הריטב"א (ב"ב צ"ח ע"ב) וז"ל כתוב בס' ב"ס. אע"פ שקראוהו בסנהדרין ספרים חיצונים שמעינן שלא אסרו שם אלא לעשות ממנו קבע, אבל מ"מ ראוי להגות בו ללמוד ממנו הכמה ומוסר עכ"ל. ומי הגיד לו לריטב"א ומנא ליה החלוק הזה, אם לא שהיה קורא בו, וראה דבריו טובים ונכוחים, והיה נפלא בעיניו, איכה יאסר אלס האומה למיקרי בספר מלא יראה ומוסר? ע"כ דחק עצמו ליישב, כי האזהרה לא נאמרה אלא לחלק יראה, לאסור עיון קבע ולהתיר עיון עראי. ואם כדבריו כן הוא הנה המשפט הזה לא לבד על ספר בן סירא נחרץ כי אם על כל מקראי הקדש כדאיתא בברכות (דף כ"ח) דאמר ר' אליעזר לתלמידיו מנעו בניכם מן ההגיון (פירש"י לא תרגילום במקרא יותר מדאי). אך לענ"ד, דברי התלמוד נדקו גם יחד, רב יוסף לדעתו נדק כי אסר למיקרי בספר בן סירא לגמרי, ואנחנו נלך בטח בעקבות אלה חכמי התלמוד כי נקרא בספר הזה, הא כדאיתא והא כדאיתא:

ולזה נביא דברי ר"י והסוגיא בלשונו והשקלא וטריא בגמרא דסנהדרין (דף ק') כהוייתו. וז"ל תנא רב יוסף אף בספר ב"ס אסור למיקרי, א"ל אביי מ"ט אי לימא משום דכתיב ביה לא תנטוש גילדנא מאודניה דלא ליזיל משכיה לחבלא. אי אפשטיה באורייתא נמי כתיב לא תשחית את עצה כו'. ואלא משום דכתיב ביה בת לאביה מטמון שוא כו' הא רבנן נמי אמרוה כו'? ואלא משום דכתיב ביה, לא תיעול דויא בלבך דגברא גיברין

קטל

קטל, הא שלמה נמי אמרה ?. ואלא משום דכתיב ביה מנע רבים מתוך ביתך ולא הכל תביא ביתך הא רבנן נמי אמרוה ?. אלא משום דכתיב ביה זלדקן קורטמן עבדקן סכסן, דנפח בכסיה לא צחי, אמר במאי איכול לחמא סב לחמא מיניה, מאן דאית ליה מעברתא בדיקניה כ"ע לא יכלי ליה. (ופירש רש"י וכל אלה דברי רוח הן לכן אין קורין כו') ע"כ. ועתה הקורא הנעים כאשר תשים נא עינך ולבך בספר הזה אשר הוא עתה בידינו, ולא תמצא בשם מדברים האלה שמביא בעל התלמוד משמו, אשר על אודותם אסר למיקרי ביה, זולתי פסוקי בת לאביה, מנע רבים מתוך ביתך, ושאר המאמרים שמביא אין מהם לא רמז רמיזה בו, וא"כ אינם מספר בן סירא הזה. והראיה החזקה אשר לי על זה, כי אותן הפסוקים שנמצאים בו, מביא בעל התלמוד בלשון עברית, לחה ונקיה, הלשון שדבר בה המחבר, ואותן הפסוקים שאינם נמצאים בספרים אשר בינינו, מביא בעל התלמוד בלעגי שפת בבלית ארמית. ומי לא יראה ויבינם כי מליצת זלדקן קורטמן עבדקן סכסן הוא גוף מליצה בלשון ההיא לשון נופל על לשון, ולא העתקה מעברית, ואילו היה מספר בן סירא שלנו המחובר בלשון עברית היה בעל התלמוד מביא בל"ע כפסוק מנע רבים מתוך ביתך, וכפסוק בת לאביה. אלא שאינם מדברי ב"ס כאשר אבאר. ואחר שמסקנת התלמוד באיסור קריאת ב"ס משום איזה פסוקים הנזכרים לעיל, ועליהם באו ראיות ברורות ועדות מוכיחות כי אינם מספר ב"ס שלנו, א"כ בנפול הסבה בטל המסובב ולא חל המאמר אסור למיקרי על הספר הזה, ואין כאן הבם איסור כלל:

ולא נשאר לי מעתה אלא לבאר, איך יתכן שיתסו בעלי התלמוד דברים לספר הבוא מה שלא אמר המחבר ולא עלו על לבו ? אולם גם זה נקל ליישב, כי אחרי העיון בכל המקומות שמביא התלמוד דברי הספר, אף שהם לקוחים ממנו, הם משונים מאד בנוסח הלשון ובסדר הפסוקים, אשר מזה נראה להוכיח, שלא היה ספר בן סירא שלם ומסודר על סדר הראוי בידי בעלי התלמוד, בכתב ספר מחובר, כאשר הוא עתה בידינו, אך היו מאמריו ומליצותיו שגורות להם ע"פ במסורת איש מפי איש, והיו משתמשים במשליו גם ההמון, כמנהג האומה עד היום בספר משלי, ועל דברים מסורים ע"פ מה נקל להשתנות נוסח מאמר אחד בתוספת ובגרעון (כאשר תראה החלוף בנוסח פסוק במופלא ממך בל תדרוש כו' לפי מה שהובא בגמ' חגיגה (דף י"ג) נגד מה שהובא במדרש רבה (פ' ח' דף י') הנזכר למעלה. ולפי שהיה ישוע בן סירך בימים ההם מפורסם באומה לאיש גדול בתורה ובחכמה, וידוע לאיש ממשל משלים מליצה וחידה לו, ע"כ כל משל ומליצה השגור בפי האומה אז, ולא היה נודע מי אביהו ומי אמרו, היו אומרים בסתם בן סירא אומר, כאשר עד היום מיחסים דברים ללא אמרם לאומר דברים כדומה להם. ועל אופן כזה נקל היה ליחס מליצות הבל ודברי תועה לבן סירא, ולכונה הזאת נדקו דברי ר"י אסור למיקרי ביה. אבל על האופן אשר הספר בידינו, ועינינו לנכח יביטו, כי הוא ברור ונקי מסיגי משלי תועה ודברי רוח, רק כלו יראת ה' חכמה ומוסר, המעיר לב בני אדם לטוב ומרחיק מרשע, לכונה הזאת גם רב יוסף יתן עדיו ויצדיק הספר, כאמרו מילי מעלייתא דאית ביה דרשינן להו (סנהדרין ק'). ומשפטי החכמים אמת צדקו יחדו:

ולא עוד, ומה אם ספר קהלת אמרו (שבת דף ל') בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת, מפני שדבריו סותרים זה את זה, ומפני מה לא גנזוהו, מפני שתחלתו ד"ת וסופו ד"ת, ומה אם ספר משלי בקשו לגנוז (שם) ולא גנזוהו כי עיינו ביה ואשכחו טעמא, אף כי הספר הזה, אשר כלו מלא חכמה ומוסר ויראת ה' כי ראוי הוא לאסרו ולקיימו:

הן אלה אשר העליתי בדרישה ובחקירה, יגעתי ומצאתי בראיות ברורות ועדים נאמנים,

העומדים

העומדים לימין צדקת הספר, והוצאתי המחבר היקר מתלונת פי הבוערים בעם, המעלימים עיניהם ומושכים ידיהם מספר בן סירא, ונשענים על מאמר ר"י הנ"ל אבלי דעת הסבה על מה ולמה? כאשר הוכחתי, וזכות המחבר וספרו יגן עלי ועל כל חושבי אמת בלבבם. והקורא אשר ישים עינו ולבו אל דברי הספר, יקרא ואז יגזור משפטו ויראה היש אמת בדברי אם לא:

עוד אתה למודעה אני צריך, כי ספר אחד קטן מתגולל בידינו, שמו בן סירא בן ירמיה הנביא, נדפס היום מאה שנה (שנת תק"ז) בעיר לא נודע שמה. וכתב שם בהקדמת הספר, וז"ל, כתיב עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר, בא וראה כמה גדולים מעשיו של הקב"ה כו', פירוש עושה גדולות עד אין חקר, כנגד כל יצירה, ונפלאות עד אין מספר כנגד שלשה שנולדו בלא שכיבת הורתן עם אדם, ואלו הן, בן סירא, רב פפא, ורב זירא כו'. ומביא שם המעשה, כי בתו של ירמיה נתעברה באמבטי במרחץ שנכנס זרע בקובתה, ממה שכבשו רשעי הדור את ירמיהו הנביא להוציא ז"ל במרחץ, ע"ש. ואין קץ לדברי רוח הבלים ודברי שטות שמביא שם בהקדמה. ובראשונה האמנתי, כי אולי היא איזו אגדה בתלמוד או במדרש, ואם קבלה היא נקבל, אבל אין הדברים כן, כי שאל שאלתי את פי אדוננו מורנו ורבינו הגאון מו"ה ישעיה ברלין זצ"ל, כי הוא היה בקי בתלמוד במדרש בספרי ספרא ותוספתא, וכל דבר מדברי החכמים לא נעלם ממנו, ופיו הקדוש אמר, לא מיניה ולא מקצתה נמצא בדברי החכמים, ואח"כ מצאתי בצמח דוד ח"א ג"א תמ"ח, אמר ג"כ כי לא מצא דבר זה בתלמוד או במדרש, אך הוא מלקוטי מהרי"ל, ואמר שלפי דעתו הוא גוזמא בעלמא. וכמוהו אמר בעל סדר הדורות (דף ל"ד). גם לפי מה שמבאר בהקדמה, לא היה אפשר שהיה בן ירמיה, לפי שהוא מהלל בסוף ספרו (פרשה כ'), את שמעון בן חוניו הנקרא שמעון הצדיק, והוא היה יותר ממאה שנה אחר מיתת ירמיה. וגם המשלים והמליצות שהביא שם ע"פ א"ב נראים כי הם בדוים מאחד מקטני הדעת, אשר אסף וליקט המאמרים המוזכרים בתלמוד, וסדרם ע"פ א"ב, בדרך שאלה ותשובה רב ותלמיד, ככל העולה על רוח המלקט, ולא ידע דרך החכמה ואיה מקום התבונה. ושאר המשלים אשר הביא עוד שם בשמו בלשון ארמית הן מעטים מאד ונער יכתבם. ואלו הן: כלתא עלת לגננא ולא ידעא מא מטי לה. לחכימא ברמיזא לשטיא בכרמיזא. מוקיר מבסרוהי דמי להמרא. נור דליק מוקיד גדישין סגיאין. סבתא בביתא סמנא טבא בביתא. ערבא טבא מאה צפרין ובישא אלף אלפין. פתור פתורא פריש מהלוקת. צריך את למסב ולמתן ויהא חולקך עם בר מזלא. קריבא סחורתא אכלתיה מריה ורחיקא אכיל למריה. רחימא קדמאה לית את כפרי ביה. שתין מלוכין יהון לך ומליכות נפשך לא תשבוק. תתיהב לך יד כי הות שביעא ולא דהות כפנא. זהו ענין כל הספר הקטן הזה אם ראוי להקרא ספר. ואם על הספר ההוא כיון רב יוסף מה נדקו דבריו, כי מלא הבל הוא ודברי תועה לא חכמה ולא מוסר. אך ברור אצלי כי הספר הזה בדוי מלב אחד האחרונים, אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, כי הוא שם בפי בן סירא מעשה דר"י בן לוי אשר חטף חרב מלאך המות וקפץ לג"ע. ע"כ ראיתי להעיר לב הקורא על זה שידע להבדיל בין אמת לשקר, ולא יחליף חכמה בסכלות, ולא ימיר דברי מוסר בדברי הבל, ומה לתבן את הבר, וסכל את נבר. ואתה הקורא המשכיל שים לבך לספר הזה, כי בו שמנא חסן ודבר דבר. רפאות יהיה לשרך ודעת דבריו לנפשך ינעם:

הספר הזה, גם הוא אחד מסגולות יקרות הנשאר לנו מאבותינו, לזכר תפארת ישראל, בהיותם שלוים ושקטים על אדמתם בארץ הנבחרת, והוא אחד מהשמונה ספרים הנוספים על כ"ד כתבי הקדש, ואינם נמנים עמהם, הנקראים בלשון העמים „אפאקריפא". הכי נכבד הוא מהם, בערך ויקר עד למרבה, אם מצד איכותו, כי הוא כולל ענינים יותר יקרי הערך מכל שאר הספרים הנוספים, ואם מצד מחברו, כי נודע בבירור מי ומי אשר חברו, והיה הספר הזה רם באומה בימים ההם, ונשא בפי חכמי התלמוד (עיין הלאה), ונשא מאד בעיני העמים והשרים, כי ראו את יפיו, ותרגמוהו אל הביבליאה שלהם, וקראוהו בשם „עקלעסיאסטיקוס" (פאלקס זיטטען-בוך), לפי שהוא ספר מישר לכל כחות בני אדם, כולל משלים ומליצות בדרכי המוסר והמדות כספר **משלי שלמה**, התבוננות והשקפה בדרכי העולם ובעסקי בני אדם כס' **קהלת**, וחקירות בפליאות היצורים כספר **איוב**. ועם היות הספר גלוי לכל העמים, והוא לא מקרב אבותם הוא, עם זה נסתרה דרכו עתה מעם ה' אלה, אשר מאהל העם מקרב אבותינו יצא, כמום היה באוצרות לשונות זרות, ובלשון הקדש לא נראה ולא נמצא, כי אבד מאתנו, והיה כל מבקש חזון בדבריו (לשמע שמעו) אל לשונות הגוים ידרוש. לכן קמתי עתה להשיבו אל נוהו הראשון, ולהלבישו אדר יקר תפארה לשוננו, להפיץ מעינותיו גם בקרב בני עמנו, וראו גם המה יקרו, וישרים יאשרוהו, יאכלו מפרי דבריו, ויהללו בשערים הגאתו :

מחבר הספר הזה, **יהושע בן סירא** מתושבי ירושלים [כן הוא שמו בסוף פרשה מ"ד, ובראש התרגום הארמי חתום שמו **יהושע בן שמעון בן סירא**, ובעל שבט יהודה (הביאו צמח דוד ח"א, ג"א תמ"ח, ובסדר הדורות דף ל"ח) כתב עליו, שהיה בן בנו של יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול הנזכר בעזרא ג']. והוא היה חכם גדול ומכובד בעם, כאשר כתב עליו היוסיפון (ס' ג' פט"ו), בימים ההם היה יהושע בן סירך שר וגדול על היהודים ע"כ. והוא בן סירא היה כמו מאה שנה ויותר אחר בנין בית שני. וזה נודע מצד מה שמהלל בסוף ספרו (פרשה נ"א) את שמעון בן חוניו הכהן הגדול, שהגביה כתלי בהמ"ק, כאילו ראהו בעיניו, והוא שמעון בן חוניו בן שמעון בן חוניו בן עדו הנקרא שמעון הצדיק, היה בימי בטלמיוס פילאמעטער, כמבואר ביוחסין (דפוס אמ"ד דף ק"ג ק"ד) כתב שם וז"ל. בטלמיוס פילאדעלפוס מלך שנת תמ"ט (דהיינו ששים שנה אחר בנין הבית) ואז חוניו בן ידוע (או עדו) אביו של שמעון הצדיק, ותכף שמעון בנו אשר יצא לאלכסנדריא כו' ואחריו חוניו בן שמעון כו' ואחריו שמעון בן חוניו כהן גדול, והגביה כותלי בהמ"ק כו' (שנת ג"א, תקל"ט) ובסוף זמן הזה היה יהושע בן סרוק שחבר שני ספרים, והם מחוברים עם הכ"ד לרומיים עכ"ל. וא"כ נראה מדבריו שהיה בימי שמעון בן חוניו השני, שלא כדעת החכם אייכהארן במבוא לספרים הנוספים (איינלייטונג אין דיא אפאקריפישען ביכער). ואף שיש לעיין עוד בהצטדקות החשבון הזה, אך אין רצוני להאריך בדבר אשר אין הכרח ולא תועלת גדול בידיעתו, אשר אחר כל הפלפול והטענה והמענה והבירור לא יצא מכלל ספק :

החכם בן סירא הנזכר, חבר ספרו בלשון עברית צחה ונקיה, כנראה מהמאמרים שמזכיר התלמוד מדבריו. וכאשר נתבונן מספרו, נשכיל כי החכם לקח לו לדוגמא ספר משלי, והלך בעקבותיו, לחבר משלים ומליצות במאמרים קצרים מעטי הכמות ורבי האיכות, אשר כל פסוק ענין לעצמו, והוא מחובר לרוב משתי צלעות, הצלע האחת משל והצלע השנית הנמשל. ע"כ אין לבקש בו סדר והמשך וחבור בין פסוק לפסוק, כמו שלא ימצא הסדור הזה והחבור הזה בספר משלי, כי מאמרים ומשלים

כאלה

כאלה יסודרו מיד הכותב כפי אשר תעלינה על מחשבת רעיוניו, וכפי השקפתו בדברים. זולתי במקצת המקומות, ובפרט מפרשה א׳ עד פרשה ט״ז ועל מעט בפרשיות שאחריו, יש לספר הזה יתרון בענין הזה על ספר משלי, שימצאו בדבריו הבור והמשך בין הפסוקים והתלות ענין בענין, מה שלא ימצא במשלי, אבל זולת זה, חבר הספר בכל וכל דוגמת ספר משלי, ובעבור זה קרה לו ג״כ מקרה מחבר משלי, שישנה וישלש מליצה אחת, ומשל אחד, ומאמר אחד, במקומות מתחלפים, אם בלשון ההוא בעצמו, או בשנוי הלשון קצת, או בהרחבת הבאור והוספת החזוק וביתרון המשך, כמנהג ממשלי משלים קצרים כאלה. גם ימצאו בו למעט פסוקים קצרי הבנה, כמו שימצאו ג״כ בספר משלי, וזה לפי שמביאים לפעמים איזו מליצה, אשר היתה כוונתה ידועה לכל מצד פרסום המליצה בפי כל ההמון, ועתה נעדרה ממנו הכונה (פרשה ו׳ ג׳ ד׳). עוד הבדל אחד התבוננתי בין ספר משלי לספר הזה, בענין איכות המליצות. והוא, כי מחבר ספר משלי להיותו מלך וראש האומה במעלת האנשים הגדולים במדרגה, ע״כ רוב משליו ומליצותיו, להורות דרכי מוסר והנהגה לשרים שופטים ומנהיגים ונכבדי ארץ, ועל המעט שיופיע אורו על ההמון, במדותיו ומוסריו. אבל החכם הזה, לפי שהיה איש פשוט, מתבולל בהמון, ע״כ רוב מליצותיו ומוסריו לתועלת ההמוניים, ואדרבה מרחיק את האדם הבינוני מהתקרב אל הגדולים הרמים והנכבדים, ומשתדל לרוב עם האנשים אשר במדרגת ההמון, והם מועילים מאד לכל אדם כערכו, ועם זה הוא מעריך לקחו לכל כתות בני אדם, ומורה דרך מוסר והנהגה איש איש לפי מדרגתו ודרכו, ולפי מדת ימיו, הצעיר כצעירתו והבחור כבחרותו, הקטן כפי קטנו והזקן כזקנתו, לקצין כדל, לתושב כנכר; והיה משקיף על מדות בני האדם ופעליותיהם, חפצם עסקם וענינם, טובם ורעתם, תומתם וערמתם, אם מצד הנסיון ומצד הבחינה, או מצד הידיעה והפרסום; וידבר על כל המדות, הטובות והרעות, המהוללות והמגונות; ומעיר על המדות הטובות, כרחמים, וענוה, בשת, וסבלנות, ספוק וכלכול אמונה, התחברות ויעוץ, וכדומה להם. ומרחיק ממדות הרעות, ככעס, ורגז, קנאה, שנאה, מדון, מריבה ורכילות, לשון הרע, והדאגה, והחמדה, ובקשת התענוגים והמותרות, והערמה ומרמה וכל הנכללים בהם, ועם זה מהלל החכמה, ומצוה על יראת ה׳ ושמירת התורה. ועל אלה, על אל אלים נפלאות ידבר, מצד הפלאו יצוריו, והודות לה׳ על טובו וחסדו, ולשבח נוראות עלילותיו. וגם מזה לא ינח ידו, לספר גדולים אנשי השם מעשי אבותינו הקדושים אשר בארץ איש איש בדורו, בהתימת ספרו. זהו כלל ענין הספר, אשר על זה ראוי להקרא בשם היקר אשר נתן לו חכמת יהושע בן סירא [לפי מה שמצאתי השם בפתיחת תרגום הארמית כתבא דישוע בר שמעון אסירא, דמתקרי הא כתבא חכמתא דבר אסירא]:

ויהי אחרי מות החכם הנזכר, קם נכדו הנקרא ג״כ בן סירא, והעתיק את הספר ההוא ללשון יון בהיותו במצרים, בימי בטלמיוס עווערגעטעס, כאשר הזכיר הוא בעצמו בהקדמתו אשר הגיע לפני העתקתו (ואנכי אזכירנה אח״כ). ועשה זה לפי שקרוב בימים שלפניו נעתק כל התורה אל לשון יונית במצות בטלמיוס פילאדעלפוס ע״י ע״ב זקנים, כנזכר בתלמוד (מגילה דף ט׳) ובכל כותבי הדורות (ובפרט בספר מאור עינים שמספר כל המעשה בפרוטרוט בחלק הנקרא הדרת זקנים), וראה הוא להעתיק גם הספר היקר הזה ליונית, אם במצות המלך מצד פרסום יקרו אז לספר מפואר, או לכבוד אבותיו, להראות העמים והשרים את יפי הספר. ומן ההעתקה ההיא נעתק כמעט אל כל לשונות הגוים המזרחיות והמערביות בלשון ארמית (זיריש) וערבית, ורומית, ואשכנזית. (ואולם לא ידעתי אם גם הארמית נעתק מיונית או מגוף העברי כאשר אדבר עוד. אך זאת

בכור

ברור, כי העתקת הרומי והאשכנזי הם מלשון יונית). ומאז ועד עתה, לא נשאר בידינו שאר וזכר מגוף הספר בלשון עברי, כי נאבד מאתנו על אופן אשר לא ידענו סבתו (כאבדן שאר ספרים יקרים מסגולות חמדת אבותינו, והבל על דאבדין), וכל ההעתקות מספר הזה המתגוללות בעמים בלשונות הנזכרות, הן כלם מההעתקה היונית שזכרתי, וגוף העברי עיניהם לא ראו, כאשר יתנו עדיהם ויצדקו:

ואני בבואי להעתיק הספר ההוא ללשון עברי (זה ימים רבים), ולא ידעתי אז לקרוא מקרא אחר להעתיק ממנו, זולתי ההעתקה האשכנזית המחובר בספרי הביבליא. וראיתי הספר בהעתקה הזאת, והשיבותי את ידי, ולא מלאני לבי לקרבה אל מלאכת ההעתקה ממנו מפני טעמים: האחד מי יבטיח לי בהעתקה הזאת (המורקת מכלי אל כלי זה כמה פעמים מעברית ליונית ומיונית לאשכנזית ומי יודע עוד) אם כיון המעתיק אל הכונה האמתית מגוף הנעתק? אם לא שגה וטעה בהבנת הענין, מהפך אל הפך? אם לא הוסיף או גרע כפי העולה על רוחו, עקב רוח אחרת היתה עמו?, והשני, להעתיק ספר יקר כזה במליצה נאה, מלשון אל לשון, אשר שתי הלשונות הן מתחלפות ומרוחקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב, ואין להם שווי ודמיון בשום צד, בדרכי הדבור ובסדור המלות, הוא ענין קשה מאד, כאשר יבין זה כל איש יודע ומבין משפט ההעתקה וכובד ענינה. והייתי אח"כ מוציא מתחת ידי ספר שאינו מתוקן, משחת המראה, לא תאר ולא הדר לו, ע"כ נאלמתי דומיה זה ימים רבים, החשיתי מטוב וכאבי נעכר:

אך זה ימים מקרוב הפק ה' בידי הגליה, כי בא לידי ספר התנ"ך הגדול עם העתקת ארבע לשונות המפורסמות, והם ארמית בכתב ולשון אשורית (זיריש), ערבית (אראביש), יונית (גריכיש), ורומית (לאטיין), ונקרא „פאליגלאטע" הנדפס בלאנדאן קרוב למאתים שנה, ובתוכם מצאתי גם ספר בן סירא בלשון ארמית בכתב אשורית, הנקרא בפי המוננו לשון תרגום, ששתי עליו כמוצא חפץ, ומהר חשתי ולא התמהמהתי, לגשת אל מלאכת ההעתקה, כי בו קויתי להנצל משתי סבות הנזכרות אשר מנעוני ממלאכת חפצי: האחד יען כי ההעתקה הארמית קדומה ונראה להיות מגוף הספר הכתוב בעברית, היא נצלת יותר מסיגי הערבוב והשנוי והחלוף בכוונה ובנוסח. והשני לפי שיש ללשון ארמית קרבות גדולה עם לשון עברית, כשתי אחיות, ומצד זה יקל לי גם מלאכת ההעתקה ולשער יותר נוסח גוף לשון המחבר; ואף אם לא אשיב להות המליצה ממש אל נוהו הראשון מ"מ יהיה קרוב לה:

והיה עם לבבי בראשונה להעתיק רק מההעתקה הארמית מלה במלה, אך המחשבה הזאת לא עלתה בידי, כי לא הספיקה לי הלשון הארמית לבדה לבאר כל כונתו, כי באו בו מאמרים סתומים. והוא מצד העדר שלמותה וחסרון וטעות אשר נמצאו בה, אם מצד חלוף ידי המעתיקים, או מצד טעות הדפוס ומצד הדמיון באותיות, כמו ה' ח', ב' וכ', ל' וע', ולפעמים חסרים מקראות רבות, לזה ראיתי לפשר בין ב' ההעתקות, הארמית והיונית, ושתי ההעתקות שקלתי במאזני הבחינה והטובה מהן בחרתי להעתקת העברית. (ולכן חברתי ההעתקה הארמית מול העברית זו לעמת זו, למען יפלס המבין מעגל העתקתי, כי הוא מועיל, משכיל ומורה, מאלף ומיסר, מיעץ ומזהיר לכל איש ואיש למקטון ועד גדול. [ועד כמה הטיבה מליצת העתקתי, המשפט לקורא]). והפעם אודה ה', כי נפתולי אלהים נפתלתי עם לחץ עתי וגם יכלתי בעזרתו להוציא גם הספר הזה, והוא יזכני להוציא גם שאר חבורי לאור, כי בו בטחתי:

פה ברעסלויא ר"ח אדר תקנ"ח.

יהודה ליב בן זאב

חכמת
יהושע בן סירא

א א החכמה מאת יי אלהים ומעולם ועד עולם אתו היא :
ב מי מנה חול ים ומי ספר אגלי מטר ומי שם
צבא לימי עולם : ג מי תכן גבהי שמים ומי מדד אפסי ארץ ומי
כל תהום לעמק : ד והחכמה רבה מכל־אלה ואין חקר לתבונתה :
ה מי גלה מאז מקור החכמה ותעלומות שכל מי ידע : ו אחד
הוא אל יחיד נורא ואדיר תקיף ושליט על כל אוצרותיה : ז הוא
קנה הכינה וגם חקרה ופלג אותה בכל יצוריו : ח הוא שפך
חכמתו על כל בשר והרבה מדע ליראיו : ט יראת יי הדר ויקר
כבוד וכליל תפארת : י יראת יי שמחת־לב חדוה וגילה וחיי
עולם : יא ירא יי ייטב אחריתו ולקץ ימיו יברך : יב ראשית
חכמה יראת יי ועם אמונים מבטן אמם נוצרה : יג באנשי
אמת תכון לעד ולבניהם תשמור אמונתה : יד ראשית חכמה
יראת יי תרבה שלום וחיי מרפא : טו תמלא אוצריו חכמה
ואסמיו תבואתה : טז ראשית חכמה יראת יי תשקהו מטובה
ומרב פריה : יז מטה חזק ומשען עז לתומכיה תהלה ויקר
למתהלכים בארחותיה : יח שרשיה חיי־עד וענפיה ארך ימים :
יט אשרי אנוש מחזיק בה יקרה היא מכל מטמונים : כ אשרי
איש הוגה בה וכל מצותיה יעשה : כא עטרת עולם תתן לראשו

באור
אבן שלמה

א א **החכמה**. פתח דבריו בתהלות החכמה כדרך מושלי משלי חכמה ומוסר לתת לה ראשית תהלתם ולתאר אותה כעצם נמצא עומד בעצמו : (ב) מי מנה . מי יכול למנות : אגלי מטר . נטפי הגשם : צבא . חוק וגבול : (ג) מי תכן . מי יודע תכון גבהי שמים, כמו ותכן לבנים תתנו : ומי כל . מי מדד, כמו וכל בשליש : (ד) רבה מכל אלה . גדולה מכלם :
(ו) ופלג אותה . ר"ל חלק את החכמה בכל יצוריו שבכל דבר ודבר נגלה בו חכמת היוצר :

מחזיק

וְצִדְקָתוֹ תִּכּוֹן לָעַד בֵּין קְדוֹשִׁים : כב מַחֲזִיק בָּהּ תַּחֲזִיקֶנּוּ וְלֹא
תַעַזְבֶנּוּ לָנֶצַח : כג יִרְאַת יְיָ תַּצִּיל מֵרֶשַׁע וּמִתְהַלֵּךְ־בָּהּ יִכְפֶּה אָף :
כד בַּעַל־אַף לֹא יִנָּקֶה כִּי עַל קֹצֶר אַפּוֹ יִדָּחֶה בְרָעָה : כה וְאֶרֶךְ
רוּחַ יִצְפּוֹן אֲמָרָיו לְעֵת נָכוֹן וּלְיוֹם מוֹעֵד תְּנַחֲמֶנּוּ : כו יִשָּׂא עֹשֶׁק
יָמִים רַבִּים עַד בֹּא אֲרוּכָתוֹ וּבְפִי יְשָׁרִים יְהֻלָּל : כז יִרְאַת יְיָ חָכְמָה
וּמוּסָר אֱמוּנָה וַעֲנָוָה רְצוֹנוֹ : כח בְּאוֹצַר הַחָכְמָה מִשְׁלֵי תְבוּנָה
וְתוֹעֲבַת רְשָׁעִים מֵישָׁרִים : כט בּוֹגֵד יְסַלֵּף דְּבַר יְיָ כִּי מַטְמוֹן
הַחָכְמָה נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינָיו : ל בְּנִי בְּיִרְאַת יְיָ לֹא תְכַזֵּב וְלֹא תִקְרַב
אֵלָיו בְּלֵב וָלֵב : לא לֹא תִתְהַדֵּר בָּהּ לְעֵינֵי בְּנֵי אָדָם וְהִשָּׁמֵר מְאֹד
בִּשְׂפָתֶיךָ : לב אַל תִּתְרוֹמֵם בְּמַהֲלַל פִּיךָ פֶּן תִּפּוֹל וּלְעֵינֵי כֹל
תִתְגַּלַּע : לג פֶּן יְגַלֶּה יְיָ מְזִמַּת אוֹנֶךָ וְחֶרְפָּתְךָ תִגָּלֶה בַּקָּהָל :
לד יַעַן לֹא נֶאֱמְנָה רוּחֲךָ בְּיִרְאַת יְיָ וְלִבְּךָ מָלֵא תְכָכִים :
ב א בְּנִי בְּגִשְׁתְּךָ לַעֲבוֹדַת יְיָ הָכֵן נַפְשְׁךָ לַמַּסּוֹת : ב הַחֲזֵק
בּוֹ וְלֹא תַרְפֶּנּוּ לְמַעַן תֶּחְכַּם בְּאָרְחוֹתֶיךָ : ג כַּלְכֵּל
לִבְּךָ בְּכָל אֲשֶׁר יַעֲבוֹר עָלֶיךָ וּנְצוֹר רוּחֲךָ בְּרָעָה וּבְיָגוֹן : ד הַאֲמֵן
בַּיְיָ וְהוּא יַעַזְרֶךָ בְּטַח בּוֹ וְהוּא יְיַשֵּׁר אָרְחוֹתֶיךָ : ה כִּי זָהָב בָּאֵשׁ
יִבָּחֵן וּבֶן־אָדָם בְּכוּר עֹנִי : ו יִרְאֵי יְיָ חַכּוּ לִתְשׁוּעָתוֹ וְלֹא תְמַהֲרוּ
פֶּן־תִּפֹּלוּ : ז יִרְאֵי יְיָ הַאֲמִינוּ־בוֹ כִּי לֹא יַעֲשֹׁק פְּעֻלַּתְכֶם : ח יִרְאֵי
יְיָ הוֹחִילוּ לִתְשׁוּעָתוֹ לְחֶדְוַת עוֹלָמִים וּלְחַסְדּוֹ : ט זִכְרוּ נָא לַיָּמִים
הָרִאשׁוֹנִים הִתְבּוֹנְנוּ לִימֵי קֶדֶם וּרְאוּ : י מִי הֶאֱמִין בַּיְיָ וְנֶעֱזָב אוֹ

באור

(כב) מחזיק בה תחזיקנו. ר"ל המחזיק ותופש ביראת ה' היראה תחזיק ותתפוש בו ג"כ ולא תרפנו : (כד) בעל אף. מי שהוא נוח לכעוס, לא יצא נקי בלי עונש : על קצר אפו. מפני מהירות החמס שלו ידחה ויפול ברעה : (כה) וארך רוח. אבל מי שהוא מאריך אף וקשה לכעוס : יצפון אמריו. ומחכה לעת רצון : (כו) ישא עושק, ישא ויסבול ימים רבים עד שתבוא רפואתו : (ל) לא תכזב. לא תהיה יראתך את ה' בכזב ובשקר : בלב ולב. בשני לבבות שאין תוכו כברו : (לא) לא תתהדר בה. עם היראה לעיני בני אדם כדרך הצבועים המתראים לירא את ה' למען יכבדו בעיני הרואים : (לב) במהלל פיך. כלומר לא תהלל את עצמך : פן תפול. כי ע"י שתהלל את עצמך תפול מגבהך ותהיה להרפה בעיני כל : (לג) מזמת אונך. מחשבת און שלך : (לד) תככים. ערמה ומרמה :
ב (א) הכון נפשך. כי המכין עצמו לדבר מה לא יחרד בבואו : למסות. לנסיונות, כי ינסך שירע ה' לצדיק כדי לנסות אותו : (ג) כלכל לבך. כלומר תשא ותסבול כל אשר יעבור עליך : ונצור רוחך. כמאמר הקדמוני אם אבדת כסף והון לא אבדת מאומה ואם אבדת אומץ רוחך את הכל אבדת : (ה) ובן אדם. יבחן אם טוב הוא ואם רע ע"י כור עוני : (ו) ולא
תמהרו

מִי בָטַח בּוֹ וַיֵּבוֹשׁ וּמִי קָרָא אֵלָיו וְלֹא עָנָהוּ : יא כִּי חַנּוּן וְרַחוּם
עוֹנֶה וּמַצִּיל בְּכָל צָרָה וְשׁוֹמֵעַ בְּקוֹל עוֹשֵׂי דְבָרוֹ : יב לֵב נָמֵס
יִם רָפוֹת אָדָם פּוֹסֵחַ עַל שְׁתֵּי סְעִפִּים : יג אִי לוֹ אִישׁ לֹא נָכוֹן
בּוֹ בַּיְיָ וְאַף הוּא לֹא יָקוּם : יד אִי לוֹ אִישׁ רָפְתָה רוּחוֹ וּמַה יַּעֲשֶׂה
יוֹם פְּקֻדַּת יְיָ : טו יִרְאֵי יְיָ לֹא יָפוּנוּ בִּפְקוּדָיו וְאוֹהֲבָיו נוֹצְרֵי
עֵדוֹתָיו : טז יִרְאֵי יְיָ יְבַקְשׁוּ רְצוֹנוֹ וְאוֹהֲבָיו יְאַלְּפוּ חֻקּוֹתָיו : יז יְרֵא
יִרְבֶּה הוֹנוֹ וְזַרְעוֹ אַחֲרָיו לִבְרָכָה : יח יְרֵא יְיָ נָכוֹן לִבּוֹ וְעוֹזְבוֹ רוּחוֹ
בָאָה : יט יִרְאֵי יְיָ יָכִינוּ לְבָבָם לְפָנָיו וְיַכְנִיעוּ רוּחָם : כ לֵאמֹר
טוֹב לִנְפֹּל בְּיַד יְיָ מִנְּפוֹל בְּיַד אָדָם : כא כִּי רַחֲמָיו כְּרֹב גָּדְלוֹ
וּכְשְׁמוֹ כֵּן עֲלִילוֹתָיו :

ג א **שִׁמְעוּ** בָנִים לְדִבְרֵי אֲבִיכֶם וַעֲשׂוּ לְמַעַן יִיטַב לָכֶם : ב כִּי
יְיָ הֶשִּׂיר אָב עַל בָּנָיו וְאֵם עַל יְלָדֶיהָ : ג מְכַבֵּד
אָבִיו נָשׂוּא פֶּשַׁע וּמוֹקִיר אִמּוֹ יֶאֱסוֹף הוֹן : ד מְכַבֵּד אָבִיו יְכַבְּדוּהוּ
בָּנָיו יִקְרָא וַיְיָ יַעֲנֶה : ה מְכַבֵּד אָבִיו יַאֲרִיךְ יָמִים וּמוֹקִיר אִמּוֹ
יָפִיק רָצוֹן מֵיְיָ : ו בְּנִי כַּבֵּד הוֹרֶיךָ בְּפֶה וְיָד לְמַעַן תְּבֹרַךְ
מִבִּרְכָתָם : ז בִּרְכַּת אָב בָּנְתָה בֵּית בָּנִים וְקִלְלַת אֵם תֶּהֶרְסֶהוּ :
ח אַל תָּבוּז לִיקְהַת אָבִיךָ כִּי לֹא לְכָבוֹד הוּא לָךְ : ט כִּי כְבוֹד
אָב כְּבוֹד בָּנִים וְקָלוֹן אֵם קְלוֹן בַּר בִּטְנָהּ : י בְּנִי כַּלְכֵּל שֵׂיבַת
אָבִיךָ וְלֹא יִהְיֶה עֲמָלוֹ עָלֶיךָ לְטֹרַח : יא שְׁאָהוּ כִּי פָג טַעְמוֹ וְאַל
תְּבַזֵּ כְּלָחוֹ בְּכֹחַ בְּחוּרוֹתֶיךָ : יב צִדְקַת אָב לֹא תִשָּׁכֵחַ מָגֵן הוּא בְּעַד

באור

שמרו . לבקש העזרה טרם בואה : (יב) לב . הפוסח על שתי הסעפים ואיננו בוטח בה' באמת
ומס לבו וידיו רפות מעשות תושיה וכל מעשיו במבוכה וספק, פעם ישען על ה' ופעם יבקש עזר
בני אדם : (יג) אי לו איש , אוי לו לאיש אשר לא נכון לבו בה' כי הוא לא יקום : (טו) לא
יפונו . אין להם ספק בפקודי ה' ובוטחים כי בודאי טובים המה ; (יז) ירבה הונו . ה' יברך
אותו בריבוי הון . או כי תמיד יחשוב שיש לו הון רב כי הוא שמח בחלקו : (יח) נכון לבו .
שהוא שמח וטוב לב תמיד : רוחו נכאה . הוא עצב ומתפחד תמיד :
(ב) **השיר** . לשון שררה וממשלה : (ג) נשוא פשע . הקב"ה סולח לעונו : (ו) בפה ויד .
בדבור ובמעשה לדבר בה בכבוד ולהאכילם ולהשקותם : (ח) ליקהת אביך .
זקנת אביך , תרגום ליקהת אם לקשישותא דאמא : (י) כלכל שיבת אביך . סבול טרחת זקנתו :
(יא) כי פג טעמו . אם סר טעמו ובטלו חושיו ושכלו : כלחו . זקנתו : בכח בחורותיך . ע"י
עשר בעלם כחך בימי נעוריך לא תבוז מחמת שהוא אביך כי תש כחו מזקנתו : (יב) צדקת אב .
הצדקה

חֲטָאִים׃ יג בִּימֵי רָעָה תִּזָּכֶר לָךְ כְּקֶרַח בַּשֶּׁמֶשׁ יִמַּסּוּ עֲוֹנֶיךָ׃
לְאָב חֵרֵף עוֹשֵׂהוּ וְעוֹכֵר אִמּוֹ זְעוּם יְיָ׃ טו בְּנִי בְּרֹב עָשְׁרְךָ הַצְנֵ־
לֶכֶת וְהֶרֶב תִּפְאַרְתְּךָ מֵאִישׁ מַתָּן׃ טז בְּרֻבּוֹת שִׂיאֲךָ הַכְנַע רוּחֲךָ
וּמָצָאתָ חֵן בְּעֵינֵי יְיָ׃ יז כִּי רָם יְיָ וְנִשְׂגָּב וְאֶת עֲנָוִים סוֹדוֹ׃
יח בְּמֻפְלָא מִמְּךָ בַּל־תִּדְרוֹשׁ וּבִמְכֻסֶּה מִמְּךָ בַּל תַּחְקוֹר בַּמֶּה
שֶׁהֻרְשֵׁיתָ הִתְבּוֹנָן׃ יט חֲדַל לִבְּךָ מִנִּסְתָּרוֹת וּבְתַעֲלֻמוֹת הַמַּעֲשִׂים
וּמְסִבּוֹתָם לֹא תִתְחַפֵּשׂ כִּי רַב מִמְּךָ הָרְאָה לָךְ׃ כ כִּי רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת
מְבוּכַת בְּנֵי אָדָם וּדְמוּת כָּזָב תַּתְעֵמוֹ׃ כא חֲסַר־בַּת־עַיִן יִבָּצֵר
מַרְאוֹת וְהַבַּעַר מִדַּעַת חֲדַל עֵצָה וְתוּשִׁיָּה׃ כב כִּי בְגַבְהָהּ אַפָּם
רַבִּים כָּשְׁלוּ וּמִתְהַלֵּךְ בִּגְדוֹלוֹת יִפּוֹל בְּמוֹרָד׃ כג מִתְהַלֵּךְ בְּמַהֲמֹרָה בָּהּ
יְחֻבַּל וּמְעַקֵּשׁ דְּרָכָיו יִכָּשֵׁל׃ כד קְשֵׁה־לֵב מְעֻוָּתָיו רַבִּים וְאוֹהֵב
טוֹב יְיַשֵּׁר לָכֶת׃ כה קְשֵׁה־לֵב רַבִּים מַכְאוֹבָיו וְרַהַב יִשְׁפּוֹת אָוֶן
עַל אָוֶן׃ כו לְמַחַץ יָהִיר אֵין מָזוֹר כִּי שֹׁרֶשׁ רֶשַׁע שָׁרְשׁוֹ׃ כז לֵב
חָכָם יַשְׂכִּיל בִּמְשָׁלֵי חֲכָמִים וְאֹזֶן שׁוֹמַעַת תִּשְׂמַח בַּנְּבוֹנִים׃ כח מַיִם
מְכַבִּים אֵשׁ וּצְדָקָה תְּמַחֵה חַטָּאָה׃ כט גּוֹמֵל טוֹב הוֹלֵךְ בֶּטַח וּלְעֵת
יִמּוֹט יִמְצָא מִסְעָד׃

ד א בְּנִי נֶפֶשׁ מִסְכֵּן בַּל תִּמְאָס וְלֹא תָמֵק עֵין אִישׁ מַחְסוֹר׃
ב נֶכֵה רוּחַ לֹא תוֹנֶה וְאַל תַּחְשֹׁךְ עֵזֶר מֵאֶבְיוֹן׃ ג לֹא
תָבוּז לֶעָנִי בְּעָנְיוֹ וְאַל פִּיד־לֵב בַּל תַּרְבֶּה יָגוֹן׃ ד אַל תַּקְשַׁח לִבְּךָ

באור

כצדקה שאתה עושה עם אביך לא תשכח: (יג) כקרח בשמש. כאשר ימס הקרח מפני חום השמש כן ימסו עוניך מפני הזכות שעשית לדקה עם אביך: (יד) חרף עושהו. המבזה את אבותיו כאילו מרף מערכות אלהים: (טו) הצנע לכת. לאת צדקה בסתר: מאיש מתן. מאיש הנותן לדקה בפרהסיא להתפאר: (טז) שיאך. גדולתך: (יז) כי רם ה'. ר"ל כי גם הקב"ה מתנהג כן שהוא רם ונשגב ושוכן את נמוכי רוח: (יח) בפרשית. שניתן לך רשות: (יט) כי רב ממך הראה לך ר"ל אל תחקור בנסתרות כי די לעיניך הנגלות לבד. וכבר נראה לך מה שרב וגדול משכלך. (כ) כי רבות מחשבות וגו'. מי שנכנס במחשבות רבות נופל במבוכה. ודמיונות כזב יתעוהו כ הדרך הישר: (כא) חסר בת עין. מי שחסר לו האישון בתוך העין איננו יכול לראות, כן מ שהוא נבער מדעת לא יוכל לתת עלה ותושיה: (כג) במהמורה. במקום בור והכנס: (כד) קשה לב כו'. מי שהוא עקש ומקשה לבו עושה קלקולים הרבה: (כה) ורהב. בעל גאוה מוסיף עונו חדשים על ישנים: (כו) למחץ יהיר. למחלת בעל גאוה אין רפואה:

ד (א) מסכן. עני: תמק. לשון המסה כמו ימקו בעונם. והכוונה שתמלא חסרונו לבל יכלו עיניו בכלות: (ג) פיד לב. שבר לב: (ד) אל תקשח. אל תקשה לבך ולא תמנע ...
לנכלפי

לשועת דל ואל תעלם עיניך מאביון : ה לא תשיב פני דל ריקם
ואל תתן־לו יד לקללך : ו כי קללת רש במר נפשו ובקול צעקתו
ישמע עושהו : ז השפל נפשך בקהל עם ולפני שליט השח
ראשך : ח הט אזנך לדל ועַנֵהו שלום בנחת : ט הצל עשוק
מיד עושקו ולא תבהל בשפטך מישרים : י היה אב ליתומים
וחלף בעל לאלמנה והיית ידיד יי ומאהבת אם יאהבך :
יא החכמה תאלף בניה ותזהיר לכל משכיליה : יב אוהביה אהבו
חיים ומבקשיה יפיקו רצון מיי : יג מחזיקיה ישיגו כבוד ומשכנם
מקום ברך יי : יד משרתיה משרתי קדש ובית מכונה אוהב
אלהים : טו שומע לי ישפוט לאמים ומקשיב לדברי ישכון לבטח :
טז נאמן לי יירשני ויורני לכל באי עולם : יז ואם אפוא נהפך
לכתי עמו וטרם הודעי אחקרנו : יח פחד ואימה עליו אפילה
ואנסנו במסה עד אשר יאמן לבו לי : יט אז אשלם לו אדריכהו
בנתיבתי אחדה פניו בשמחה ואחשוף לו כל מצפוני : כ ואם לא
נאמנה רוחו בי אירהו ואמוגגנו ביד אולתו לכלותו : כא נצור
עתך וגור מאון ומפניך אל תבוש : כב כי יש בוש וחוטא ויש
בוש ליקר וכבוד : כג אל תשא לך פנים ולא תבוש להתודות
עונך : כד אל תעצור במלים בעתם ואת חכמתך בל תסתיר :
כה כי במלל תגלה חכמה ושכל במענה הלשון : כו דברי אמת

באור

נגלתי שמוע לו : (ה) ואל תתן לו יד לקללך . לא תעשה לו דבר שיגרום שיקלל אותך : (ז) השפל נפשך . כלומר שתנהג בענוה ותהיה מקובל בעיני הבריות : השח . השפל ראשך : (ט) ולא תבהל . לא תפחד מלשפוט צדק פן תאמר לך רעה מזה . או לא תבהל לא תהיה נבהל ונמהר לחתוך את הדין , ע"ד שאמרו הוו מתונים בדין : (י) וחלף בעל . במקום בעל לאחיותה : ומאהבת אם . יותר מאהבת אם : (יא) תאלף . מלמדת : ותזהיר . לשון אורה וזהרה : (יד) בית מכונה . בית מגורה : (טו) שומע לי . מכאן ואילך דברי החכמה : (יז) ואם אפוא נהפך כו' . החכמה תאמר אם בהתבונה אתהלך עמו בדרך הפוך וטרם אתודע לו אחקרנו ואנסנו : (יט) אשלם לו . אעשה שלום עמו : ואחשוף לו . אגלה לו : (כ) אירהו . אשליכהו , לשון ירה בים : (כא) נצור עתך . שלא תוציא רגע לבטלה כי היא אבדה שאינה חוזרת : וגור מאון . יראה ופחד מלעשות און : ומפניך אל תבוש . להודות כי חטאת : (כב) יש בוש וחוטא . יש מי שיבוש להודות על חטאיו והוא חוטא : ויש מי שיבוש לעשות רע והבושה היא לו ליקר וכבוד . ועיין לקמן מ"ב כ' ל"ב : (כג) אל תשא לך פנים . לא תחוס על עצמך להעלים את שגגותיך : (כד) אל תעצור מלים בעתם . בעת הנצרך להדברים להועיל מה ע"י הדבור : (כה) במלל . בדבור , שע"י הדבור

תגלה

בַּל תְּכַחֵד וּמִן מִשְׁגְּךָ חֲדָל׃ כו לֹא תֵבוֹשׁ לְהַכִּיר כִּי הֶעֱוִיתָ וְחֶרְפַּת
מְחָרֵף בַּל תָּגוּר׃ כח אֱמֶת אֱמֶת תִּרְדֹּף וְלֹא תִשְׁחֶה לַעֲצַת
הַשִּׁבֹּלֶת׃ כט אַל תִּכָּנַע לִפְנֵי סָכָל וְלֹא תִשָּׂא פְּנֵי שַׁלִּיט׃ ל בְּכָל
כֹּחֲךָ הִלָּחֵם בְּעַד הָאֱמֶת וַיְיָ יִלָּחֵם בַּעֲדֶךָ׃ לא אַל תְּהִי נִמְהַר
בִּלְשׁוֹנֶךָ וְנִרְפֶּה בְּמַעֲשֶׂיךָ׃ לב אַל תְּהִי כְלָבִיא בִּמְעוֹנֶךָ וּמַר נֶפֶשׁ
לְאַנְשֵׁי בָיִת׃ לג אַל תְּהִי יָדְךָ פְּשׁוּטָה לָקַחַת וּקְפוּצָה מֵהָשִׁיב׃
ה א אַל תִּבְטַח עַל הוֹנֶךָ וְלֹא תֹאמַר לֹא יְבוֹאֵנִי כָּל מַחְסוֹר׃
ב אַל תִּבְטַח עַל חֵילֶךָ לָלֶכֶת בִּשְׁרִירוּת לִבֶּךָ׃ ג אַל
תֹּאמַר מִי יִפְקוֹד עָלַי דְּרָכַי כִּי יְיָ יִפְקוֹד עַל מְרְיֶךָ׃ ד אַל תֹּאמַר
הֵן חָטָאתִי וְלֹא עָבַר עָלַי מָה כִּי יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם׃ ה אַל תֹּאמַר אֵל
רַחוּם יְיָ וְעַל הֲמוֹן פְּשָׁעַי יִסְלַח לִי׃ ו אַל תִּבְטַח נַפְשְׁךָ בִּסְלִיחָתוֹ
פֶּן תּוֹסִיף חֵטְא עַל פֶּשַׁע׃ ז כִּי רַחֲמִים וָרֹגֶז עִמּוֹ וְעַל רְשָׁעִים יָנוּחַ
רָגְזוֹ׃ ח אַל תִּתְמַהְמַהּ לָשׁוּב וְלֹא תַעֲבִיר מִיּוֹם אֶל יוֹם׃ ט כִּי
פִּתְאוֹם יָעִיר חֲמָתוֹ וּבְיוֹם נָקָם תִּסָּפֶה׃ י אַל תִּבְטַח עַל בֶּצַע
עֹשֶׁק כִּי לֹא לְהוֹעִיל בְּיוֹם עֶבְרָה׃ יא אַל תְּהִי סָר אֶל כָּל רוּחַ
וּפוֹנֶה אֶל כָּל נְתִיבָה׃ יב הִסָּמֵךְ בִּתְעוּדָתֶךָ וְיִכּוֹנוּ דְבָרֶיךָ׃ יג הֱיֵה
מָהִיר לִשְׁמוֹעַ וּמְאַחֵר בְּמַעֲנֶה׃ יד אִם יֵשׁ דָּבָר בְּפִיךָ עֲנֵה וְאִם אַיִן

באור

מגלה החכמה: (כו) בל תכחד. ר"ל אם יש לך להגיד דברי אמת אל תכחד ואל תמנע מלהגידם, ולהיפך מן משגך אם שגית תחדל ותמנע ממנו: (כח) ולא תשחה. לא תשוט על פני המים נגד השבולת והזרם. ר"ל לא תעשה מה שהוא נגד היכולת: (לא) ונרפה. אל תהיה נרפה במעשיך, ויאמר בזה כי בדבור ימעט מה שאפשר ובמעשה יהיה זריז ביותר מה שאפשר: (לב) אל תהי כלביא. ע"ד שאמרו לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו: (לג) וקפוצה. כלומר סגורה מלהחזיר. את אשר לקחת:

ה (א) על הונך. שתתקן בכספך כל מעשיך הרעים: (ב) על חילך. על החיל והכח שבך: (ד) ולא עבר עלי מה. לא נעשה לי שום עונש ותשפוט מזה כי לית דין ולית דיין ואיש כל הישר בעיניו יעשה, כי באמת מה שלא נענשת הוא מטוב כי ה' מאריך אפו ומצפה לתשובת הרשעים: (ה) אל תאמר. ר"ל אחרי שהגד לך כי התשובה מועלת פן תאמר בלבבך כי אל רחום ה' ויסלח לך על רוב פשעיך ותבטח נפשך בסליחתו לחטוא, אל תאמר כן פן תוסיף חטא על פשע, ע"ד אמרם ז"ל האומר אחטא ויוה"כ מכפר אין יוה"כ מכפר: (ח) אל תתמהמה לשוב. אל תדחה את תשובתך מדחי אל דחי ומיום אל יום פן תמות פתאום ולא תספיק לשוב. כאמרם ז"ל שוב יום אחד לפני מיתתך: (יא) סר אל כל רוח. כלומר מתהפך לכמה גוונין, משנה טעמו ודבורו תמיד לפי צרכו ותועלתו: (יב) הסמך בתעודתך. היה אמיץ וחזק בשכלך לדבר רק מה שהוסכם בדעתך לנכון: ויכונו דבריך. יהיו דבריך קיימים ולא יתחלפו: (יג) ומאחר במענה. התבונן

שים יד לפה: טו כי כבוד וקלון ביד הלשון ואויל בשפתים
ילבט: טז אל תהי מפותי שפתים ובלשונך אל תרגל: יז כי
אם בוז יבוזו לגנב ושפתי חלקות מרים קלון: יח תחת אוהב לא
תהפך לאויב פן תחלל שמך קלון ומארה על לשון תהפוכות:

ו א אל תהי בז לכל דבר אם רב ואם מצער: ב אל יקל
המעט בעיניך כי שאט למצער בל תשיג ידו הרב:
ג אל תתחכם יותר פן יבקש כשור כחך: ד אם תטרוף עליך
פריך יקוסס ונשארת כעץ יבש: ה פה נעים ירבה רעים ושפתי
ישר ידעון רצון: ו נפש בליעל תהים בעליה ומשחק לעריו
תשימנו: ז זבובים אל מקום צרעת נאספים ודורשי רעה אחר
מומין לבקר: ח ודן רעהו לטובה אוהביו רבים ודובר טוב
בעמיתו גם בו טוב ידבר: ט רבים יהיו דורשי שלומך גלה
סודך לאחד מאלף: י גם משוכבת חיקך שמור פתחי פיך:
יא קנות רע בנסיון תקננו ולא תמהר לבטוח בו טרם תבחננו
ביום רע: יב יש רע בעודך תסכן לו ולא יקום בעת צרה:
יג בטוב לך דבק מאח ובצרתך ירחק ממך: יד אם תפול יהפך
לך ויסתר ממך: טו הפרד משנאך ומאוהב הזהר: טז אוהב
נאמן מגדל עז מוצאו מצא חן: יז אוהב נאמן אין דומה לו

באור

תתבונן בנתינות טרם תשיב דבר ולא תהיה נבהל להשיב כדי שתהיה תשובתך כהוגן בהשכל ודעת: (טו) ילבט. יתעוות ויתעקל: (טז) אל תרגל. אל תדבר רכילות: (יז) כי אם בוז יבוזו לגנב. כ״ש שיש לבוז להולך רכיל שהוא גונב ג״כ דעת הבריות. וגרוע מגנב שאינו ידוע להזהר ממנו בדלתים ובריח:

ו (א) אם רב כו׳. לא תבזה כל דבר הן גדול הן קטן: (ב) אל יקל המעט בעיניך. כי אחת לאחת נמלא לחשבון והמבזה למעט לא ישיג את ההרבה. הבוזה פרוטה לא ישיג הדינר: (ג) פן יבקש כשור כחך. אם תתחכם ותתגאה נגד בני אדם יהיה נצרך ויבוקש לך כח כשור להלחם נגד כולם: (ד) אם תטרוף עליך. העלים שלך יהיו נושרים: יקוסס. לשון כמישה. והכוונה כמו שהעלים הם שומר לפרי כך בחינת מדות טובות אל המעשים ואל תועלת האדם, ואם יפלוש האדם את העלים כלומר אם ישחית מדות טובות וישרות אז יקלקל גם את פריו את מעשיו ויאבד טובת עצמו וישאר כעץ יבש: (ו) לעריו. לשונאיו: (יא) תבחננו ביום רע. כי מי שיעמוד לך בהסכמו בעת רעתך הוא אוהב נאמן: (יב) בעודך תסכן לו. בעוד שתהיה לו לתועלת, ולא יקום בהסכמו בעת צרתך: (יג) בטוב לך אז הוא דבק לך יותר מאח ובצרתך ירחק ממך: (יד) אם תפול יהפך לך מאוהב לאויב וכשתדרוש אותו בצרכך יסתר ממך:

לֹא יְכַלֶּה בַּפָּז: יח אוֹהֵב נֶאֱמָן סַם חַיִּים יְרֵא יְיָ יַשִּׂיגֶנּוּ: יט יְרֵא
יְיָ אוֹהֲבָיו נֶאֱמָנִים כִּי אוֹהֲבָיו כָּמוֹהוּ: כ בְּנִי שָׂא לֶקַח בִּנְעוּרֶיךָ
וְתִמְצָא חָכְמָה בִּימֵי הַשֵּׂיבָה: כא שִׁיתָה לְךָ כְּזוֹרֵעַ וְקוֹצֵר וְרַב
תְּבוּאוֹת תֶּאֱסוֹף: כב אִם עָמַלְתָּ בָּהּ מְעַט רַב פְּרִי תִּשָּׂא:
כג יָקֹשׁ לֶאֱוִיל הַחָכְמָה וַחֲסַר־לֵב לֹא יַחְפּוֹץ בָּהּ: כד תִּכְבַּד עָלָיו
כְּאֶבֶן מַעֲמָסָה וְיַשְׁלִיכֶנָּה אַחֲרֵי גֵוּוֹ: כה בְּפִיו יְהַלֵּל חָכְמָה וְלִבּוֹ
בַּל יָדַע מָה: כו שְׁמַע בְּנִי וְהַקְשִׁיבָה לִקְחִי וְאַל תָּקוּץ בְּמוּסָרָי
הָבֵא בְּמַאַסְרָהּ רַגְלֶיךָ וְצַוָּארְךָ בְּעֻלָּהּ: כז הַט שִׁכְמְךָ לְסָבְלָהּ
וְלֹא תָעִיק תַּחְתֶּיךָ מַשָּׂאָהּ: כח קְרַב אֵלֶיהָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל חֵילְךָ
נְצוֹר אָרְחוֹתֶיהָ: כט חֲקוֹר בַּקֵּשׁ וְחַפְּשֶׂנָּה אָז תִּמְצָאֶנָּה הִתְאַמֵּץ בָּהּ
וְלֹא תַרְפֶּנָּה: ל וּבְאַחֲרִיתְךָ תִּמְצָא עֹנֶג וְתִשְׁעַק לְיוֹם אַחֲרוֹן:
לא וּתְהִי לְךָ מְנוּחָה וּמְגוּדָה מִבְטַח עֹז וּמִשְׁעָן חָזָק: לב סַלְסְלֶהָ
וּתְרוֹמְמֶךָּ וּבֵין נְגִידִים תּוֹשִׁיבֶךָּ: לג לְבוּשׁ יְקָר תַּלְבִּישֶׁךָּ וּכְלִיל
תִּפְאֶרֶת תַּעַנְדֶךָּ: לד אִם תֹּאבֶה בְּנִי תֶּחְכַּם וְאִם תָּשִׂים אֶל לִבְּךָ
תַּשְׂכִּיל: לה אִם תֹּאבֶה וְשָׁמַעְתָּ תֶּאֱהָבֶךָּ וְאִם תַּטֶּה אָזְנְךָ תִּתְחַכָּם:
לו בִּקְהַל זְקֵנִים תָּקוּם וְהָיִיתָ חָכָם הִדָּבֶק בּוֹ: לז קוֹל שִׂיחָתוֹ
הַאֲזִינָה וּמִשְׁלֵי נָבוֹן לֹא יָלוּזוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ: לח רָאִיתָ חָכָם
בַּקְּשֵׁהוּ וְעַל סַף בֵּיתוֹ תִּשְׁקוֹד: לט הִתְבּוֹנֵן בְּיִרְאַת יְיָ וּבְפִקּוּדָיו
תֶּהְגֶּה יוֹם יוֹם וְהוּא אָרְחוֹתֶיךָ יָכִין וַאֲשֶׁר תְּבַקֵּשׁ יְאַלְּפֶךָּ:

ז א **אִם** אַתָּה לֹא תַעֲשֶׂה הָרָעָה לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה:
ב הַרְחֵק מֵרֶשַׁע וְיִרְחַק הוּא מִמֶּךָּ: ג לֹא תִזְרַע עַל
תַּלְמֵי אָוֶן פֶּן תִּקְצוֹר תְּבוּאָתָהּ שִׁבְעָתָיִם: ד לֹא תְבַקֵּשׁ שִׁלְטוֹן
מִלִּפְנֵי יְיָ וִיקָר וּגְדֻלָּה מִלִּפְנֵי מֶלֶךְ: ה אַל תִּצְטַדֵּק לִפְנֵי אֱלֹהִים

באור

(יט) כי אוהביו כמוהו. ירחי אנשים ע"כ אהבתם נאמנה: (כא) שיתה לך. בחכמה: כזורע
וקוצר. לעמול בה תחלה: (כג) יקש לאויל חכמה. החכמה קשה לאויל: (כז) ולא תעיק.
לא תציק ותכבד עליך: (לז) לא ילוזו. לא ימושו: (לח) סף ביתו. מפתן ביתו:
(לט) יאלפך. ילמד אותך:
ז (א) **אם** אתה וכו' לא תאנה אליך רעה. ולא יענך ה' חנם: (ג) פן תקצור תבואתה. אל
שאון שבעתים מאשר זרעת כדרך הקצירה שהיא יותר מהזריעה: (ה) אל תצטדק.

וְלִפְנֵי מֶלֶךְ אַל תִּתְחַכָּם׃ ו אַל תִּתְנַשֵּׂא לִשְׁפּוֹט בְּאֵין לְאֵל יָדְךָ
לַעֲצוֹר בְּעָוֶל פֶּן תֶּהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל וְשִׁחַתָּ יָשְׁרֶךָ׃ ז אַל תְּהִי עָרִיץ
בְּמוֹשַׁב זְקֵנִים וּבְמֶרֶד עָם אַל תִּתְעָרָב׃ ח אַל תְּאַשֵּׁם נַפְשְׁךָ
כִּפְלַיִם כִּי בְּאַחַת לֹא נָקִיתָ׃ ט אַל תֹּאמַר בְּרֹב עוֹלָה אֲרַצֶּנּוּ
וְעַל פְּשָׁעַי יָרַח מִנְחָה׃ י בַּעֲרוֹךְ שׁוַֹע אַל יֵצַר רוּחֶךָ וּמִצְּדָקָה
לֹא תְאַחֵר וּפְקֻדָּתְךָ לֹא תִתְמַהְמַהּ לְמַלֹּאת׃ יא לְמַר נֶפֶשׁ
אַל תִּלְעַג כִּי יֵשׁ מַשְׁפִּיל וּמֵרִים׃ יב אַל תַּחֲרשׁ רָעָה עַל אָחִיךָ
עַל אוֹהַבְךָ וְעַל עֲמִיתֶךָ׃ יג אַל תְּכַזֵּב כָּל כָּזָב כִּי פְּרִי כָל כַּחַשׁ
רָע׃ יד בְּמוֹשַׁב גְּדוֹלִים אַל תַּרְבֶּה שִׂיחַ וְלֹא תְשַׁנֶּה הַדְּבָרִים
בִּתְפִלָּה׃ טו טוֹב מְעַט דְּבָרִים בְּלֵב נָכוֹן מֵהַפְצִיר שִׂיחַ בְּלֹא
דָעַת׃ טז אַל תִּתְחַשֵּׁב בַּהֲמוֹן מְרֵעִים וּזְכוֹר כִּי יְיָ יִפְקוֹד עַל
עֲוֹנֶךָ׃ יז בַּעֲמַל יְגִיעֲךָ אַל תָּקוּץ נִיר נִירְךָ בְּעִצָּבוֹן וְלֹא תִגְעַל
כִּי אֱלֹהִים עָשָׂהוּ׃ יח מְאֹד מְאֹד הַשְׁפֵּל רוּחֲךָ כִּי אַחֲרִית אֱנוֹשׁ
רִמָּה׃ יט לֹא תַחֲלִיף אָחִיךָ בַּכֶּסֶף וְרֵעֲךָ בִּזְהַב אוֹפִיר׃ כ אֵשֶׁת
חֵן וְטוֹבַת לֵב בַּל תָּמִיר בִּפְנִינִים׃ כא עֶבֶד נֶאֱמָן לֹא תִלְחָץ וְלֹא
תוֹנֶה שָׂכִיר בַּעֲמַל נַפְשׁוֹ׃ כב עֶבֶד מַשְׂכִּיל אֱהַב כְּנַפְשֶׁךָ וְלֹא
תִמְנָעֶנּוּ מְצֵאת לַחָפְשִׁי׃ כג אִם מִקְנֶה לְךָ שָׁמְרֵהוּ וְאִם יִסְכֹּן
לְךָ חוּס עָלָיו׃ כד בָּנִים יֶשׁ־לְךָ יַסֵּר אוֹתָם וְקַח לָהֶם נָשִׁים
בִּנְעוּרֵיהֶם׃ כה בָּנוֹת יֶשׁ־לְךָ נְצוֹר נַפְשׁוֹתָן וְלֹא תֵיטִיב לָהֶן

באור

לפני ה׳. בדברי שקר כי אין נסתר מנגד עיניו, רק תתודה על עונך ויסלח לך: אל תתחכם. להראות את עצמך לחכם רק לעמוד בענוה לפניו: (ו) פן תהדר פני גדול. תשא פניו במשפט ותחניף את הגדול ותשחית את היושר והמשפט: (ז) עריץ. אכזר: (ח) אל תאשם נפשך כפלים. אל תהיה שונה בחטא פעמים כי גם על אחת לא ינקה ה׳: (י) בערוך שוע. בעת שתערוך תפלתך: אל יקר רוחך. ותתפלל בדעה צלולה: (יא) כי יש משפיל ומרים. ר״ל לא מעצמו הוא מר נפש כי יש גבוה שומר השופט את הכל: (יד) ולא תשנה. לא תכפיל תפלתך ברוב דברים בלי כוונה כי טוב מעט בכוונה מהרבה בלא כוונה: (טו) הפציר. בקשה חזקה ברוב דברים כמו ויפצר בו: (טז) אל תתחשב בהמון מרעים. לא תתחשב בין המון הרשעים לאמר אם רבים עושים כן אעשה ג״כ אני: (יז) בעמל יגיעך. אף כי היא מלאכה קשה: אל תקוץ. לא תבוז אותה: ניר נירך. אף כי היא עבודה קשה ובעצבון עם כל זה לא תגעל אותו: (כג) אם מקנה לך. אם יש לך צאן תשמור אותו: ואם יסכון לך. שיש לך תועלת ממנו תחוס עליו: (כה) ולא תיטיב לכן פניך. רק תהיה אימתך עליהן ולא ישחקו לנגן:

כונא

פָּנֶיךָ: כו הוֹצֵא בַת וְיֵצֵא עֵשֶׁק וּלְאִישׁ יָשָׁר תְּחָנְּנָהּ: כז אִשָּׁה
אוֹהֶבֶת לָךְ לֹא תַעֲזוֹב וְאִם רָעָה הִיא אַל תַּאֲמֶן־בָּהּ: כח כַּבֵּד
אָבִיךָ בְּכָל לִבֶּךָ וְאֵם יוֹלַדְתְּךָ לֹא תִשֶּׁה: כט זְכוֹר כִּי בִלְעֲדֵיהֶם
לֹא הָיִיתָ וּבַמֶּה תִּגְמוֹל עַל אֲשֶׁר טִפְּחוּךָ וְרִבּוּךָ: ל יְרָא יְיָ בְּכָל
לִבֶּךָ וְכַבֵּד כֹּהֲנָיו יַקֵּר אֵל זֶה בְּרָאֲךָ וְלֹא תַעֲזוֹב מְשָׁרְתָיו:
לא הוֹדֶה לוֹ וְכַבֵּד כֹּהֲנָיו וְתֵן לָמוֹ מְנָתָם כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתָ לֶחֶם
קָרְבָּנְךָ וְרֵאשִׁית יָדֶךָ: לב וְאַף לֶעָנִי תִּפְרוֹשׂ כַּפֶּךָ לְמַעַן תְּבֹרַךְ
בְּכָל מִשְׁלַח יָדֶךָ: לג הָפֵק רְצוֹנְךָ לְכָל־חָי וְאַף לַמֵּתִים תַּעֲשֶׂה
חָסֶד: לד אַל תְּנַח דִּמְעוֹת אוֹנֵן בְּאֵין מְנַחֵם וְעִם אֲבֵלִים
תִּתְאַבָּל: לה לֹא תִכְלָא רַגְלְךָ מִפְּקֹד דָּוֶה עַל עַרְשׂוֹ כִּי בִגְלַל
הַדָּבָר הַזֶּה תִּמְצָא חָסֶד: לו בְּכָל מַעֲשֶׂה זְכוֹר אַחֲרִיתוֹ וְלֹא
תֶחֱטָא לְעוֹלָם:

ח (א) חֲדַל רִיב עִם אִישׁ תַּקִּיף פֶּן תִּפּוֹל בְּיָדוֹ: ב אַל תָּדִין
עִם בַּעַל הוֹן פֶּן יַכְרִיעֲךָ מִשְׁקָלוֹ: ג כִּי הַכֶּסֶף
הִסִּית רַבִּים גַּם לֵב שׁוֹפֵט יַטֶּה: ד אַל תִּתְגָּר בְּאִישׁ מָדוֹן פֶּן
תַּרְבֶּה עֵצִים לְגַחַלְתּוֹ: ה אַל תִּשְׂחַק בְּאִישׁ נִקְלֶה פֶּן יְבַזּוּךָ
אַנְשֵׁי יְקָר: ו שָׁב מֵחֲטָאָיו אַל תִּזְכֹּר עֲוֹנוֹ זְכוֹר כִּי כֻלָּנוּ
חַטָּאִים: ז עַל זָקֵן בַּל תִּלְעַג זְכוֹר כִּי גַם אַתָּה תִזְקַן: ח עַל
מוֹת אָדָם בַּל יָגֵל לִבֶּךָ זְכוֹר כִּי כֻלָּנוּ מֵתִים: ט לֹא תַעֲזוֹב
דִּבְרֵי חֲכָמִים כִּי מֵהֶם תְּאַלֵּף חָכְמָה: י אַל יֵקַל בְּעֵינֶיךָ כָּל
שִׂיחָתָם כִּי־בָם תִּקְנֶה דַעַת לְהִתְיַצֵּב עִם גְּדוֹלִים: יא אַל תָּבוּז
לְדִבְרֵי זְקֵנִים אֲשֶׁר שָׁמְעוּ מֵאֲבוֹתָם: יב כִּי מֵהֶם תִּשָּׂא לֶקַח
תֵּת מַעֲנֶה דַעַת בְּעִתּוֹ: יג אַל תִּתְגָּר בְּבַעַל אַף פֶּן תִּקָּוֶה

באור

(כו) הוצא בת. השיא אותה לאיש: ויצא עשק. מכשול מכיסך: (כח) לא תשה. לא תשכח: (כט) טפחוך ורבוך. מדדו וגדלו אותך: (לא) ותן למו מנתם. תן להם חלקם: (לה) לא תכלא. לא תמנע: מפקוד דוה. מלבקר חולה על מטתו: (לו) זכור אחריתו. תכליתו של אותו הדבר:

ח (א) בעל הון. עשיר: משקלו. משקל הכסף שלו: (ד) פן תרבה עצים לגחלתו. כי מאהוב לריב והאיש הבא לו עצים אל האש והמגלה לו מריבה אשר יחמם בה:

(י) כל שיחתם. אפילו שיחת חולין שלהם, כמאמרם ז"ל שיחת חולין של ת"ח צריכה לימוד:
מתעלל

בחמת אפו: יד אל תתחר באיש מתעלל כי צודה הוא
לדברי פיך: טו את איש תקיף ממך לא תלוה כסף ואם הלויתו
יהי אובד בעיניך: טז לאיש תקיף ממך לא תערוב
ואם ערבת שלם תשלם: יז עם שופט אל תדין כי בידו
המשפט אל אשר יחפוץ יטנו: יח עם פריץ אל תלך פן יקרך
אסון כי ברוח לבו הולך הוא ואתה באולתו תאבד: יט באיש
חמה בל תריב ובמקום ציה לא תלוה לו: כ כי כשאט בנפש
דמך בעיניו ובאשר אין מושיע יקטלך: כא עם פתי אל
תמתיק סוד כי לא ידע לכסותו: כב לא תגלה לבך לכל אדם
פן יטיל עליך תגמולו:

ט א אל תקנא את אשתך פן תאלף עליך ערמה: ב אל
תמגן לאשה נפשך פן תלמדה אלוף לראשך:
ג הרחק רגליך מאשה זונה פן תלכד במצודתה: ד אל תט
אל מזמרת פן תדיחך בנעימות קולה: ה אל תתבונן אל
בתולה פן תחוב כפלים מהר: ו אל תתן לנשים נפשך פן
תאבד ירשת נכסיך: ז ויצר לך ברחובות העיר כי רבים
נושיך: ח אל תשוטט בחוצות העיר ולא תארוב אצל כל
פנה: ט לא תערוך יצועך אצל בעולת בעל ולא תמסוך עמה
יין ושכר: י פן ישטה לבך אחריה ובדמך תרד שאול:
יא העלם עיניך מאשת חן ואל תביט אל יפת מראה: יב כי

באור

(יד) מתעלל. מי שמבקש עלילות על בני אדם להתנפל עליהם: (יח) עם פריץ. המסתכן עצמו בדרכים: כי ברוח לבו. כפי שעולה על רוחו ולא יחוש לסכנה: (יט) ובמקום ציה. במקום שאין אנשים: (כ) כי כשאט בנפש דמך בעיניו. שנחשב לו דמך לדבר בזוי ואין בו ממש ובמקום שאין איש להושיע לך יהרוג אותך: (כב) פן יטיל עליך תגמולו. יבקש ממך גמול בעד שתיקתו ותהיה מוכרח להיטיב לו על הסתירו סודך:

ט (א) אל תקנא. אל תחשוד: פן תאלף עליך ערמה. כי בזה תלמד אותה להסתתר ממך ולרמות אותך: (ב) אל תמגן. אל תמסור, פן תלמדה ע״ז להיות אלוף לראשך:

(ה) תחוב כפלים מוהר. כי המפתה בתולה משלם כמה תשלומין בשת פגם וקנס. או יאמר כשמשדכין לך בתולה אל תתבונן בה יותר מדאי שתרגיש כי כלתה לה נפשך כי ע״ז תרבה עליך נסת לה מוהר ומתן כפלים: (ו) ירושת נכסיך, אפילו הנכסים שירשת מאבותיך לא יספיקו לך:
(ז) ויצר לך כו׳. ברחובות יהיו צר לך ללכת מרוב הנושים בך: (י) ובדמך תרד שאול. כי בעלה

בתאר אשה יפה רבים השחתו ואהבת אשה כאש יוקדת :
יג אל תרבה שיחה עם אשת איש ולא תחבק חיק נכריה פן
יטה אחריה לבך והורדת נפשך בדם שאול : יד ניצוץ מבעיר
גחלת ותשוקת אשה כאש יוקדת : טו ככלוב מלא עוף כן
בתיהן מלא מרמה : טז אל תעזוב אוהב ישן כי החדש לא
ישרכנו : יז רע מקרוב יין מגתו כי יושן ינעם טעמו : יח אל
תקנא בעול כי לא ידעת מה אחריתו : יט אל תתחבר באיש
מזמות כי עד יום מותו לא ינקה : כ לך מנגד לשליט בנפשך
ולא תגור מגורת מות : כא ואם תראה לפניו השמר פן
תאשם ואספת נפשך : כב ודע כי בין פחים תהלך ועל
צנינים תצעד : כג לפי חילך קנה רעים ועם חכם תועץ ואת
יראי יי תשיח וכל מעשיך ביראת יי : כד שים ישרים מאוכלי
שלחנך וביראת יי תהיה תפארתך :

י א **לפי** מעשהו יהלל חרש ומושל לפי ממשלתו : ב בחכמת
יועצים תכון ארץ ומושל משכיל אשרי עמו :
ג מחבל ארץ איש דבה והולך רכיל ישנא : ד יועץ משכיל
יחכים עם ושליט נבון יכונן עיר : ה כמושל כן משנהו
וכראשי עיר כן יושביה : ו מושל עריץ עוכר עמו ושליט נבון
יאשר קריה : ז בידי אל שלטון חלד ובכשרון ארץ מושלה
ישר : ח כל משרה ביד יי וליראיו יחן יקר : ט לא תקום כל
עול ובארח גאים לא תאשר : י זד וכוזב הרחק ממך וברום
עינים בל תהלך : יא רהב שנוא בעיני אלהים ואדם כי על

באור

פתאם יהרגך. או כי תתפש בחרב המשפט כדין הבא על אשת איש : (יב) כאש יוקדת. ולא תוכל לעצור ברוחך מעשות המזמה, ע"כ העלים עיניך מהביט בה והרחקתה(?) : (יג) ולא תחבק חיק נכריה. ר"ל אם לא תרבה שיחה עם אשת איש ממילא לא תבוא לידי כן לחבק חיק נכריה :

י (ג) **מחבל** ארץ איש דבה. המביא דבת העם רעה לפני המושל ירע לכל המדינה :

(ה) כמושל כן המשנים, השרים והיועצים שלו : (ז) ובכשרון ארץ. כשהארץ מתנהגת בכשרון : מושלה ישר. ממשיל עליה ה' מושל ישר : (ח) וליראיו יתן יקר. הקב"ה מחנן את יראיו בכבוד ויקר. ירים קרנם בכבוד להיות מושלים ומנהיגים במדינה : (ט) לא תקום כל עול. כשתהיה מושל לא תנקום על כל עול אף על דבר קל. ולא תלך בדרך גאים :
(יא) כי על פניהם יעול. אדם רהב יחטא לאלהים ולאדם :

שְׁנֵיהֶם יָעֻוֵּל׃ יב עֹשֶׁק בֶּצַע וְגָאוֹן הֵסַבּוּ מֶמְשָׁלָה מֵעַם לָעָם׃
יג מַה יִּתְגָּאֶה עָפָר וָאֵפֶר בְּעוֹדוֹ בְּחַיָּיו רִמָּה בְּקִרְבּוֹ׃
יד בְּקִרְבָיו חָלוּ יְדֵי רוֹפֵא רֶגַע חַי מִשְׁנֵהוּ מֵת׃ טו בְּמוֹת
אָדָם רִמָּה מְנָתוֹ וּקְרָבָיו יִירַשׁ תּוֹלָעַת׃ טז רֵאשִׁית חַטָּאת גָּאוֹן
מַפִּיחַ לֵב וּמַסְכֵּל דָּעַת׃ יז מְקוֹר חַטָּאת גָּאוֹן וְאַחֲרִיתוֹ לְבַלַּע
וּלְהַשְׁחִית׃ יח עַל כֵּן הִפְלִיא יְיָ מַכּוֹתָם וּמָחָה אוֹתָם עַד לְכַלֵּה׃
יט כֵּס גֵּאִים יִסְחַף יְיָ וַיּוֹשֶׁב עֲנָוִים תַּחְתָּם׃ כ הָפַךְ מִשֹּׁרֶשׁ
גֵּאִים וַיִּטַּע עֲנָוִים מְקוֹמָם׃ כא עֲקֵב גֵּאִים עָקַר אֱלֹהִים וְהִכְרִית
זִכְרָם מִן הָאָרֶץ׃ כב הֵרֹם עָקַר וְאִבֵּד וּמָחָה שְׁמָם מִבְּנֵי אָדָם׃
כג כִּי לֹא חָלַק גָּאוֹן לְבֶן־אֱנוֹשׁ וְרוּם לֵבָב לִילוּד אִשָּׁה׃ כד זֶרַע
יָקָר זֶרַע אֲנָשִׁים זֶרַע יָקָר יְרֵא יְיָ זֶרַע יָקָר נוֹצֵר עֵדוֹתָיו׃
כה זֶרַע בָּזוּי זֶרַע אֲנָשִׁים זֶרַע בָּזוּי עוֹזֵב פִּקּוּדָיו׃ כו נִכְבָּד בְּאַחִים
הַבְּכוֹר וִירֵא יְיָ נִכְבָּד מִמֶּנּוּ׃ כז כַּגֵּר כַּתּוֹשָׁב כָּרָשׁ כֶּעָשִׁיר אַף
בְּיִרְאַת יְיָ תְּהִלָּתָם׃ כח לֹא תָבוּז דָּל וְצַדִּיק וְעָשִׁיר מַרְשִׁיעַ בַּל
תְּכַבֵּד׃ כט רַב שַׁלִּיט וְעָשִׁיר נִכְבָּדִים וְיוֹתֵר מֵהֶם יְרֵא יְיָ׃
ל עֶבֶד מַשְׂכִּיל בֶּן חוֹרִים יַעַבְדֶנּוּ וְגֶבֶר מֵבִין יוּסַר וְלֹא יָלִין׃
לא לֹא תִתְרַפֶּה לְעֵת מְלַאכְתֶּךָ וְלֹא תִתְכַּבֵּד לְעֵת מַחְסוֹר׃
לב טוֹב הָרוּץ יָגֵעַ וּמוֹתַר לוֹ מִמִּתְכַּבֵּד וַחֲסַר לָחֶם׃ לג בְּנִי גַּם

באור

(יב) עשק. בצע. וגאון. שלשה אלה גרמו לעמים שאחרים משלו בם: (יד) משנהו מת. כרגע השני הוא מת: (טו) מנתו. חלקו: וקרביו יירש תולעת. התולעים יקחו אחרי מותו את בטנו ואת קרביו לירושת נחלה ויכלו שם עם ילדיהן: (טז) מפיח לב. מעתיק ומדיח את הלב לרעה: (יז) מקור חטאת גאון. יאמר בזה כי הגאוה היא הזרע והיא השורש וגם היא הענף והפרי לכל און ולכל חטאת, היא ראשית חטאת וסיבה בתחלת ההסרה מדרך הטוב והישר להסית ולהדיח הלב ולסכל הדעת מלכת בדרך טובים אשר נהג עד הנה, ואחרי שהתרע גאותו רום לבבו נעשה זאת המקור להוסיף חטא על פשע ולהרבות זדון ומרי, והיא אחריתו לבלעו ולהשחיתו: (יח) הפליא ה' מכותם. הגדיל מכות המתגאים: (יט) כס גאים. כסא של גאים: יסחף. יסחוף: (כא) עקב. פסיעות: (כד) זרע יקר זרע אנשים. כלומר זרע אנשים הם זרע יקר, ומהם יראי ה' הוא זרע יקר. נוצר עדותיו הוא זרע יקר: (כה) זרע בזוי זרע אנשים. ויש מזרע אנשים הם זרע בזוי היינו עוזב פקודי ה': (כח) לא תבוז דל. שהוא צדיק: (ל) עבד משכיל. מי שהוא משכיל אף כי עבד הוא יעבוד אותו בן חורים ויכבדנו: וגבר מבין יוסר. יקבל מוסר מזה: ולא ילין. לא יתרעם ע"ז: (לא) לא תתרפה. לא תתעצל: ולא תתכבד. לא תהיה נכבד בעיניך מלעשות איזו מלאכה אף שאינה לפי כבודך בעת שיחסר לך: (לב) ומותר לו. שיש לו יתרון: (לג) גם בעיניך הכבד. אף שאמרתי לך שלא תבוש

מלעשות

בְּעֵנֶיךָ הַכָּבֵד וְשִׂים יְקָרְךָ כְּעֶרְכֶּךָ׃ לד מַאֲשִׁים נַפְשׁוֹ מִי יַצְדִּיק
אוֹתוֹ וּבוֹזֶה נַפְשׁוֹ מִי יְכַבְּדֶנּוּ׃ לה הָרָשׁ יְכֻבַּד בְּחָכְמָתוֹ וְהֶעָשִׁיר
בְּעָשְׁרוֹ׃ לו מְכֻבָּד בְּעָנְיוֹ אַף כִּי בָּעֹשֶׁר נִבְזֶה בְּעָשְׁרוֹ אַף
כִּי בָּעֹנִי׃

יא א **חָכְמַת** מִסְכֵּן תָּרִים רֹאשׁוֹ וּבֵין נְגִידִים תּוֹשִׁיבֶנּוּ׃
ב אַל תְּהַלֵּל אִישׁ בְּתֹאַר פָּנָיו וְלֹא תְתַעֵב
אָדָם כִּי מָשְׁחַת מַרְאֵהוּ׃ ג כִּי מַה מִּצְעִירָה בָּעוֹף הַדְּבוֹרָה
וּמֵהַדָּמְתּוֹם פְּרִיָּהּ׃ ד עַל קַרְנֵי בְגָדִים בַּל תִּלְעַג וְשָׁאַם נַפְשֶׁךָ
עַל מַר נֶפֶשׁ׃ ה עַל מַעֲטֵה הָדָר בַּל תִּתְנַשָּׂא וְאִם יָקַרְתָּ בַּל
תִּתְרוֹמָם׃ ו כִּי נִפְלָאָה עֲצַת יְיָ וּצְפוּנוֹת מִבְּנֵי אָדָם עֲלִילוֹתָיו׃
ז נִבְזִים וּשְׁפָלִים יוֹשִׁיב לַכִּסֵּא וַאֲשֶׁר לֹא עָלוּ עַל לֵב לָבְשׁוּ
בִּגְדֵי חֹפֶשׁ׃ ח וְרוֹזְנִים בּוֹשׁוּ חָפְרוּ יַחְדָּו וּנְגִידִים מִגְּאוֹנָם
הוּרָדוּ׃ ט טֶרֶם תִּבְחַן אַל תְּאַשֵּׁם דְּרֹשׁ וַחֲקֹר וְאַחַר תִּשְׁפֹּט׃
י אַל תָּשֵׁב דָּבָר בְּטֶרֶם תִּשְׁמַע וְאַל תָּפֵר אִישׁ בְּדַבְּרוֹ׃
יא בְּרִיב אַחֵר לֹא תִתְעָרֵב וְעִם שֹׁפְטֵי חָמָס אַל תָּשֶׁת יָדֶךָ׃
יב בְּנִי אַל תָּשֶׁת יָדְךָ בַּהֲמוֹן עֲשָׂקִים כִּי מַרְבֶּה עִנְיָנָיו לֹא יַצְלַח
בְּאֶחָד וְאָץ לְהַעֲשִׁיר לֹא יִבְצָע׃ יג בְּנִי אִם לֹא תָרוּץ לֹא
תַשִּׂיג וְאִם לֹא תְבַקֵּשׁ לֹא תִמְצָא׃ יד יֵשׁ רָץ יָגֵעַ וְעָמֵל וּבְכָל־
זֹאת הוּא מִתְאַחֵר׃ טו וְיֵשׁ מִתְנַהֵל לְאִטּוֹ וּרְפֵה־כֹחַ חֲסַר־כֹּל

באור

מלעשות כל מלאכה שתתפרנס בה, מ"מ לא תבוה את כבודך ביתר הנסגותיך ותשמור את כבודך
לפי ערכך: (לד) מאשים נפשו. כמו האיש המחייב את עצמו אין מי ילדיק אותו, כן המבזה את"ע
מי יכבדנו: (לו) מכובד בעניו. מי שהוא מכובד בעיני הבריות בהיותו עני כ"ש שיכבד
בהיותו עשיר. ונסיף מי שהוא נבזה בעת עשרו כש"כ בעניותו:

יא (ג) **מה** מלעירה בעוף הדבורה. כמה קטנה במין העוף הדבורה, ובכל זאת מה מתוק
פריה, וזה ראיה ועדות נאמנה לבלתי הלל איש לפי תארו כי אם לפי מעשיו:
(ד) ושאם נפשך. ר"ל אל תבזה בנפשך את לב נשבר: (ה) על מעטה הדר. מפני בגדיך היפים
לא תתגאה: ואם יקרת. אם מכבדים אותך לא תתרומם בזה: (י) ואל תפר איש בדברו. אל
תכנס בדברי חבירך ותמנע אותו מלגמור דבריו כי היא מדת הגולם: (יב) בהמון עשקים.
בעסקים רבים: מרבה עניניו. מרבה עסקיו לא יללית אף באחד מהם כי אין ביכולתו להשגיח
על כלם: ואץ להעשיר. ע"י עסקים רבים: לא יבלע. לא יגמור ומחשבתו לא תקום: (יג) אם
לא תרוץ. את זה לעומת זה אמר החכם, כמו שריבוי החריצות לא יועילו כן היושב בטל לא
ימלא, וכמאמר חז"ל כי יברכך ה' יכול אפילו יושב בטל ת"ל בכל אשר תעשה: (יד) מתאחר.
מלהשיג סגולתו אשר רק אחריה: (טו) ויש מתנהל לאטו. והיא רפה כח חסר כל ורב
עוני

וְרַב־עֹנִי: טז חֵפֶץ יְיָ עָלָיו יֵיטָב וּפְצָהוּ מֵעָפָר וּמֵאַשְׁפָּה:
יז הֵרִים רֹאשׁוֹ וּנְשָׂאָהוּ עָלָיו רַבִּים יִתְמָהוּ: יח טוֹב וָרָע חַיִּים
וָמָוֶת עֹשֶׁר וָעֹנִי מִיַּד יְיָ: יט חָכְמָה מַדָּע וּתְבוּנָה מַתְּנוֹת אֱלֹהִים
צֶדֶק וָרֶשַׁע בְּיַד אָדָם: כ בַּלָּהוֹת וַאֲפֵלָה לָרֶשַׁע הוּכָנוּ וַאֲשֶׁר
גָּדְלוּ בָּרֶשַׁע הָרֶשַׁע יִזְקַן עִמָּהֶם: כא מִקְוֵה יְשָׁרִים מַתַּת אֱלֹהִים
וְחֶפְצָם יִתֵּן לָעוֹלָם: כב יֵשׁ מְקַמֵּץ וּמְחַסֵּר וְאֹסֵף הוֹן וְלֹא יִסְכָּן
לוֹ עָשְׁרוֹ: כג כִּי לְעֵת יֹאמַר עַתָּה יָנוּחַ לִי אֶרְאֶה טוֹב בַּעֲמָלִי:
כד וְהוּא לֹא יָדַע כִּי קָרַב קִצּוֹ וְעָזַב לַאֲחֵרִים חֵילוֹ: כה בְּנִי
אַמֵּץ לִבְּךָ בִּדְרָכֶיךָ אֲשֶׁר בְּדֶרֶךְ אֶחָד בְּלִי מֶטָּה: כו בְּטוּב
רָשָׁע אַל תְּקַנֵּא קַוֵּה אֶל יְיָ וְאַמֵּץ לִבֶּךָ: כז מַה־נָּקֵל בְּיַד יְיָ
לְהַעֲשִׁיר דָּל: כח רְצוֹן יְיָ גְּמוּל יְרֵאָיו וּפֵרִים יָבֹא מַהֵר: כט אַל
תֹּאמַר מַה בֶּצַע כַּאֲשֶׁר יָבֹא אִם אֵין לִי עַתָּה: ל אַל תֹּאמַר
הֵן כַּבִּיר מָצְאָה יָדִי וְאֵיכָה יֶחְסַר לִי: לא בַּטּוֹב לְךָ רְאֵה בְּיוֹם
רָע וּבְיוֹם רָע הוֹחֵל לַטּוֹב: לב כִּי בְּיַד יְיָ לְהָרַע וּלְהֵיטִיב וְלִגְמוֹל
אִישׁ וָאִישׁ כְּפִרְיִ מַעֲלָלָיו: לג רַע רֶגַע מַשְׁחִית עֹנֶג רָב וּבְמוֹת
אֱנוֹשׁ נוֹדַע חַיֵּיהוּ: לד עַד לֹא מֵת אִישׁ בַּל תְּאַשְּׁרֶנּוּ אַךְ בְּקִצּוֹ
יִוָּדַע בֶּן־אָדָם: לה מְנַע רַבִּים מִתּוֹךְ בֵּיתֶךָ כִּי אַנְשֵׁי מִרְמָה
רָב: לו כְּרֶשֶׁת לַצִּפּוֹר לֵב מִרְמָה וְכַצּוֹפֶה שׁוֹמֵר הוּא אֱלֵי
צָלַע: לז כְּכֶלֶב בְּכָל בַּיִת יָבֹא יַחְטֹף בְּלִיַּעַל בְּכָל בַּיִת יָבֹא יְגָרֶה
מָדוֹן: לח הוֹפֵךְ טוֹב לְרָע וּבִכְלֵי חֶמְדָּה יָשִׂים כִּשָּׁלוֹן: לט נִיצוֹץ
קַל מַעֲלֶה לֶהָבָה וְאִישׁ דָּמִים לָצוּד נָפֶשׁ: מ גּוּר מֵרָע כִּי לְרַע
נָכוֹן וּתְהִי לְדִרְאוֹן עוֹלָם: כא אַל תִּתְרַע אֶל בְּלִיַּעַל פֶּן יַשְׁחִית

באור

עוני, (טז) אך חפץ ה' עליו ייטב. להצליח דרכו ירים אותו מעפר ומאשפה כי הכל תלוי בעזר ה': (כא) מקוה ישרים מתת אלהים. הישרים מקוים רק למתת אלהים: (כב) יש מקמץ. יש שע"י קמוץ וצמצום שהולך לחסר נפשו מטובה יתעשר ובכל זה לא יועיל לו עשרו: (כה) אשר בדרך אחד. לך בדרך אחד והתחזק באמונה ובטחון: בלי מטה. בלי העתקה ממקומך: (כח) רצון ה'. לגמול טוב על יראיו: (לא) בטוב לך. אז ראה וזכור גם את יום רע. ולהיפך ביום רע תקוה לטוב ותמצא נחת לנפשך: (לג) רע רגע. אולי כוונתו על יום המות: (לו) אלי צלע. מחכה למפלתך כמו ואני לצלע נכון: (לט) ואיש דמים. כן איש דמים על תגרה קלה יארוב לשפוך דם: (מ) גור מרע. מאיש רע:

אָרְחֶךָ וְיֶהְדָּפְךָ מִמַּעֲמָדֶךָ: מב אַל תַּשְׁכֵּן זָר בְּתוֹךְ בֵּיתֶךָ פֶּן
יַפְרִיעַ שַׁלְוָתְךָ וְיִמְרָדְךָ מִגּוֹ נָוֶךָ:

יב א אִם הֵיטַבְתָּ לְנָבָל כְּלֹא הֵיטַבְתָּ גְּמוּל עַל טוֹבָתְךָ
אָיִן: ב גְּמוּל עַל יָשָׁר כִּי יֵשׁ שָׂכָר אִם לֹא מִמֶּנּוּ
מִיַּד עוֹשֵׂהוּ: ג חֵן רָשָׁע לֹא טוֹב וּמְחוֹנֵן צַדִּיק לֹא אָבָד:
ד כִּפְלַיִם רָעָה גְּמוּל טוֹבָה יְשִׁיבְךָ רָשָׁע בְּיוֹם אֵידֶךָ: ה אֶת
נִשְׁקְךָ לֹא תִתֶּן לוֹ כִּי בוֹ יִלָּחֶם עִמָּךְ: ו הֵיטִיבָה לַטּוֹבִים וַחֲדַל
מֵרֵעִים תֵּן לַמָּךְ וּמְנַע מִיָּהִיר: ז וְאַף יְיָ שׂוֹנֵא יָהִיר וְעַל זֵד
יָשִׂים אָף: ח לֹא נִכַּר אוֹהֵב בְּיוֹם טוֹבָה וּבְיוֹם רָעָה גַּם שׂוֹנֵא
לֹא יִתְנַכֵּר: ט בַּטּוֹבָה יִקְנוֹף שׂוֹנֵא וּבְרָעָה יִפָּרֵד אוֹהֵב:
י לֹא תַאֲמִין בַּשּׂוֹנֵא עוֹד כָּל יָמֶיךָ: יא כַּבַּרְזֶל לֹא תָסוּר
חֶלְאָתוֹ מִשְׂטֶמֶת אוֹיֵב לֹא תֶחְדָּל: יב אַף כִּי יִדְכֶּה יָשׁוּחַ לְפָנֶיךָ
תְּנָה לִבְּךָ עָלָיו: יג מַרְאָה לְטוּשָׁה תְּהִי נֶגְדּוֹ כָּל כְּתָמָיו יִבָּעוּ
לָךְ: יד לֹא תַעֲמִידֵהוּ לְצִדֶּךָ פֶּן יַדִּיחֲךָ מִמְּקוֹמֶךָ: טו לֹא
תוֹשִׁיבֶנּוּ לִימִינֶךָ פֶּן יְבַקֵּשׁ כִּסְאֶךָ וּבְאַחֲרִיתְךָ תִּזְכּוֹר בִּדְבָרַי
וְנָהַמְתָּ: טז מִי יְרַחֵם אֵפוֹא עַל חֹבֵר חָבֶר נְשָׁכוֹ נָחָשׁ אוֹ עַל
קָרֵב לְחַיַּת טֶרֶף כִּי תִרְמְסֶנּוּ: יז כֵּן מִתְחַבֵּר אֶל בְּלִיַּעַל לֹא
יָשׁוּב עַד אֲשֶׁר תְּאַכְּלֵהוּ אִשּׁוֹ: יח בְּרֵאשִׁיתוֹ יִתְרָאֶה לְךָ נֶאֱמָן
וְנָפַלְתָּ בַּל תִּמְצָא יָדוֹ: יט בִּשְׂפָתָיו יָנוּד לָךְ וּבְלִבּוֹ מַחְשִׁיךְ

באור

(מב) מגו נוך. מתוך ביתך:

יב (א) כלא היטבת. כאילו לא היטבת שאינו מכיר טובתך: (ב) כי יש שכר. עכ"פ ישים שכר כי אפילו אם הוא בעצמו לא ישיב לך גמול תקבל שכר מיד עושהו מיד הקב"ה: (ה) נשקך. כלי זיין: כי בו ילחם עמך. ר"ל הטובה שעשית לו וגדלתו ורוממתו דמתה כאילו מסרת לו כלי זיין ללחום כנגדך כי נתחזק ע"י טובתך ובאותה הטובה שהיטבת לו יגמול לך רעה: (ו) תן למך. תן לעני: יהיר. כינוי לבעל גאוה ולאיש רע המדות: (ח) לא נכר אוהב ביום טובה. כי אז יתראה גם האויב לאוהב: וביום רעה. כשם שאין להכיר ביום טובה את האוהב באמת כי גם השונא מתאהב לו, כך ביום רעה אין להכיר את השונא באמת כי אז גם האוהבים יתראו לו כשונאים: (ט) בטובה. בעת הצלחתך וטוב לך אז יקנוף השונא. ובעת רעתך בסור הצלחתך אז יפרד האוהב אשר אהבתו תלויה בדבר בקבלת טובה ממך: (יא) חלאתו. דרך הברזל כי אחרי שעלתה בו החלודה קשה להסירה. כן קשה להשיב שנאת אויב ולעשות עמו שלום אמת: (יג) מראה לטושה. כלי הראי שמסתכלין בו ומראה מה שכנגדו: יבעו לך. יגלו לך: (יח) כל תמצא ידו. להושיעך: (יט) ינוד לך. כמצטער על צרותיך:

עד

עֲצָה עֲמֻקָּה: כ דְּמָעוֹת תְּרַדֵּנָה עֵינָיו וְאִם הִשִּׂיגָה יָדוֹ לֹא
יִשְׂבַּע מִדָּמֶךָ: כא אִם תְּאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה יְהִי כְּאִישׁ מוֹשִׁיעַ
וְהוּא לַעְקֹר עֲקֵבֶיךָ יְבַקֵּשׁ: כב נוֹד יָנִיד רֹאשׁוֹ וִישַׁנֶּה פָּנָיו
כַּפָּיו יְסַפֵּק וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ:

יג א **מֹאחֵז** בְּזֶפֶת יִדְבַּק בְּיָדָיו וּמִתְחַבֵּר לָרָשָׁע יֶאֱלַף
אֳרְחוֹתָיו: ב מַשָּׂא כָּבֵד מִמְּךָ לֹא תַעֲמוֹס
וּלְעָשִׁיר מִמְּךָ לֹא תִתְחַבָּר: ג לָמָּה יִקְרַב כְּלִי חֶרֶשׂ אֶל כְּלִי
נְחֹשֶׁת אִם יִנָּקֵשׁ בּוֹ יִשָּׁבֵר: ד אוֹ לָמָּה יִתְחַבֵּר רָשׁ לְעָשִׁיר
עָשִׁיר יַעֲשֹׁק וְיָעֹז רָשׁ יִסְבֹּל וְיוֹדֶה: ה מִדֵּי תִסְכָּן לוֹ יַקְרִיבֶךָ
וְחָדַלְתָּ יַעַזְבֶךָּ: ו אִם עָשַׁרְתָּ יִתֵּן לְךָ אִמְרֵי שֶׁפֶר יְנַצֵּל אוֹתְךָ
וְלֹא יָחוּשׁ: ז בְּצָרְכּוֹ אֵלֶיךָ יְפַתֶּה אוֹתָךְ וּבִתְשׁוּאוֹת חֵן חֵן יַשָּׁר
יְכַנֶּךָּ: ח בְּמִשְׁתֵּהוּ יַחְפִּיר פָּנֶיךָ עַד עֲשׂוֹתוֹ מְזִמָּתוֹ בָךְ:
ט פַּעֲמַיִם וְשָׁלשׁ יָכִין לְךָ זֶבַח וְאַחַר יִשְׂחַק עָלֶיךָ בְּבוּז וּכְלִמָּה
יָשׁוּר בָּךְ: י הִשָּׁמֵר מִפָּנָיו וְאַל תִּפְתֶּה בִּמְזִמּוֹתָיו: יא אִם יַקְרִיבְךָ
מוֹשֵׁל הִסּוֹג אָחוֹר וּבְכָל עֵת קִרְבָתְךָ יַחְפּוֹץ: יב לֹא תִקְרַב פֶּן
יַרְחִיקֶךָ וְלֹא תִתְרַחֵק פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ: יג אַל תִּבְטַח בְּדַבְּרָךְ עִמּוֹ
וְלֹא תַאֲמִין בַּחֲלַקְלַקּוֹת אֲמָרָיו: יד כִּי לְמַעַן חֲקוֹר אוֹתְךָ יַרְבֶּה
דְּבָרִים לָתוּר וְלָדַעַת אֵת אֲשֶׁר בִּלְבָבֶךָ: טו וּבְיוֹם חָרוֹת אַפּוֹ
לֹא יַחְמוֹל וְלֹא יָחוּס בְּיוֹם נָקָם: טז הִשָּׁמֵר וּשְׁמוֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד
כִּי אֶת אִישׁ תַּקִּיף תִּתְהַלֵּךְ: יז כָּל בָּשָׂר אוֹהֵב לְמִינֵהוּ וּבֶן

באור

(כב) נוד יניד ראשו. לנחמך: וישנה פניו. כמצר בצרתך:

יג (א) **ומתחבר** לרשע. כן המתחבר לרשע: יאלף ארחותיו. ילמוד ממעשיו הרעים:
(ג) ינקש בו. יוכה כיר החרש בסיר הנחושת וישבר: (ד) ויעז.
לסבלו כי צדיק הוא. והעני העשוק יסביל ומוכרח גם להודות כי הצדק עם העשיר: (ה) מדי
תסכן לו. כל זמן שתהיה לו לתועלת מה: יקריבך. יחזיק אותך לצרכו: וחדלת. אם
תפסק מהיות לו לתועלת אז יעזבך: (ו) ינצל אותך. יריק אותך, כמו וינצלו את מצרים:
ולא יחוש. לא ידאג לך: (ז) ישר יכנך. יחליק לך לשונו לקרוא אותך ישר וכשר ועי"ז תתפתה
להיטיב לו: (ח) במשתהו יחפיר פניך. ע"י שיזמין אותך לסעודתו תחפיר ותכלם להטיב פניו
ריקם ופתן לו את שאלתו: (ט) ואחר. שיפיק בך את זממו ולא ימצא בך תועלת יותר אז ישחק
עליך והתרפה יביט בך: (יא) הסוג אחור. מלקבל מזה תועלת לעצמך ועי"ז תמצא חן בעיניו
ויחפוץ קרבתך תמיד: (יב) לא תקרב. לעצמך אליו: ולא תתרחק. אם יקרבך: (יז) כל בשר.
כל

אָדָם לְרֵעוֹ: יח כָּל חַי לְמִינוֹ יִשְׁכֹּן וּבֶן־אָדָם לְדוֹמֶה לוֹ: יט מַה
יִּתְחַבֵּר זְאֵב עִם כֶּבֶשׂ וְרָשָׁע עִם צַדִּיק: כ הֲיִשְׁלַם שַׁחַל לַכֶּלֶב
וְעָשִׁיר לְאִישׁ מִסְכֵּן: כא אַרְיֵה טוֹרֵף פֶּרֶא מִדְבָּר וְרָשׁ מִרְעֶה
לֶעָשִׁיר: כב עָשִׁיר יִפּוֹל וְנִדָּח רָשׁ יִפּוֹל וְנִדַּח מִדְּחִי אֶל דֶּחִי:
כג עָשִׁיר יְדַבֵּר עוֹזְרָיו רַבִּים גַּם שֹׂנְאָיו דְּבָרָיו יְהַלֵּלוּ: כד רָשׁ
יְדַבֵּר יַהֲסוּהוּ לוֹ דְּבָרָיו טוֹבִים וּנְכוֹחִים שׁוֹמֵעַ אֵין לוֹ:
כה עָשִׁיר יְדַבֵּר כֻּלָּם מַקְשִׁיבִים וְעַד מָרוֹם מְנַשְּׂאִים מִלָּיו: כו רָשׁ
יְדַבֵּר שׁוֹאֲלִים מִי זֶה וּבִדְבָרָיו יָשִׂימוּ תְהִלָּה: כז טוֹב עֹשֶׁר בְּלֹא
עָוֶל וְרֵישׁ מֵרֶשַׁע מָה רָע: כח לֵב אָדָם מְשַׁנֶּה פָּנָיו אִם לְטוֹב
וְאִם לָרָע: כט טוּב לֵב פָּנָיו מְאִירוֹת וְנֶהְפָּךְ בִּלְשׁוֹנוֹ חוֹרֵשׁ אָוֶן:

יד א אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר נוֹצֵר פִּיו מֵהַוּוֹת וְלֹא יָלִיזוּ מֵישָׁרִים
מֵעֵינָיו: ב אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר לֹא הִרְשִׁיעַתּוּ נַפְשׁוֹ
וְאִישׁ לֹא כָלָה מִבְטָחוֹ: ג לֹא נָאוָה לִכִּילַי עֹשֶׁר וְהוֹן לְרַע
עָיִן: ד מְחַסֵּר מִנַּפְשׁוֹ אוֹסֵף לַאֲחֵרִים וּבְטוּבוֹ זָרִים יָגִילוּ: ה עוֹכֵר
שְׁאֵרוֹ אֵיךְ יֵיטִיב לְאַחֵר הוּא לֹא יִצְלַח בְּעָשְׁרוֹ: ו מְחַסֵּר מִטּוּב
נַפְשׁוֹ אֵין רָע מִמֶּנּוּ וְהוּא גְּמוּל רָעָתוֹ: ז גַּם בְּהֵיטִיב יָדָיו רָעָה
בִּלְבָבוֹ וּמִקֵּץ יָמִים נִגְלָה מְזִמָּתוֹ: ח הַכִּילַי לֹא יִשְׂבַּע בְּחֶבְלוֹ
וּבִמְנָת רֵעֵהוּ רָעָה עֵינוֹ: ט גּוֹרַל רֵעֵהוּ רַב בְּעֵינָיו וַאֲשֶׁר

באור

כל בעל חי : ובן אדם . יתאוה לרעהו הדומה לו : (כ) הישלם , האם יעשה שלום : שחל . מין אריה : (כב) עשיר יפול ונדח , פעם אחת כי ימצא עוזר : רש יפול ונדח מדחי אל דחי . באין תקומה : (כד) יהסוהו . ישתיקוהו כמו ויהס כלב : (כז) וריש מרשע . עניות הבאה מפני רשעת רע אחד : (כח) לב אדם משנה פניו . אם לבו טוב עליו אז פניו צוהלים . ואם יגון בלבבו פניו קבצו פארור . כי הכרת פניו ענתה בו ותוכו מוכיח עליו אם לשמחה אם לתוגה : (כט) ונהפך בלשונו . מי שמדבר בלשון המתהפך לאחור אפי ניכר שהוא חורש און :

יד (א) **נוצר** פיו מהוות . מלדבר דבר שיכשל בו : ולא ילוזו מישרים מעיניו . כי ילך במישרים ועיניו לנוכח יביטו : (ב) לא הרשיעתו נפשו . שהרי לבו לא יחייבו אותו ויודע בנפשו כי צדיק הוא . כי יש מצטדק לפני כל אבל בינו לבין עצמו ייסרוהו כליותיו ועונו בחובו הרת עולם ואין לו מנוחה בדעתו . ואיש כזה תוחלתו נכזבה ומבטחו אבד ממנו : (ג) לכילי . קמצן : (ד) מחסר מנפשו . מלהנות מעשרו : (ה) עוכר שארו , עוכר את עצמו : לא יצלח . לא נחשב לגדולה אף אם הוא עשיר : (ו) והוא גמול רעתו . שהוא מעניש בזה לעצמו על רעתו : (ז) גם בהיטיב . גם בעת שהוא מיטיב יש בזה איזה פניה וכונה רעה : (ח) בחבלו . בחלקו שחלק לו ה' : ובמנת רעהו . בחלקו של חבירו : (ט) גורל רשעו . אף

כי

בְּיָדוֹ מְצַעֵר הוּא׃ י לֹא יֶעֱרַב לְכִילַי כָּל אֹכֶל וּמְצָרַת עֵינוֹ
יְרַזֶּה׃ יא בְּפַת לְפִיו תָּצֵר עֵינוֹ וּבַאֲרוּחַת שֻׁלְחָנוֹ יִתֵּן מִגְרָעַת׃
יב בְּנִי גְּמוֹל נַפְשְׁךָ כַּאֲשֶׁר לָךְ וְאִם יֵשׁ לְךָ הֵיטֵב לָךְ׃ יג כִּי
אֵין הִתְמַהְמַהּ לַמָּוֶת וְלֹא בִּשְׁאוֹל תַּעֲנוּג׃ יד עֵת מוֹתְךָ לֹא
יָדַעְתָּ וְחָזוּת שְׁאוֹל מִי הֶרְאָה לָּךְ׃ טו חֵילְךָ לַאֲחֵרִים תַּעֲזוֹב
וַעֲמָלְךָ אֶל מַפִּילֵי גוֹרָל׃ טז לֹא תִכְלָא לִבְּךָ מִטּוֹבַת הַיּוֹם
וּמַאֲוַיֵּי זָדוֹן לֹא תִתְאָו׃ יז בְּטֶרֶם תָּמוּת הֵיטֵב לְאוֹהֲבֶיךָ וְשׁוֹאֵל
מִמְּךָ תֶּן־לוֹ׃ יח תְּנָה וּקְחָה וּרְצֵה נַפְשֶׁךָ וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי
אֱלֹהִים עֲשֵׂה׃ יט כָּל־בָּשָׂר בָּלֹה יִבְלֶה וְכָל דוֹרוֹת עוֹלָם מוֹת
יְמוּתוּן׃ כ כֶּעָלִים בָּעֵץ אֵלֶּה נוֹבְלִים וְאֵלֶּה יָצִיצוּ כֵּן בְּנֵי אָדָם
אֵלֶּה מֵתִים וְאֵלֶּה נוֹלָדִים׃ כא וְכָל־מַעֲשָׂיו יְחַפְּשׂוּ לְפָנָיו וּפֹעַל
יָדָיו הוֹלֵךְ אַחֲרָיו׃ כב אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶהְגֶּה בַּחָכְמָה וְאָדָם יִתְנַהֵל
בִּתְבוּנָה׃ כג שָׂם לִבּוֹ עַל אָרְחוֹתֶיהָ וְעַל דְּרָכֶיהָ יַשְׂכִּיל׃ כד הוֹלֵךְ
אַחֲרֶיהָ כַּתָּר וְכָאוֹרֵב צוֹדֶה עַל דַּרְכָּהּ׃ כה מֵצִיץ אֶל חַלּוֹן
בֵּיתָהּ וְעַל שְׁעָרֶיהָ יִשְׁקוֹד׃ כו יִשְׁכּוֹן בְּצֵל קוֹרָתָהּ וּבְחוֹמוֹתֶיהָ
יִתְקַע יְתֵדוֹתָיו׃ כז סֻכָּתָהּ תָּסֶךְ־לוֹ וּבֵין סְעִיפֶיהָ יִתְלוֹנָן׃
כח וְיֶחֱסֶה בְּצִלָּהּ מִשָּׁרָב וְחֻפָּתָהּ תָּגֵן עָלָיו׃

טו א יְרֵא יְיָ יַעֲשֶׂה כֵּן וְנוֹצֵר פִּקּוּדָיו יְהַלֶּךְ־בָּהּ׃ ב כְּאֵם
תְּשָׂאֶהוּ וּכְאֵשֶׁת נְעוּרִים תְּחַבְּקֶנּוּ׃ ג תַּרְוֵהוּ לֶחֶם

באור

כי קטן הוא באמת נראה בעיני הכילי לרב, ומה שיש לכילי אף כי רב הוא נחשב בעיניו למעט ואיננו מסתפק בו: (י) ירזה. כמו משמן בשרו ירזה, ר״ל נעשה דל בשר: (יא) יתן מגרעת. גורע ופוחת ממאכל שלחנו ואיננו אוכל לשובע נפשו: (יב) גמול נפשך. עשה טובה לעצמך להנות במה שיש לך: (יג) כי אין התמהמה למות. ואם לא עתה יכול להיות כי לא תהנה עוד כי המות יקדמך ואחרי המות אין תענוג והנאה בקבר: (טו) אל מפילי גורל. הם היורשים שיחלקו בגורל: (טז) לא תכלא לבך. לא תמנע לבך מלהנות העונג אשר יגיע לך היום. ובכל זאת לא תסרון את גבול העונג להמוד חמדת זדון ותאוות אסורות, ולא תסיר לך הרצועה: (יח) תנה וקחה. תן לאחרים וקח לך מהם, והכוונה לעסוק במקח וממכר: (יט) בלה יבלה. יבקב: (כא) וכל מעשיו יחפשו לפניו. ועל כלם יביאנו אלהים למשפט: ופועל ידיו הולך אחריו. ולפי פעולתו בעוה״ז יקבל תגמולו בעוה״ב: (כד) כתר. כמו התרים את הארץ: (כה) ישקוד. יתמיד: (כו) יתקע יתדותיו. ר״ל יקבע מושבו שם. כי המתאחרת בבית לשעה קלה לא יקבע כי יתדות, רק הנכנס להשתקע יתקע יתדות בכותלי הבית לתלות עליהם מלבושיו וחפציו: (כח) משרב. מחום העונש: וחופתה תחופף להצילו מכל רעה:

טו (א) יעשה כן. כהנאת למעלה: יהלך בה. בחכמה:

חָכְמָה מֵי תְבוּנוֹת תַּשְׁקֵהוּ׃ ד יִשָּׁעֵן עָלֶיהָ וְלֹא יִפּוֹל יִבְטַח בָּהּ
וְלֹא יֵבוֹשׁ׃ ה תְּרוֹמְמֶנְהוּ מִכָּל רֵעָיו וּבְקָהָל עַם תִּפְתַּח פִּיו׃
ו תִּמַּלֵּא לִבּוֹ מָשׂוֹשׂ וְשֵׁם עוֹלָם תּוֹרִישֶׁנּוּ׃ ז חַטָּאִים לֹא יְהַלְּכוּ
בָהּ וּפוֹעֲלֵי אָוֶן לֹא יִבְחָרוּהָ׃ ח רְחוֹקָה הִיא מֵרָהָב וְאַנְשֵׁי לָצוֹן
לֹא יַשִּׂיגוּהָ׃ ט לֹא נָאוָה תְהִלָּתָהּ בְּפִי רָשָׁע כִּי לֹא מֵיְיָ נִתְּנָה לוֹ׃
י פִּי יָשָׁר יְהַלְלֶנָּה וַיְיָ יַט אֵלָיו חָסֶד׃ יא אַל תֹּאמַר מֵאֵת יְיָ
חֵטְא וְעָוֹן כִּי אֲשֶׁר שָׂנֵא לֹא עָשָׂה׃ יב בַּל תֹּאמַר הוּא הִכְשִׁילָנִי
כִּי אֵין חֵפֶץ לוֹ בְּבֶן מֶרִי׃ יג כָּל נְבָלָה וְגָאוֹן שָׂנֵא וּפָצָה מֵהֶם
אוֹהֲבָיו׃ יד הוּא בָּרָא אָדָם מֵרֹאשׁ וַעֲזָבוֹ בְּיַד יִצְרוֹ׃ טו אִם
תֹּאבֶה תִּנְצוֹר פִּקּוּדָיו וְאִם תַּאֲמִין בּוֹ תִּמְצָא חֵן׃ טז אֵשׁ וּמַיִם
הֻצַּג לְפָנֶיךָ שְׁלַח יָדְךָ בַּאֲשֶׁר תִּרְצֶה׃ יז חַיִּים וּמָוֶת נָתַן לִבְנֵי
אָדָם בְּחַר בַּחַיִּים וְסוּר מִמָּוֶת׃ יח מָה רַבָּה חָכְמַת אֱלֹהִים וּמַה
עָצְמוּ פְּעֻלּוֹתָיו׃ יט עֵינָיו כָּל תְּצַפֶּינָה וְכָל עֶשְׁתּוֹנוֹת אָדָם יִבְחָן׃
כ לֹא פָקַד לִבְנֵי אָדָם לַחֲטֹא לֹא אָמַר לִבְנֵי בָשָׂר סוּרוּ וְאֵין לוֹ
חֵפֶץ בְּעוֹשֵׂי עָוֶל׃

טז א אַל תִּתְאָו לְבָנִים רַבִּים לֹא טוֹבִים וְאַל תִּשְׂמַח
בַּהֲמוֹנָם בְּאֵין יִרְאַת יְיָ׃ ב אַל תִּבְטַח בְּחַיֵּיהֶם כִּי
לֹא תִקְוָה לָהֶם אַחֲרִית׃ ג טוֹב בֵּן אֶחָד וְיָשָׁר מֵאֶלֶף וְהוֹלֵךְ
עֲרִירִי מֵאָבִי בְּנֵי רֶשַׁע׃ ד כִּי בֵּן צַדִּיק יִכּוֹנֵן קִרְיָה וְרִכְסֵי בְּנֵי
רֶשַׁע יֵהָרְכוּהָ׃ ה כִּי רַב מֵאֵלֶּה רָאֲתָה עֵינִי וְעָצוּם מֵהֶם שָׁמְעָה

באור

(ח) מרהב. מאיש מתגאה כמתהרס ז"ל כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו: (ט) כי לא מה' נתנה לו. ר"ל הרשע איננו מהלל את החכמה להיותה מאת ה' מן השמים ויש לה יקרת העולם רק כדי להתפאר וע"כ התהלה ההיא לא נאה: (יא) כי אשר שנא לא עשה. הקב"ה שונא את החטאים ואיך יהיה הוא סיבת עשייתם רק האדם בעצמו סיבת פעולותיו לאשר הוא בעל בחירה: (יג) ופצה מהם. הציל והמליט מהם כמו הפוצה את דוד עבדו: (טו) אם תאבה. ר"ל אינך מוכרח לעשות הטוב רק אם תרצה תשמור מצותיו והבחירה בידך: (טז) אש ומים. כלומר שני הפכים מתנגדים טוב ורע וקח לך אשר תבחר: (כ) סורו. מדרך הטוב רק הכל בחירה גמורה:

טז (א) אל תתאו בנים רבים אם יהיו לא טובים. כי הברכה רוב בנים תלויה בתנאי אם יהיו טובים: ואל תשמח בהמונם. במה שיהיו הרבה אם לא תהיה יראת ה' ביניהם:
(ב) אל תבטח. כי גולת אתה אם ימיו על פני הארץ: כי לא תקוה. אם לא יוכל לקוות להם אחרית טוב: (ד) ורכסי. קבוץ הרשעים, כמו מרוכסי איש (תהלים ל"א):

בקהל

אזני: ו בקהל מרעים אכלה אש ובעם מרי נתכה חמת אף:
ז לא נשא פני מלכי קדם כי מלאו תבל עולתם: ח ולא
חסה עינו על יושבי קרית לוט כי הרשיעו בגאותם: ט ולא
רחם על עם חרמו נישלחם ביד פשעם: י הן שש מאות אלף
רגלי תמו לגוע במרדם ביי: יא ואיש אחד מקשה ערפו הלא
יפלא כי ינקה: יב כי רחמים ורגז עמו רב לנשוא ועז בחמתו:
יג הוא פוקד עון ואיש כפי דרכו ימציאנו: יד ברעתו לא ימלט
רשע ותקות צדיק לא תאבד: טו כל טוב יצא תגמולו וכל
איש לפי מעשהו פעלו: טז יי הקשה לב פרעה אשר לא ידעו
למען הראות גדלו תחת השמים: יז רחמיו נגלו לכל חי ואור
נחשך חלק לבני אדם: יח אל תאמר נסתרה דרכי מיי
ובמרום שמיו מי יזכרני: יט בצבא שמים וארץ לא נודעתי
ובין רבבות יצורים מה אני: כ הן שמים ושמי שמים הארץ
וכל תהומות כספר נגלו לפניו: כא שרשי הרים ומוסדות
תבל כי יביט עלימו ירגזון: כב האלי לא ישים לבו ואם ארחי
לא יתבונן: כג אם חטאתי לא תשורני עין ואם אפשע
במסתרים אין מי ידעני: כד חסרי לב יאמרו כן ואנשי רשע
כזאת יחוו: כה הלא כסופה אשר לא שזפתה עין כן דרכי יי
ומעלליו: כו מי זה יבשר משפטו ומי יחיל יום בואו כי יזהיר
ושבטו יאחר: כז קצר לב אנוש מהבין ומשטר ממשלתו מי

באור

(ו) בקהל מרעים. רומז לאנשי סדום: (ט) עם חרמו. אלו דור המדבר שהיו כמנודים למקום: (יא) ואיש אחד. ר"ל אם לא חמל הקב"ה על שש מאות אלף ק"ו שלא יחוס על חוטא אחד ויפלא אם ינקה: (יב) רב לנשוא. הקב"ה הוא רב לשאת לפשע האיש שראוי לשאת לפשעו, וגם הוא עוז בחמתו למי שאינו ראוי לכפר עליו: (יד) לא ימלט רשע. וסוף סוף יענש: ותקות צדיק. אף כי מתאחר מלבוא אבל תבוא ולא תאבד לגמרי: (יז) רחמיו. של הקב"ה: נגלו לכל חי. ולא כל אדם רואה כי חלק ה' לבני אדם אור גם חשך והכוונה לאורו ר"ל המתבוננים בחכמה יכירו וידעו רחמי ה' בכל מעשיו, ואשר בחשכה יתהלכו לא יראו את זאת: (יט) בצבא וכו'. למיעוט ערכי לעומת צבא השמים והארץ לא נחשבתי למאומה ולא נודעתי: (כה) לא שזפתה עין. הסופה איננה נראית רק מורגשת לבד: (כו) ומי יחיל. מי יקוה לביאת המשפט: כי יזהיר. הקב"ה מזהיר ומוכיח מקודם, ומאחר שבטו ואיננו ממהר לענוש לכן לא יחול איש יום בוא המשפט כי להיותו מתאחר ידמה בלבבו שלא יבוא העונש כלל. וזהו שאמר קהלת כי אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה ע"כ מלא לב האדם לעשות רע: (כז) ומשטר ממשלתו. סדר

ממשלתו

יָכִיל: כח לֵב נָכוֹן יָחוּשׁ לָמוֹ וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וְלֹא יָבִין:
כט שְׁמָעוּנִי וּשְׂאוּ לִקְחִי וְלִדְבָרַי תְּנוּ לִבְּכֶם: ל בְּמִשְׁקָל שָׁקַלְתִּי
מִלַּי וּבְחָכְמָה אֲחַוֶּה לִקְחִי: לא מֵרֹאשׁ בָּרָא אֱלֹהִים יְצוּרָיו וּפִלֵּג
אוֹתָם בְּמִשְׁמְרֹתָם: לב וְאָצַל אֶל כֹּל מַעֲשֵׂהוּ עַד תַּכְלִית וּמִמְשַׁלְתָּם
לְדוֹרוֹת עוֹלָם: לג לֹא יִרְעָבוּ וְלֹא יִצְמָאוּ לֹא יִיעֲפוּ וְלֹא יִיגָעוּ
אִישׁ כֹּחוֹ לֹא נֶעְדָּר: לד לֹא יַפְרִיעוּ זֶה אֶת זֶה וְלַעֲדֵי עַד פִּיו
לֹא יַעֲבֹרוּ: לה אָז הִשְׁקִיף אַרְצָה וּבֵרְכָהּ בְּכָל צֶאֱצָאֶיהָ:
לו בְּנֶפֶשׁ כָּל־חַי מִלֵּא פָנֶיהָ וְכָל מִחְיָתָם עָרַךְ בְּקִרְבָּהּ:

יז א אֱלֹהִים בָּרָא אֶת הָאָדָם מֵעָפָר וַיְשִׁיבֵהוּ לֶעָפָר:
ב מִסְפַּר יָמִים חָלַק לוֹ וַיַּמְשִׁילֵהוּ בַּכֹּל: ג וַיַּלְבֵּשׁ
אוֹתָם חָכְמָה וּגְבוּרָה וְעִטְּרָם בְּמוֹרָא: ד וְהֵטִיל חִתִּיתָם עַל כָּל
בָּשָׂר עַל כָּל חַי וְעַל כָּל עוֹף: ה חָכְמָה וְעֵצָה מִלֵּא לִבָּם טוֹב
וָרָע אִלֵּף אוֹתָם: ו פֶּה וְלָשׁוֹן עַיִן וָאֹזֶן בָּרָא לָהֶם וְלֵב מֵבִין
חָלַק לָמוֹ: ז לִרְאוֹת גְּבוּרַת פְּעֻלוֹתָיו וּלְהַשְׂכִּיל נִפְלְאוֹתָיו:
ח לָשִׂים יִרְאָתוֹ עֲלֵיהֶם וְאֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ יְהַלֵּלוּ: ט בְּרִיתוֹ שָׂם
בָּהֶם וְחֻקֵּי חַיִּים הוֹרָה לָמוֹ: י בְּרִית עוֹלָם כָּרַת אִתָּם וּמִשְׁפָּטָיו
הוֹדִיעָם: יא עַיִן בְּעַיִן רָאוּ תִּפְאַרְתּוֹ וְדִבְרַת קָדְשׁוֹ בְּאָזְנֵיהֶם
שָׁמֵעוּ: יב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם וְלֹא תָסוּרוּ וּפָקַד גֶּבֶר עַל עֲמִיתוֹ:
יג אָרְחוֹתָם לְפָנָיו נִגְלוּ וְלֹא יַעַבְרוּ מִנֶּגֶד עֵינָיו: יד לְכָל הָעַמִּים
הֵקִים מֶלֶךְ וְיִשְׂרָאֵל מְנָת אֱלֹהִים: טו כָּל מַעֲשֵׂיהֶם נִגְלוּ לְפָנָיו

באור

ממלאתו : מי יכיל. לב מי יוכל להבין את זאת : (כח) יחוש למו. ירגיש כי קרוב בינתו מלבוא בסוד ה' ולא יקרא תגר : וכסיל מתעבר. יעבור על מוצא פי ה'. כי לא יבין דרכיו ע"כ יטה האדם כי ירצה לדעתו שקרה עוות משפט בהנהגתו יתברך : (לב) ואצל אל כל מעשהו. חלק לכל אחד עסקו ומלאכתו : עד תכלית. עד סוף כל הדורות : (לה) אז השקיף ארצה. אחרי שברא את צבאות השמים השקיף לארץ : (לו) בנפש כל חי מלא פניה. שנמצא עליה נפש כל חי, והכין בקרב הארץ את מחית כלם וספוק מזונם :

יז (ג) ועטרם במורא. נתן על ראשם עטרת היראה לירא מפניהם כדכתיב ומוראכם וחתכם וגו' : (ה) אלף. למד : (ו) ולב מבין חלק למו. ר"ל באברים החיצונים שנמנו מקודם, פה לשון עין ואוזן, אין בהם יתרון לאדם על כל הבע"ח זולתו רק בזה כי חלק להם לב מבין להבין ולהשכיל : (יב) ופקד גבר על עמיתו. זה איך יתנהג איש עם רעהו : (יד) מנת אלהים. חלק ה', כמו יעקב חבל נחלתו :

והשוכן

בַּשֶּׁמֶשׁ וְכָל מַחְשְׁבוֹתָם לוֹ נוֹדָעוּ: טו לֹא נֶעֶלְמָה רָעָתָם מִמֶּנּוּ
וְאַשְׁמָתָם כְּתוּבָה לְפָנָיו: יז יִשְׁמוֹר כַּחוֹתָם צִדְקַת אָדָם וְיִשְׁרוֹ
כְּבָבַת עָיִן: יח אָז יַחֲשׂוֹף יָדוֹ לִגְמוֹל וַאֲשָׁמָם בְּרֹאשָׁם יָשִׁיב:
יט אֶפֶס לַשָּׁבִים יִתְוַדֶּה וְהַמְמַהֲרִים לָרַע יֹאבֵדוּ: כ שׁוּבוּ אֶל
יְיָ שׁוּבוּ פֶּן תֹּאבֵדוּ: כא שׁוּבוּ מֵחַטֹּאתְכֶם וְאַל תִּרְגָּזוּ: כב כִּי
מַה חֵפֶץ לָאֵל בְּמֵתֵי עוֹלָם כִּי אִם חַי חַי יוֹדֶנּוּ: כג מָה רַבּוּ
רַחֲמֵי אֵל נוֹשֵׂא עָוֹן שָׁבִים: כד כִּי לֹא כְּבֶן אָדָם אֵל וְלֹא כַּעֲצַת
בְּנֵי בָשָׂר עֲצָתוֹ: כה מַה יִּזְכֶּה אֱנוֹשׁ וְהוּא בֶּן תְּמוּתָה: כו מַה
בָּהִיר מִשֶּׁמֶשׁ וְחֹשֶׁךְ יְשׁוּפֶנּוּ אַף כִּי יֵצֶר אֱנוֹשׁ בָּשָׂר וָדָם: כז כָּל
צְבָא מָרוֹם יָדִין אֵל וְאַף כִּי בְּנֵי בָשָׂר עָפָר וָאֵפֶר: כח מִי יָכֹל
לְמַלֵּל עֲלִילוֹתָיו אוֹ מִי יְסַפֵּר גְּבוּרוֹתָיו: כט תֵּבֵל וּמְלֹאָהּ יַחְדָּו
יִכְלוּ וַיְיָ לְבַדּוֹ חַי לָנֶצַח: ל זַךְ וְיָשָׁר יְיָ וְאֶפֶס בִּלְעָדָיו וְכָל
מַעֲשָׂיו תְּמִימִים יַחְדָּו: לא הוּא עָרַךְ מַעֲשָׂיו בְּמִשְׁטַר סְדָרִים
וּבִדְבָרוֹ כֻּלָּם יַעֲמֹדוּ: לב עֲלֵיהֶם אֵין לְהוֹסִיף וּמֵהֶם אֵין לִגְרוֹעַ
וּמַה לֵּב אֱנוֹשׁ כִּי יְכִילֵם: לג בַּהֲתִמּוֹ חֲקוֹר עוֹד רַב הִשְׁאִיר וְאִם
יָשׁוּב יִתְמָה: לד מָה אֱנוֹשׁ מַה חֶסְרוֹנוֹ וּמַה יִּתְרוֹנוֹ מַה טּוֹבָתוֹ
וּמָה רָעָתוֹ: לה וּצְבָא אֱנוֹשׁ אִם רַבּוּ יָמָיו מֵאָה שָׁנָה כְּנֶטֶף מִן
הַיָּם וּכְגַרְגַּר מִן הַחוֹל: לו וְאֶלֶף שָׁנִים כְּאַיִן כְּיוֹם אֶחָד מֵחַיֵּי
עוֹלָם: לז עַל כֵּן הֶאֱרִיךְ לָהֶם רוּחוֹ וְשָׁפַךְ רַחֲמָיו עֲלֵיהֶם: לח כִּי
יָדַע מָה אַחֲרִיתָהּ עַל־כֵּן הִרְבָּה לִסְלוֹחַ: לט רַחֲמֵי אֱנוֹשׁ עַל
שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ וְרַחֲמֵי יְיָ עַל כָּל מַעֲשָׂיו: מ מוֹרֶה וּמְיַסֵּר מְאַלֵּף
וּמוֹכִיחַ אוֹתָם כְּרוֹעֶה נֶאֱמָן יְנַהֵל עֶדְרוֹ: מא אַשְׁרֵי אָדָם יְשַׂבֵּר
לְרַחֲמָיו וְאִישׁ מִשְׁפָּטוֹ יִשָּׂא:

באור

(כ) שובו כו', ע"ד מלצ"ה (ירמי' ד' א'): (כב) במתי עולם. באנשים החולפים מן הארץ:
(כו) וחשך ישופנו. חשך יחשיך את השמש אף כי עלם השמש זך ובהיר, ומכ"ש אנוש שהוא עצמו
בשר ודם. ויצר לבו רע מנעוריו: (לג) בהתמו. כשידמה אדם שהשלים חקר הבריאה, עוד רב
השאיר שלא ידע: ואם ישוב. לחקור סודות היצירה יתפלא ולא ידע: (לו) ואלף שנים
שעברים כאין. כמו שלא נחשב יום אחד לעומת הנלח: (מא) ישבר לרחמיו. יקוה לרחמיו:
משפטו ישא. ואשרי איש אשר יוכל להסבה את משפטו:

יח א בני אם תיטיב לדל בל תבזנו ואם תתן לא תרע עינך:
ב טוב אשר לא תתן משתתן ותחת בגערה:
ג כצנת מטר עלי חרב אמרים רכים עלי מתת: ד יש אפוא
אמר נעם טובים ממתן ונאמן רוח יחונן בשניהם: ה אויל
מתחסד לפני נדבתו ומתת רשע מכלה עינים: ו נדבת פיו
רבה ומתת ידהו מעט מזעיר: ז פושק שפתיו בהמון ומתת
יתן אין כל מאומה: ח עד לא תדבר התבונן ולמד טרם
תלמד: ט עד בוא צרה בקש עזר וטרם תחלה בקש מרפא:
הוכח טרם תוכיח והשפט טרם תשפט: יא עד בוא צוקה
התפלל ולעת רעה תמצא מענה: יב עד לא כשלת התחנן
עד לא תחטא עשה חסד: יג לא תתמהמה לעשות חובך
ולא תאחר לשוב עד שכבך על ערש דוי בעוד חילך לחטא
תיטיב דרכך: יד לא תשים מועד לשוב זכור כי המות לא
יאחר: טו עד לא נבררת בין נדרך ולא תהיה כמנסה את יי:

באור

יח (א) בני אם תיטיב. לעני לא תהיה הנתינה בבזיון ולא תרע עינך בתתך לו: (ב) ותחת. לשון שבר או פחד כמו אל תירא ואל תחת. והרצון כי בתתך לדל לא תביא עליו אימתה ופחד ולא תשביר את רוחו ע"י גערה והכלמת פניו, כי טוב אשר לא תתן כלל מלתת באופן זה: (ג) כצנת מטר. כצנה קר: עלי חורב. על מקום יבש. והכוונה כמו שמקום חרב ויבש נצרך למטר והוא מחייהו, כן המתת צריך שיהיה עמה דברים רכים ובלי סבר פנים יפות לא תיטיב גו למקבל: (ד) יש אפוא. בזה מוסיף ולא עוד אלא לפעמים טובים אמרים רכים ממתנת כסף וזהב. ומי שהוא נאמן רוח הוא יחונן את העני בשני הדברים יחד, במתנת ידו ובדברי נחומים: (ה) מתחסד לפני נדבתו. טרם שהו נדבתו מראה א"ע כי חסיד הוא ומתפאר בצדקתו אשר יעשה: מכלה עינים. כי עיני העני כלות מיחל אל מתנתו אשר הבטיח לו ולא יקים את דברו: (ו) נדבת פיו רבה. בפיו יתפאר כי ירים תרומה גדולה ונתינתו רק מקצת מן המקצת: (ז) פושק שפתיו בהמון. פותח פיו ומבטיח לתת הרבה. ובבוא עת הנתינה אפילו מעט לא יתן: (ח) עד לא תדבר. קודם שתדבר התבונן שיהיו דבריך בהשכל, וטרם שתלמד לאחרים למוד בעצמך: (ט) עד בוא צרה. קודם ביאת כל צרה תבקש עזר כנגדה ותזהר שלא תחלה לכתחילה, כי בעת הצרה עצמה קשה להשיג עזרה ואחרי שיחלה האדם קשה להתרפאות: (י) הוכח טרם תוכיח. ע"ד קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים: והשפט. כלומר הביא במשפט את מעשה עצמך אם זך ואם ישר פעלך טרם שתשפוט את אחרים: (יא) עד בוא צוקה. קודם ביאת הצרה תתפלל לה' שלא תבוא עליך: (יג) חובך. מה שאתה מחוייב לעשות: בעוד חילך. בעוד שיש לך כח לחטוא אז תיטיב דרכך ותתקן את מעשך, כי אז ניכרת החרטה והתשובה מאהבתו את הטוב והישר ולא מבלתי יכולת לחטוא עוד: (יד) לא תשים מועד לשוב. ר"ל לא תחטא כעת ותאמר אשוב למועד אחר לאחר זמן כי המות יקדים לבוא לפני המועד אשר יעדת לתשובתך ותמות בלא תשובה: (טו) בין נדרך. אם תוכל לעמוד בו: כמנסה את ה'. כשיעשה

הפך

טז אל תוסף חטא על חטאה כי בראשונה לא נקית: יז זכור
כי רגז אחרית כל חטא ובעת צרה לא ישוב אפו ממך:
יח זכור רעבון בימי שבע ועני בימי עשר: יט מבקר לערב
מתהפך עתך וכל אין מעצור: כ וגבר חכם יצף מלפנים
וביום צרה לא יירא: כא נאוה לנבון אלף חכמה ויודעיה
יפיקו משלי דעת: כב אוהב לקח יקשב ועד קצו ידע מילי
תבונה אמרי דעת מאלפי נפש:

יט א **בני** אחרי משאלות לבך לא תלך ומתאותיך חדל:
ב כי אם אפוא כל מאויך תמלא לחרפת אויביך
תהיה: ג לא תפנק במעדנים נפשך פן תישקל תורש: ד אל
תשת ידך עם עורכי ארוחות פן תדל ומאום בכיסך אין:
ה נושים בך יפגעו סודך חבולים ועליך בעבוט וקלונך יצא
לרבים: ו פועל סובא לא יעשיר ואוהב בשר יתרושש: ז יין
ואשה מסכלים לב ורועה זונות יאבד: ח נפש עזה תדית
בעליה ונמהר להאמין חסר לב ורבה רעתו: ט שמח לאיד
קרוב שברו ושונה דבר חסר דעת: י אל תשנה דבר ולא

באור

תפלך אז תקיים נדרך, אבל תקיים הנדר והכנת כה' כי הוא יעשה חפלך: (טז) כי בראשונה. כי על החטאים הראשונים לא ינקה לך ה': (יז) רגז אחרית כל חטא. סוף סוף יבוא רוגז ה' על החטאים ואם העונש מתמהמה לא תוכל לבטוח כי ינקה ותוסיף חטאים חדשים כי למועד ימול לך העונש גם בעד החטאים הראשונים: (יח) בימי שבע. להכין בימי השובע על ימי הרעב כמו שעשה יוסף במצרים: (יט) מתהפך עתך. ר"ל כי התהפכות מעמדך מטוב לרע הינגו במשך שעות רבות כי מבקר עד ערב בהוא יום נשתנה מלבך כטוב בעיני אלהים: (כ) יצף. שרשו צפה, ר"ל שהחכם צופה ומבין מלפנים מה שיהיה לאח"ז ומכין לו תחבולות לתקן כל דבר ולכן לא יירא ביום צרה: (כב) מאלפי נפש. למודי הנפש:

יט (ג) **לא** תפנק. לא תענג את נפשך בתענוגים פן תהיה רש ועני: (ד) עורכי ארוחות. עושי משתאות תמיד בית איש יומו: (ה) נושים בך יפגעו. סוף שמשתאות יהיה כי נושים יפגעו בך וכל אשר לך תמשכן ותגלה חרפתך לרבים: (ו) סובא. שכור שותה יין, יהיה עני כל הימים. ומי שאוהב בשר ר"ל תענוגים יתרושש ויעני: (ח) נפש עזה. פירוש מי שהוא עז ועומד על דעתו איננו שומע עצת זולתו, תדיח עליו רעה, כאמור מקשה לבו יפול ברעה, ולהיפך מי שנמהר להאמין כל דבר מבלי הפלות בין זה לזה הוא חסר לב ורבה רעתו כי הוא נקל להתפתות מאנשי מרמה לעשות און ועולה, רק הישר באדם הוא אשר ישקול כל דבר במאזני שכלו ויבחין בין טוב לרע בין אמת לשקר: (ט) שמח לאיד. השמח אלי גיל וישיש כי ימצא את רעהו אסון, קרוב שבר עצמו: ושונה דבר. מה ששמע מזולתו או מה שקרא בספרים שונה ומספר לאחרים והיננו בוחן אם אמת נכון הדבר או שקר הוא פתי: (י) ולא
יתחסדך

יְחַסֶּדְךָ אִישׁ: יא עִם אוֹהֵב וְעִם שׂוֹנֵא לֹא תַרְבֶּה דְבָרִים וְאִם
לֹא יֵחָשֶׁב לְךָ עָוֹן הַחֲרֵשׁ: יב לֹא יוֹצִיא פִיךָ כָּל־אֲשֶׁר יָדַע לִבֶּךָ:
יג מִסֵּדֶר בֵּית שְׁכֵנְךָ לֹא תְסַפֵּר וְלֹא תִתְחַקֶּה עַל דַּרְכּוֹ: יד כִּי
שׁוֹמַעֲךָ יָשִׂים דְּבָרְךָ אֶל לִבּוֹ וְאַחַר גָּנְבְּךָ בּוּז יָבוּז לָךְ: טו שָׁמַעְתָּ
דָּבָר בְּלִבְּךָ יָמוּת הֶרְגַּע כִּי בְּבִטְנְךָ לֹא תִבָּקַע מִמֶּנּוּ: טז אֱוִיל
עֹבֵר שְׁמוּעָה יְחֻבַּל־לוֹ כְּחֶבְלֵי אִשָּׁה הָרָה לָלֶדֶת: יז חֵץ תָּקוּעַ
בְּיָרֵךְ שְׁמוּעָה בְּלֵב סָכָל: יח הוֹכַח אֶת עֲמִיתֶךָ אוּלַי לֹא עָשָׂה
וְאִם עָשָׂה אַל יוֹסִף: יט הוֹכַח אֶת עֲמִיתְךָ אוּלַי לֹא דִבֵּר וְאִם
דִּבֵּר אַל יִשְׁנֶה: כ הוֹכַח אֶת עֲמִיתֶךָ כִּי הוֹלְכֵי רָכִיל רַבִּים וְאַל
יַאֲמֵן לִבְּךָ לְכָל דָּבָר: כא יֵשׁ חוֹטֵא וְלֹא מִלִּבּוֹ וּמַעֲוֶת וְלֹא
מִדַּעְתּוֹ: כב הוֹכַח לְרָשָׁע וְאַחַר תֵּעָנֵשׁ וּבְקִצְפְּךָ אַל תִּבָּהֵל:
כג תּוֹרַת אֵל חָכְמָה וְיִרְאַת יְיָ תְּבוּנָה נוֹצֵר אֵלֶּה מַשְׂכִּיל: כד אֵין
חָכְמָה בִּמְזִמּוֹת רֶשַׁע וְלֹא שֵׂכֶל בְּנִכְלֵי מִרְמָה: כה יֵשׁ עָרוּם
לְעוֹלֵל עֲלִילוֹת בְּרֶשַׁע וּבַעַר וּנְקִי חֵטְא: כו יֵשׁ חֲסַר מַדָּע וְנָקִי
מֵעָוֹן וְרַב מַדָּע וְחוֹטֵא: כז טוֹב מְעַט תְּבוּנָה בְּתָם־לֵבָב מִמַּדָּע
רַב וָרֶשַׁע: כח יֵשׁ מִתְרָאֶה מָךְ מָט רֹאשׁוֹ וְרוּחוֹ נִשְׁבָּרָה וְלִבּוֹ
מָלֵא נְכָלִים: כט מַטֶּה פָּנָיו מַכְנִיעַ רוּחוֹ וּבִמְקוֹם לֹא נוֹדַע יָשָׁר

ב א ו ר

יחסדך איש . לא יחרף ולא יגדף אותך , כי השנות הדברים והספורים כל מה ששמע גורמים להרבות שונאים ולדברי נאצות : (יא) ואם לא יחשב לך עון . כי לפעמים השתיקה תחשב לעון כי יש דבר שראוי לגלות לזולתו כדי שידע להזהר , אבל אם אין עון בהשתיקה או החרש כי השתיקה יפה מהדבור : (יג) מסדר . מהנהגת בית שכנך . ולא תתחקה על דרכו . לדעת את כל אשר הוא עושה ומנהגיו וכל הליכות ביתו : (יד) כי שומעך . השומע לדבריך : ישים דברך אל לבו . להזהר ממך כי בעל לשון הרע אתה . ואחר גנבך . ר"ל אחרי הגנותך שכמן ללכת מאתו יבוז לך אף כי בעת דברך אליו יקשיב וישמע ויצדיק דבריך : (טז) אויל עובר . פתי הנושא בלבו איזו שמועה הוא דומה לאשה מעוברת כי צירים וחבלים יאחזוהו ללדת את השמועה ולהוציאה החוצה ואין בכחו לעצור ברוחו : (יז) חץ תקוע בירך . כלא הסברה להוציאו כן שמועה בלב הכסל אין ביכלתו ללכת עמה : (יח) הוכח את עמיתך . אל תמהר להענישו רק הוכח אותו בתחלה ותשאל לו מדוע עשה לך הדבר הרע הזה כי אולי לא עשה ואם עשה לא יוסיף לעשות עוד : (כ) הוכח את עמיתך . הוכח אותו ותשמע כי שקר ענו בו הולכי רכיל : (כא) יש חוטא . גם זה נתינת טעם לדבריו כי אם גם אמת נכון הדבר שחטא לך אבל יתכן שחטא לא מלבו בכונה רק בשגגה וטעות : (כב) אל תבהל . אל תמהר : (כד) אין חכמה במזמות רשע . מה שהוא מתנכל ומערים ומרמה אנשים אין בזה כל חכמה : (כה) יש ערום . חכם להרע : ויש שהוא בער אבל נקי מחטא : (כז) יש בער והוא נקי מעון , ויש שהוא חכם אבל חוטא : (כח) יש מתראה . בזה אומר דרכי הצבועים וגניבתם דעת הבריות :

והוא

יִקְרָא׃ ל וְהוּא בְּאֶפֶס כֹּחַ יַעֲצוֹר רִשְׁעוֹ וְתִמְצָא יָדוֹ יַבְאִישׁ
וְיַחְפִּיר׃ לא בְּתֹאַר פָּנָיו יִכַּר גֶּבֶר וְעֵינָיו עַל מַחֲשַׁבְתּוֹ תְּעִידֶנָּה׃
לב חֲזוּת אַפַּיִם וּמַלְבּוּשׁ יוֹכִיחוּ מַה מַּעֲשָׂיו צַחֲקוֹ וּמַהֲלָכוֹ יָעִידוּ
מָה עִנְיָנוֹ׃

כ א **הוֹכֵחַ** לֵץ לֹא טוֹב וּלְהַלֵּל אִישׁ לֹא לוֹ תְהִלָּה׃ ב מוֹכִיחַ
בְּלֹא עִתּוֹ לוֹ הֶחֱרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב׃ ג טוֹב הוֹכֵחַ
עֲמִיתוֹ בְּפִיו מִנְּשֹׂא שִׂנְאָתוֹ בִּלְבָבוֹ׃ ד מוֹדֶה חֲטָאָיו מִלִּבּוֹ יַצִּיל
מֵהַבֶּגַע נַפְשׁוֹ׃ ה שׁוֹפֵט מְעַוֵּל מִשְׁפָּט סָרִים מְעַנֶּה נַעֲרָה הָפְקְדָה
אִתּוֹ׃ ו יֵשׁ מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב וּמַרְבֶּה דְבָרִים יִשָּׂנֵא׃ ז יֵשׁ
מַחֲרִישׁ כִּי אֵין בְּפִיו מַעֲנֶה וְיֵשׁ עוֹצֵר מַעֲנֵהוּ לְעִתּוֹ׃ ח נָבוֹן
מַחֲרִישׁ וְנוֹצֵר עִתּוֹ וּפֶתִי נִמְהָר בִּדְבָרָיו וְלֹא יָחִיל׃ ט נֵטֶל כָּבֵד
מַרְבֶּה דְבָרִים וּמְעַקֵּשׁ שְׂפָתָיו יִשָּׂנֵא׃ י מַרְבֶּה דְבָרִים מַרְבֶּה
כְּזָבִים וּמֵרִים נַפְשׁוֹ קָלוֹן אַחֲרִיתוֹ׃ יא מַשְׁלִיךְ אֶבֶן מַפְרִיחַ צִפֳּרִים
וְדִבְרֵי נִרְגָּן מַפְרִיד רֵעִים׃ יב הוֹפֵךְ בַּמּוּסָר לִבּוֹ פּוֹרֵק עַל
מִנַּפְשׁוֹ׃ יג יֵשׁ נֶזֶק נֶהְפָּךְ לְמַשְׂכֹּרֶת וּמַשְׂכֹּרֶת תֵּהָפֵךְ לְמַחְסוֹר׃
יד יֵשׁ קוֹנֶה דָבָר בִּמְחִיר מְעַט וְאַחַר יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתָיִם׃ טו יֵשׁ

באור

(ל) והוא באפס כח. כשאין לו כח יעצור ולא יעשה רשעו, אבל כשתמצא ידו ויוכל להרע אז יבאיש ויחפיר, ר"ל אז יעשה את אשר זמם: **(לא)** בזה הוא נותן סימנים להכיר את הרשעים המסתתרים:

כ (א) להלל איש. ר"ל ולא טוב להלל איש שאינו ראוי לתהלה: (ד) מודה חטאיו מלבו. ר"ל מה שמתעורר מעצמו להתודות על חטאותיו זה מציל אותו מהסכנה יתירה נגד האיש בחטא לו כי תיכף ימחול לו. אבל כשימתין עד שתעלה עליו חמת האיש לאין מרפא אז יצטרך הכנעה גדולה והתחנונים מרובים שימחול לו: (ה) שופט. שהוא נפקד מהמלך לעשות משפט אם הוא מעול ומטה דין ראוי לעונש, כמו הסריס שהפקד לשמור הנשים והוא מענה אחת מהן, (ושומר הנשים יקרא סריס, אף שאינו סריס ממש) והוא דומה ממש זה לזה: (ז) ויש עוצר מענהו לעתו. ר"ל שיש לו מה להשיב רק שישמור עת הנכונה להשובה: (ח) ונוצר עתו. מחכה לעת הראויה לו לדבר: ולא יחיל. לא יחכה לעת אחרת טובה רק תיכף ימהר לדבר: (ט) נ"ל כבד. המרבה דברים הוא למשא כבד על השומע: ומעקש שפתיו. שמתעקש לבלי חזור מדבריו באופן הוא ישנא: (י) ומרים נפשו. מי שממרים ומנשא את עצמו סופו יהיה בזיון וחרפה: (יא) משליך אבן. בין חברת צפרים מבריח אותם. כן דברי האיש ההולך רכיל מבריח ומפריד חברת רעים: (יב) הופך במוסר לבו. מי שמהפך לבו לטוב ע"י מוסר הוא פורק עול מעליו כי משליך מעליו, משא עונותיו: (יג) יש נזק. שיולד ממנו שכר ויש להיפך, ומפרש במקרא שלאחריו: (יד) ואחר ישלם שבעתים. כגון שהוזיל לו המוכר בתורת חסד ונדבה ועליו להשיב גמול שבעתים אל חיק המוכר. או שקנה חפץ גנוב או גזול בדמים מועטים ואח"כ כשיודע ישלם שבעתים: (טו) יש מתן. יש נתינה שהוא נותן ואין עושאות פרי. ויש שיעשה

פרי

מַתָּן לְלֹא יוֹעִיל וְיֵשׁ יָפִיק פְּרִי שִׁבְעָתָיִם: טז מַתַּת כְּסִיל לֹא
תִרְצֶה כִּי עֵינָיו עַל גְּמוּל שִׁבְעָתַיִם תְּצַפֶּינָה: יז מְעַט יִתֵּן וְרַב
יִתְחַסֵּד וְהִדְהִיד בְּגַת יִקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל: יח הַיּוֹם נוֹשֶׁה וּמָחָר נוֹגֵשׂ
וְכָל נִדְבָתוֹ קָלוֹן וְחֶרְפָּה: יט בְּמֶתֶק שְׂפָתַיִם יִתֵּן נָדִיב וְיֵיטִיב
וְקוֹלוֹ בַּל יַשְׁמִיעַ: כ אָמַר כָּבֵל הִכַּרְתִּי רֵעִים וְאֵין גּוֹמֵל עַל
טוֹבָתִי: כא גַּם אוֹכְלֵי לַחְמִי דּוֹרְשֵׁי הַוֺּתִי, עַד מָה תִּרְבֶּה חֶרְפָּתוֹ:
כב מוֹקֵשׁ רֶגֶל קָטֹן מוֹקְשׁוֹ וּמוֹקֵשׁ לָשׁוֹן יְחַבֵּל נַפְשׁוֹ: כג מַיִם
עַל חֶלְקַת אֶבֶן לְשׁוֹן כְּסִיל בֵּין נְבוֹנִים: כד מַאֲכָל תָּפֵל בְּלִי מֶלַח
דַּבֵּר דָּבָר בְּלֹא עִתּוֹ: כה חָכְמָה בְּפִי כְּסִיל נִשְׁחֲתָה כִּי בְלֹא עִתָּהּ
יְדַבֵּר: כו גַּם בְּהָגוּת פִּי כְסִיל תְּבוּנָה סָר טַעְמָהּ כִּי מִשְׁפָּטָהּ
יַחֲלֹף: כז יֵשׁ בְּרִישׁוֹ יִמָּנַע מֵחֲטֹא וּמִדְּ עֶרְכּוֹ נִצָּל מִנִּסְיוֹנוֹת:
כח יֵשׁ אוֹבֵד מִפְּנֵי בָשְׁתּוֹ וּמִכְלִמַּת פָּנָיו יִשָּׁחֵת: כט יֵשׁ מַבְטִיחַ
מִפְּנֵי חֶרְפָּה וְקָנָה לוֹ שׂוֹנֵא חִנָּם: ל אֵין רַע כְּאִישׁ כָּזָב וְרַבָּה
הִיא בְּפִי אֱוִילִים: לא טוֹב גַּנָּב מֵאִישׁ כָּזָב וּשְׁנֵיהֶם יִלְבְּשׁוּ בֹשֶׁת:
לב אַחֲרִית פִּי כָזָב מְאֵרָה בְּבוּז וּבְחֶרְפָּה יֹאבֵד: לג פִּי חָכָם
יַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ וּפֹעַל מַשְׂכִּיל לִפְנֵי גְדוֹלִים יַנְחֶנּוּ: לד נָר נִירוֹ יַרְבֶּה

באור

פרי שבעתים: **(טז)** מתת כסיל. נתינת כסיל אינה בתורת נדבה וחסד כי חפץ גמול שבעתים פעמים ככה: **(יז)** מעט יתן ורב מתחסד. כלומר הוא מתחסד הרבה וקורא בקול גדול כאילו היתה מתנתו מרובה: **(יח)** היום נושה. ותיכף ביום המחר נוגש ואין בין הלואה להתביעה כלום: **(כ)** אמר בכל. ר"ל הכילי והנוכל הכרו לרעים יען יתנדבו רק לתועלת עצמם לכן אין לבב לרעים ואין גומל להם בעד טובתם: **(כא)** עד מה תרבה חרפתו. ר"ל עד כמה גדלה חרפתו של הסכל הזה שמתאונן על חסרון אוכליו אשר הוא בעצמו הגורם לזה: **(כב)** מוקש רגל. במכשול שברגל נכשל בו הוא קטן אבל המכשול ע"י לשון הרע גדול מאד שמחבל את כל האדם: **(כג)** מים על חלקת אבן. לא יבלעו בתוך האבן רק יפלו כן דברי כסיל לא יכנסו באזני נבונים: **(כו)** בהגות פי כסיל תבונה. גם כשידבר הסכל דברי תבונה אין טעם בה: **(כז)** יש ברישו ימנע מחטוא. שהעניות גורמת לו שלא יחטא: נצל מנסיונות. כי הנסיון לא יפול אלא בבית יכולת לחטוא והוא מונע א"ע. אבל העני מבלתי יכולת לחטוא איננו מנוסה: **(כח)** יש אובד מפני בשתו. כי רבים הם השולחים יד בנפשם מפני איזה בושה. או שהיה מגלית ומרויה באיזה עסק והוא בוש לעשות אותו ומת ברעב: **(כט)** יש מבטיח. לחבירו דבר שאין ביכולתו לקיים מפני שהוא בוש להגיד לו כי אין לו יכולת על זה ועי"ז קונה לו שונא כשאינו ממלא הבטחתו: **(ל)** ורבה היא. הכזב נמצאת הרבה בפי אוילים: **(לא)** טוב גנב מאיש כזב. כי גניבת כסף או כלים יש להשיב וגם נוסרין ממנו אבל גניבת דעת אין לו תשלומים ואינו ידוע להזהר ממנו: **(לב)** מארה. קללה: **(לד)** נר נירו. מי שעמל להרוש את הרישו הוא מרבה תבואת שדהו. ומי שהוא רודף צדק נכבד בעיני השליט:

אֲלֻמּוֹתָיו וּמוֹצֵא חֵן בְּעֵינֵי שַׁלִּיט רוֹדֵף צֶדֶק: לה שֹׁחַד וּמַתָּן מְכַסֶּה
לָעֵינַיִם וְרֶסֶן לִשְׂפָתַיִם לְהַשְׁבִּית מוּסָר: לו חָכְמָה נִסְתָּרָה וְאוֹצָר
טָמוּן מַה יּוֹעִילוּ גַּם שְׁנֵיהֶם: לז טוֹב יִתְחַבֵּא הָאֱוִיל בְּאִוַּלְתּוֹ
וְאַל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ:

כא א בְּנִי חָטָאתָ חֲדַל בַּקֵּשׁ עַל הָעוֹבְרוֹת וְיִכָּפְרוּ לָךְ: ב בְּרַח
לְךָ מֵחַטָּאת כְּמִפְּנֵי נָחָשׁ אִם תִּקְרַב אֵלָיו יִשָּׁכֶךָּ:
ג שִׁנֶּיהָ שִׁנֵּי אַרְיֵה נֶפֶשׁ אָדָם חוֹבָלֶת: ד הַרְבֵּה חֶרֶב פִּיפִיּוֹת
אֵין מָזוֹר לְמַכָּתָהּ: ה עֹשֶׁק וָעָוֶל יְרוֹשְׁשׁוּ וְיַחֲרִיבוּ אַרְמוֹן גֵּאִים:
ו שַׁוְעַת עָשׁוּק מִפֶּה לְאֹזֶן וְלִפְנֵי שׁוֹפֵט הָאָרֶץ תַּעֲלֶה: ז שׂוֹנֵא
תוֹכַחַת אִישׁ בְּלִיַּעַל וְאוֹהֵב מוּסָר יְרֵא יְיָ: ח אִישׁ מְהַתֵּל נוֹדָע
מֵרָחוֹק וְכָל יוֹדְעָיו יִבָּדְלוּ מִמֶּנּוּ וְיִנָּזֵרוּ: ט בּוֹנֶה בֵיתוֹ בְּחֵיל
זָרִים כּוֹנֵס אֲבָנִים לְקִבְרוֹ: י נֵטֶל חוֹל עַל שְׁכֶם זָקֵן אִישׁ אֱוִיל
בְּחֶבְרַת נְבוֹנִים: יא רִכְסֵי רָשָׁע חֶבֶל קַשׁ נִיצוֹץ תְּקַדַּח בּוֹ
כֻּלֹּה יֵקַד יָקוֹד: יב רֹאשׁ אֹרַח רָשָׁע עַל רִצְפַּת שֵׁשׁ וְאַחֲרִית
שׁוּחָה עֲמֻקָּה: יג נוֹצֵר תּוֹרָה שַׁלִּיט בְּיִצְרוֹ וִירֵא יְיָ לֹא יֶחְסַר
כֹּל: יד לֵב חָכָם מַעְיָן נוֹבֵעַ וּמַחְשַׁבְתּוֹ מְקוֹר מַיִם חַיִּים: טו לֵב
כְּסִיל סִיר נָקוּב כָּל יָמָיו לֹא יֶאֱלַף חָכְמָה: טז מַשְׂכִּיל מַקְשִׁיב
חָכְמָה יְהַלְלֶנָּה וְעָלֶיהָ יוֹסִיף: יז כְּסִיל שׁוֹמֵעַ יִתְהַלֵּל בָּהּ וַיַּשְׁלִיכֶנָּה

באור

(לו) חכמה נסתרה. חכם שאינו מגלה את חכמתו ומסתירה ואינו מועיל בה לאחרים. וכן אוצר טמון שניהם לא יועילו: (לז) ואל חכם. ואל יתחבא חכם בחכמתו:

כא א) בני אם חטאת חדל לך מלחטוא עוד, ובקש מחילה וסליחה על החטאים שעשית בעבר ויתכפרו לך: (ג) שניה. של החטאה הם שני אריה: (ד) אין מזור. אין רפואה: (ה) ירוששו. יעשו את האדם העושה אותם לעני ורש: (ו) שועת עשוק מפה של העני לאזן ה', וירמוז בזה כי קרוב ה' לשמוע תפלת עני: (ח) איש מהתל. שדרכו להתל בזולתו כדברי לצון: (ט) כונס אבנים לקברו. כי אחר מותו ישליכו הנגזלים אבנים על קברו והוא ע"י מעשיו כונס האבנים לקברו: (י) נטל חול. כמשא של חול על שכם איש זקן, כן איש אויל כבד מנשוא בחברת נבונים: (יא) רכבי רשע. חבור הרשעים נדמה לחבילה של תבן כי ניצוץ אחד יבעיר אותה כן תתבער חבילת רשעים בדבר קל: (יב) ראש ארח רשע. התחלת דרך הרשע: על רצפת שש. דומה כמו שהדרך מרוצף באבני שיש אבל אחריתו בור עמוק: (יג) לא יחסר לו כל. כי ירא ה' שמח בחלקו ומסתפק במה שיש לו: (יד) מעין נובע. הולך ומתגבר ולא עוד אלא שהוא מקור מים חיים להשקות מתבונתו גם לאחרים: (טו) סיר נקוב. ר"ל הכסיל ממעין שלא יכיל

מימיו

אחרי גוו: יח שיח רשעים כמשא בדרך ומלל צדיק נעים
לאזן: יט בקהל עם פי חכם יבקש ולדבריו ישימו לב: כ בית
הרוס דברי כסיל ומדעו אמרים אין להם שחר: כא חכמה
לסכל סוגר לידיו וסד לרגליו ולחכם חלי פז לראשו ואצעדה
לזרועו: כב שחוק בער בקול גדול וחכם בנחת ישחק: כג פתי
ירוץ פתאום בית רעו וגבר חכם מתנהל לאטו: כד אויל מציץ
מפתח הבית פנימה ויקר רוח בחוץ יעמוד: כה מטה אזנו
אחורי דלת העוהו אולת היא לו וכלמה ומשכיל אל הדר יביט:
כו דברי פתי שיח סיג בלא דעת ובפלס משקל ידבר נבון:
כז לב כסיל בפיו ופי משכיל בלבו: כח מחרף נבל רשע נפשו
הוא מחרף: כט כבד על משכיל פתי כי לא ידע מה ידבר אתו:

כב א אבן צחנה באשפה איש עצל כל עובר ירחק מפניו:
ב גלל צואה איש עצל מרימו ינער ידיו: ג בן
מביש חרפת אב ובת אולת למכשול נולדה: ד אב ואם יקלו
בבת פתיות ושנואה היא בעיני כל רואיה: ה שיר בבית אבל
דבר בלא עתו מוסר ולקח בכל עת נכונים: ו מורה לב בער

באור

מימיו: **(כ)** בית הרוס דברי כסיל. ר"ל אין סדר לדבריו יהפוך **עליון** לתחתון ותחתון לעליון **וכשידבר** דברי מדע אין טעם בדבריו: **(כא)** סוגר לידיו וסד לרגליו. ר"ל אינו מניח ידיו ורגליו **בחכמה**. ולחכם החכמה תכשיט טוב: **(כב)** שחוק בער. כשישחק הפתי ישחק בקול רם והוא **מגונה:** (כג) פתי ירוץ. ויכנס פתאום לבית חבירו ואין זה מגדר המוסר. והחכם ממתין מבחוץ **עד** שיאמרו **לו** כי יוכל ליכנס: (כה) ומשכיל אל הדר יביט. החכם רואה לעשות רק מה שהתפארת היא לעושים: (כו) שיח סיג. דברים מבולבלים: **(כז)** לב כסיל בפיו. כי לא ידע לכסות על מה שבלבו רק את הכל יפטיר בשפה ואת כל רוחו יוציא כסיל. ומשכיל הוא בהיפך פיו הוא בלבו ולא ידבר רק מה **שלבו** חפץ ומה שהשכל מסכים לדבר: (כח) מחרף נבל רשע. כשאיש בליעל מחרף ומגדף רשע: נפשו הוא מגדף. את עצמו הוא מגדף כי גם הוא רשע ונכלל בהגידוף:
(כט) כבד על משכיל פתי. החכם לא יוכל לנשוא את הפתי:

כב (א) **אבן** צחנה באשפה. העצל נדמה לאבן המעלה צחנה ומתגוללת באשפה: (ב) ינער ידיו. ינענע ידיו מהלכלוך ויתחרט על אשר נגע כי לא יוכל לנקות אותן מלוהתו.
גם העצל לא יעזוב עצלותו והאיש הבא להושיע לו לתת לו עבודה ומשלח יד יתנחם אח"ז וינער כפיו ממנו: (ג) למכשול נולדה. להכשיל אחרים בהזנותיה: (ד) בבת פתיות. ע"י בת פתיות יתבזו האב והאם: (ה) שיר וזמרה אין עתה תמיד, אבל מוסר והחכמה טובים בכל עת תמיד:
(ו) מורה לב בער. המלמד חכמה לפתי דומה למחבר שברי כלי חרס אשר לריק עמלו והכל יכלה כחו כי לא יתחברו ואין להם תיקון. והבער לא ילמד חכמה. גם דומה למעורר איש נרדם בעלם

מְדַבֵּק שִׁבְרֵי חֶרֶשׂ וּמְעוֹרֵר נִרְדָּם מִשְּׁנָתוֹ: ז מְאַלֵּף לְסָכָל
מַאֲכִיל לֶחֶם לְלֹא רָעֵב וְאַחֲרֵי כַּלּוֹתְךָ יִשְׁאַל מַה הוּא: ח בְּכֵה
לְמֵת כִּי חָדַל חַיִּים וְעַל סָכָל כִּי חֲדַל דָּעַת: ט אַל תִּבְכּוּ לְמֵת
כִּי בָא שָׁלוֹם יָנוּחַ עַל מִשְׁכָּבוֹ בְּכוּ בָּכֹה לְסָכָל כִּי יִחְיֶה חַיִּים
רָעִים: י לְמֵת יִסְפְּדוּ שִׁבְעָה יָמִים וְעַל סָכָל כָּל יָמָיו: יא אַל
תִּתֵּן לֶאֱוִיל אִמְרֵי שֶׁפֶר וְעִם חֲזִיר אַל תֵּלֵךְ בַּדֶּרֶךְ: יב הַרְחֵק
מֵעָלָיו פֶּן יָצִיק לָךְ וְלֹא יְטַנֶּפְךָ כַּאֲשֶׁר יִתְנָעֵר: יג הַרְחֵק מֵעָלָיו
וְיָנוּחַ לָךְ וְלֹא יַכְבִּידוּ דְבָרָיו עָלֶיךָ עַבְטִיט: יד מַה כָּבֵד מֵעוֹפֶרֶת
וּמַה שְּׁמוֹ סָכָל: טו חוֹל מֶלַח וּבַרְזֶל קַלִּים לִנְשֹׂא מִסָּכָל:
טז בַּיִת חָזְקוּ אָשְׁיוֹתָיו אָמְצוּ מַאֲסָרָיו נְכוֹנִים עַמּוּדָיו לֹא יִירָא
מִסֹּעָה וָסָעַר לֵב נָכוֹן בְּעֶשְׁתֹּנוֹתָיו כָּל חֲרָדָה לֹא תְזַעְזְעֶנּוּ: יז לֵב
נָכוֹן בְּמַחְשַׁבְתּוֹ כִּפְטוּרֵי צִצִּים עַל קִיר שִׁיד: יח כְּגִזַּת צֶמֶר
בְּהַר גָּבוֹהַּ וְרוּחַ סְעָרָה לֵב סָכָל עַל כָּל צָרָה רוּחוֹ נִשְׁבָּרָה:
יט עֹקֶת עַיִן תַּדְלֵף דִּמְעָה עֹקֶת לֵב תּוֹצִיא חֵמָה: כ מַשְׁלִיךְ
צְרוֹר בְּצִפֳּרִים יָעֵט אוֹתָן גּוֹעֵר בְּרֵעֵהוּ מְגָרֵשׁ אַהֲבָתוֹ: כא שָׁלוֹף
חֶרֶב עַל רֵעוֹ עוֹד יֵשׁ תִּקְוָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל נְדָנָהּ: כב פָּעוֹר פִּיו
עַל רֵעוֹ עוֹד יֵשׁ תִּקְוָה לְרַצּוֹתוֹ בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר: כג גּוֹלֶה סוֹד מַכֵּה
בְּסֵתֶר וְנִכְלֵי מִרְמָה מַבְרִיחִים רֵעַ בְּאֵין הָשֵׁב: כד הַחֲזֵק בְּרֵעֲךָ

באור

הוקץ שנתו: (ז) ללא רעב. עוד יש לדמות המלמד לסכל בינה, למאכיל לחם לאיש שאין לו תאות האכילה, כי הכסיל חדל טעם החכמה: (יב) פן יציק לך. ע"י מעשיו ומנהגיו המכוערים: יתנער. מדמה אותו לחזיר אשר אחרי קומו מאשפה יתנער ויגלגל הצואה הנתזים ממנו בעת תנועתו מטנפים את כל הקרוב אליו: (יג) ולא יכבידו. לא יהיו דבריו עליך למשא ככד כמו עבטיט: (יד) ומה שמו סכל. מה הוא ומה שמו של הדבר הכבד מעופרת, סכל: (טז) אשיותיו. יסודותיו: אמצו מאסריו. חזקו הקורות המקשרים את הבית ונותנים לו עוז ותעצומות: לב נכון. כן לב שנכון בעשתונותיו ובמועצותיו לא יניעו אותו ממקומו כל פחד וחרדה: (יז) כפטורי ציצים. כציורי פרחים המצוירים על קיר הטוח בסיד שהוא יפה: (יח) כגזת צמר. צמר גזוז, ודוגמתו בשופטים ו' ל"ז. יאמר כי הכסיל הוא הסיפך מן החכם ואין לו אומץ לב וכמו גזת צמר הניתן בראש הסר בעת רוח סערה לא יעמוד כן לב הכסיל ינוע ורוחו נשברה על כל צרה: (יט) עקת עין. דחיקת העין גורם להוציא דמעות: עקת לב. העושה רעה לחבירו הנוגעת עד לבו גורמת ליציאת החמה: (כ) יעט. יפריח אותם כן גוער ברעהו מגרש את אהבתו: (כא) נדנה. תערה: (כב) פעור. פתוח כמו ופערה פיה לבלי חוק: (כג) גולה סוד. ר"ל הדברים הקודמים אם עושה האדם מחמת חמה נמהרה יתכן שישוב אפו ויתחרט. אבל גולה סוד וכו' זה נעשה במחשבה ונחם והתבוננות ע"כ מבריחים האוהב מבלי השב לגלה: (כד) החזק ברעך. עזור לו בעת

רדתו

לְעֵת מָטָה יָדוֹ לְמַעַן תִּגֵל בְּטוּבוֹ׃ כה מֵצַר בְּצָרַת רֵעֵהוּ גַּם
בְּשִׂמְחָתוֹ יִתְעָרֵב לִבּוֹ׃ כו אַל תִּבוֹז רֵעַ כִּי דַל הוּא כִּי אֵין אָדָם
מִבְּלִי לוֹ רֶגַע צוֹלֵחַ׃ כז לִפְנֵי הַלַּהַב קִיטוֹר עָשָׁן וְלִפְנֵי שֶׁפֶךְ
דָּם קָלוֹן׃ כח אִם מָךְ רֵעֲךָ לֹא תִגְעָלֶנּוּ וּמִפָּנָיו בַּל תִּסָּתֵר׃
כט אִם הִפְקִיד אִתְּךָ רֵעֲךָ סוֹדוֹ בַּל תְּגַלֶּנּוּ כִּי שׁוֹמַעֲךָ יִזָּהֵר מִמְּךָ.
וְכַדֹּמֶן יַחְשְׁבֶךָ׃

כג א מִי זֶה יָשִׂים מִשְׁמָר לְפִי וְחוֹתָם עַל לְשׁוֹנִי בַּל יֶהְגֶּה פִּי
נְבָלָה וּלְשׁוֹנִי בַּל תְּחַתֵּנִי׃ ב אֵל אָבִי וַאֲדוֹן חַיַּי
הַצִּילָה נַפְשִׁי לְבַל אֶכָּשֵׁל בְּמוֹצָא שְׂפָתָי׃ ג מִי זֶה יָשִׂים שׁוֹט
עַל לְשׁוֹנִי וְשֵׁבֶט מוּסָר עַל לִבִּי׃ ד מִי יוֹכִיחַ מְשׁוּגָתִי עַל פָּנַי בַּל
אוֹסִיף עוֹד לִפְשֹׁעַ׃ ה פֶּן תִּרְבֶּינָה אַשְׁמוֹתַי וּמַעֲוֹתַי יִגְדְּלוּ וּמְחָרְפַי
יָשִׂישׂוּ וְיַגְדִּילוּ עָלַי עָקֵב׃ ו אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲדוֹן חַיַּי פַּלְּטֵנִי מֵרוּם
עֵינַיִם וְלֵב פֹּחֵז הַרְחֵק מִמֶּנִּי׃ ז בַּל יֵשֵׁט לִבִּי אֶל יְפַת עַיִן
בְּמַחֲמַדֵּי זוֹלְלִים וְסוֹבְאִים בַּל אֶפָּת וְלֹא יִהְיֶה לִּי עַז מֵצַח׃
ח שִׁמְעוּ בָנִים תּוֹרַת פִּי וְשָׂם לִבּוֹ לִדְבָרַי לֹא יֵבוֹשׁ׃ ט בְּפִיו
יִלָּכֵד רָשָׁע וֶאֱוִיל בִּלְשׁוֹנוֹ יִכָּשֵׁל׃ י אַל תִּתֵּן פִּיךָ לִשְׁבוּעָה
וְלָשֵׂאת הַשֵּׁם עַל שְׂפָתֶיךָ׃ יא מַרְבֶּה לְהִשָּׁבַע לֹא יִנָּקֶה מֵעֹנֶשׁ
וּלְשׁוֹן אָלָה לֹא תִזְכֶּה מֵחֵטְא׃ יב נִמְהָר לְהִשָּׁבַע נִמְהָר לַחֲטוֹא
וְנֶגַע לֹא יָמוּשׁ מִבֵּיתוֹ׃ יג נִשְׁבַּע בִּשְׁגָגָה חָטָא בְּאַחַת נִשְׁבַּע
וְאָשֵׁם עָנְשׁוֹ כִּפְלַיִם׃ יד שׁוֹמֵר פִּיו מֵאָלָה שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ מֵעָוֶל
וּבַחֵטְא לֹא יִטָּבַע׃ טו וְאַף לְנַבֵּל פִּיךָ לֹא תְּאַלֵּף כִּי הוּא עָמָל
וָאָוֶן׃ טז זְכוֹר אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְלֹא תֵבוֹשׁ לְדַבֵּר בָּהֶם בְּמוֹשַׁב
גְּדוֹלִים׃ יז לֹא יֵקַלּוּ הוֹרֶיךָ בְּעֵינֶיךָ וְנִחַמְתָּ כִּי מֵהֶם נוֹלָדְתָּ׃
יח מַסְכִּין פִּיו לְנֶאָצוֹת לֹא יֶחְכַּם כָּל יָמָיו וְנִפְחָז בְּמַאֲוַיָּיו יִצְרוֹ לֹא

באור

רדפו ממעמדו: (כו) כי אין אדם וגו׳, ע״ד אין לך אדם שאין לו שעה: (כח) וכדמן. כאשפה:

כג (א) תחתני. תשברני: (ז) בל ישט. אל יסור ויתעה: אפת. התפתה: (יא) ולשון אלה. הלשון שממהרת להשבע: לא תזכה. לא תהיה זך ונקי מחטא: (יד) לא יטבע. לא ישאר בחטא לעולם ואף אם חטא ינצל: (טו) לנבל פיך. בעניני זמה: (טז) לדבר בהם. לדבר על אודותם אף שהם ממשפחה שפלה: (יז) ונחמת. ר״ל אל תתאונן כי נולדת מהם: (יח) מסכין. מרגיל פיו לדבר נאצות:

יאלף דעת: יט שתים הנה שנאה נפשי ועל שלש תעל חמתי:
כ גבר פוחז רודף זמה לא ינוח עד תלהטנו אשו: כא משחית דרכו
ארצה לא יחדל עד אם כלה שביבו: כב בעל זמה כל בשר
ינעם לו ולא יחדל עד אם יבצע מזמתו: כג איש כחלל יצוע
ערשו ואמר בלבו אין מי רואני: כד קורות ביתי סתר לי
וחומות היכלי תסכינה בעדי אין רואה עלי ומה ימנעני:
כה ולא ידע כי עיני יי בהירות משמש ומחשבי מעשי אנוש
נגלו לפניו: כו הן בטרם יהיו הכל צפוי לפניו אף כי אחרי
היותם: כז ובטרם יבין פושע ילפת ברשעו ויגלה קלונו בקהל:
כח ואף אשה בוגדת בבעלה ומזרים תלד בנים: כט על
שלשה פשעיה ממצות יי סרה ברית בעלה הפרה ובנים
זרים ילדה: ל היא תגלה חרפתה בקהל ועל פרי בטנה יפקד
עונה: לא ילדיה לא יעשו שרש למטה וענפיה לא יתנו פרי
ממעל: לב שמה לקללה ישאר וחטאיה לא ימחו: לג למען
דעת כל עמי הארץ ויבינו כל יושבי תבל כי אין טוב מיראת
יי ולא נעים מנצור פקודיו:

באור

(כ) עד תלהטנו אשו. כי אש התאוה הזמה תאכל ותכלה אותו: (כא) משחית דרכו ארצה. מוציא זרע לבטלה אחרי שיתרגל בזה לא יחדל מתאותו זאת עד שיכלו כל כחותיו: (כב) כל בשר. בין אשה יפה ובין מכוערה: (כד) תסוכינה. יסוככו ויסתירו בעדי: (כז) ילפת ברשעו. יתפש בעד רשעתו ויענש, כמו ילפתו ארחות דרכם (איוב ו'):

תם ספר ראשון

כד א **החכמה** תהלל נפשה ובקרב עם אלהים תתפאר:
ב בעדת אל תפתח פיה ובתוך עמו תתהדר:
ג כי מפי עליון יצאה ובערפל כסה ארץ: ד אנכי במרום
עליון משכני וכסאי בעמוד הענן: ה בשמים עמו הייתי ובמעמקי
תהומות שם אני: ו במעינות נכבדי מים ובמוסדות תבל
הלכתי ובכל עם ולאם שלטתי: ז בכל אלה מנוחה בקשתי
ואיה איפה מקום מנוחתי: ח אז פקד עלי יוצר כל ואל עושני
אמר לי: ט ביעקב תשכני ובישראל תשתרשי: י מראש קדמי
תבל נבראתי ולעולמי עד לא יסוף זכרי: יא במשכן קדשו
לפניו עבדתי ושם בציון אתו קמתי: יב קריה אהובת אבותי
נחתי וירושלים עיר ממשלתי: יג גדלתי בעם סגלת יי בישראל
חבל נחלתו: יד כארז בלבנון שגיתי כעץ זית בשניר וחרמון:
טו כתמר בעין גדי כשושנה בעמק יריחו: טז כזית הרחיבו
דליותי וכעץ על פלגי מים פארותי: יז כקנמון ובשמים ראש
בשמי וכמר־דרור נתתי ריחי: יח כלבונה וחלבנה ואהלים
וצרי כשמן הטוב ריחי: יט כאלה הכו שרשי וענפי ענפי פאר
ויקר: כ כהדרת גפן שפרי ופרחי פרחי הוד והדר: כא שעו
אלי משחרי ומפריי הטוב התענגו: כב כי מתוק מצוף לקחי
ומנפת אמרי: כג אוכלי עוד ירעבון ושותי ישובו יצמאו לי:
כד שומע לי לא יפול ועושה דברי לא יכשל: כה כל אלה בספר
ברית יי כתובים: כו תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב:
כז מלאה חכמה כפישון וכנהר חדקל בימי האביב: כח מטפת
שכל כנהר פרת וכירדן בימי הקציר: כט מבעת לקח כיאור
וכגיחון בימי הבציר: ל לא גמרו קדמונים החכמה והאחרונים
לא ישיגוה: לא כי רחבה היא מני ים ועמקה מתהום רבה:
לב אף אני כנהר משקה וכברכת מים עלי גן ירק: לג אמרתי

באור

כד (ג) **ובערפל**. אויר השמים: (יג) גדלתי. כמו אבל גדלו אתו (מ"א י"ב): (טז) דליותי.
הענפים שלי וכן פארותי: (כ) שפרי. יפיי והדרי: (כא) שעו. פנו אלי:

העלם

אשקה גני וארוה ערוגת מטעי : לד והנה הייתי לתעלה ומתעלה
לנחל ומנחל לנהר ומנהר לים : לה עוד יאירו קרני הוד אמרי
כשחר ויפוזו קוי לקחי על כל אפסים : לו עוד כנבואת יי אטיף
מלתי ולקחי אקים לדור אחרון :
כה א שלש הנה תתאו נפשי ובעיני אלהים ואדם תיטבנה :
ב אחים ישליו שכנים יאהבו ואיש ואשתו
נאמנו : ג שלש הנה שנאה נפשי וצר לי מאד בחייהם , ד דל
גאה ועשיר מכחש וזקן כסיל וחסר דעת : ה בנעוריך לא אספת
ושבת מה תמצא ואם יום תעזבה יומים תעזבך : ו מה נאוה
משפט לזקן ולישיש חכמה : ז מה יקר לנגיד תבונה ולנכבד
טוב טעם ודעת : ח יקר ישישים מדע ויראת יי תפארתם :
ט תשע הנה יהלל לבי ועשר יפאר פי : י גבר יצלח באחריתו
ואיש חזה נקם בעריו בימיו : יא אשרי בעל אשת חן ולא ינהג
צמד שור וחמור יחדו : יב אשרי האיש לא נכשל בלשונו
ונכבד לא נענה לנקלה : יג אשרי הגבר מצא אוהב נאמן
ופה דובר על אזן שומעת : יד אשרי הגבר לא נשבר לבו
בעני ובצרה לא רפתה רוחו : טו ויראת יי על כלנה התרוממה
ירא יי מי ידמה לו : טז ראשית יראת יי אהבתו וראשית אמונה
לכת בארחותיו : יז הדבק בו ולא תרפנו כי אין דומה לו :
יח כל כאב ולא כאב לב כל רעה ולא אשה רעה : יט כל לחץ
ולא לחץ אויב כל מוסר ולא מוסר שונא : כ אין ראש ערום
מראש נחש ואין צר מאשה צרה : כא אין פחז ממים ולא

באור

(לד) תעלה . אמת המים שבני אדם חפרוה : (לה) ויפוזו . יפיזו זהב : כל אפסים . בכל הקצוות :
כה (א) תיטבנה . ימצאו חן בעיני אלהים ואדם : (ב) ישליו . שלום ביניהם : נאמנו . נאמנים באהבתם זה לזה : (ד) דל גאה . כי לא נאוה גאוה לעשיר וכ"ש לדל : ועשיר מכחש . מבטיח ואינו מקיים ועשיר הלא בידו לקיים הבטחתו : וזקן כסיל . כי ברוב ימים ראוי שיהיה בעל מדע : (ה) לא אספת . חכמה ודעת : ושבת . כשבאת לימי זקנתך : תעזבה . את החכמה : יומים תעזבך . מה שהיה יכול ללמוד אותו היום ומה שלמד יום אחד שכח נמצא מפסיד שני ימים : (י) בעריו . בשונאיו : (יא) צמד שור וחמור יחדו . אם אין דעת הבעל ואשתו שוים הם כצמד שור וחמור יחדו זה מושך הנה וזה מושך הנה : (יב) לא שגג . לא נכשל : (יד) לא נשבר לבו בעני . לא אבד כחו ותוחלתו מחמת עניו :

על

מטיפה מלב אשה: כב טוב לשבת עם כפיר ותנין מחברת
אשת מדנים: כג אשה רעה תשנה עז פניה ומראה אפיה
כשק: כד במסבת רעים ישב בעלה לבו נאנח בהזכר שמה
פניו יאדימו: כה רבת הרעות כאפס מול רעת אשה על גורל
רשעים יפול: כו כנתיב חול לרגלי זקן אשה הומיה לאיש
מחריש: כז לא תפתה על תאר אשה רעה ולא תחמוד עשרה
ברכושה: כח אשה מעשירה בעלה עבודתה קשה בשתה רבה
וקלונה מי יכיל: כט השפלת עין שברון לב ורפיון רוח אשה רעת:
ל חלחלת ידים ורפיון ברכים אשה מבישה: לא ראשית חטאת
מאשה וגליה כלנו מתים: לב לא תתן מוצא למים חפץ ויד
שלטת לאשה: לג כפטר מים הולכים הלוך ונטש כן אשה
רעה תרבה רעתה: לד אם איננה כלבבך כרות חצי גויתך ותן
לה ומעל פניך תשלחנה:

כו א אשה טובה אשרי בעלה מספר ימיו כפלים: ב אשה
טובה מתנה טובה בחיק ירא אלהים תנתן:
ג אשת חיל נעם בעלה ימיו ישלים בשמחה: ד אם דל ואם
עשיר לבו טוב ופניו יצהלו תמיד: ה על שלש יחרד לבי והחת
ארבע תרגז בטני: ו מרד בהמון עם מרי ולשון שקר יחדו
רעים ממות: ז ניר קשה אשה רעה דבק בה דבק בעקרב:
ח אשה צוררת רעותה מחלת לב ושוט לשונה לא יחוס כל:

באור

(כה) על גורל רשעים יפול. מקלל את הרשעים שאשה רעה תפול בגורלם וחלקם: (כח) מעשירה בעלה. שהבעל מתפרנס ממעשה ידי אשתו והיא מעשירה אותו אוי לו לאותו הבעל: (כט) ורפיון רוח. כי היא תרפה את רוחו: (לא) מאשה. ממנה נמצא ראשית חטאת ומחמתה מתים כלנו: (לב) מוצא למים, כי יתפרצו ויעברו גבול, כן אם תתן חפץ ויד שלטת לאשה יעברו גבול ויפרו חוק: (לג) כפטר מים. כהתחלת שטף מים הולכים ומתרחבים: (לד) כרות חצי גויתך. הוא תואר גט, כי התורה אמרה והיו לבשר אחד וכשמגרשה נכרת חצי בשרו. או טעמו לתת לה כל אשר לו וזאת תמונת ההגזמה לכרות ממנו אף חצי גויתו ויתן לה כדי להפטר ממנה:

כו (א) מספר ימיו כפלים. מרוב הנאה חשובים כפולים: (ד) לבו טוב. כשיש לו אשה טובה: (ו) מרד בהמון כו'. אין דבר רע יותר ממרידה במדינה כשיושבי הארץ מתפרצים מפני אדוני הארץ ומתקוממים על הממשלה כי אז לא יאמין אדם בחייו כי אין מעצור לרוח המורדים והפושעים, ולכן היטיב החכם אשר דבר כי רעה המרידה ממות: (ז) אשה רעה. דמתה לניר קשה מלא אבנים שאי אפשר לחרוש ולעדור: (ח) צוררת רעותה. החכם מדבר

נגד

ט אשה סובאה רבת בוז כי הסתר קלונה כל תוכל : י אשה
זונה בשקור עיניה ובעפעפיה תתודע: יא הרב נצור בת
מבישה כי לא תשקוט עד עשותה מזמתה : יב תנה עינך עליה
ולא תרף פן תרפה ותתנבל : יג כעיף בציה צחה צמא כל מים
ישתה ובכל עץ יאגן: יד כן דרך אשה זונה כל עובר תתאו
ואל כל חץ נצבה למטרה : טו אשה טובה מתת אלהים ואין
ערך לטהורת לב : טז טוב על טוב אשה כבודה ואין ערך
למשלת ברוחה: יז כאור השמש בבקר לא עבות כבודת בת חן
במושב ביתה: יח כנר במנורת הקדש יפי תאר על טובת
טעם : יט כאדני זהב על עמודי כסף רגלי אשת חן צופיות
הליכות ביתה: כ בני הזהר בימי העלומים ואל תתן לנכריה
חילך: כא בקש גורלך בכל הארץ ומצאת חלקה טובה זרע
זרעך ולמינך תוציא לך צמח : כב אז לא תמיש מעשות פרי
ושוכתך לא תיבש: כג חן אשה בנחת קולה והומיה כמחי קבל
וכאילי ברזל במלחמה : כד בעל אשת מדנים כל ימיו ריב
ומצה וחיי לחץ חייו : כה לשתים נשבר לבי ועל שלש ירעה לי
נפשי : כו על איש חיל כי יחסר לחם ואנשי שם כי יקל
כבודם וצדיק נהפך לרשע : כז נהפך מטוב לרשע אם עוד
יאריך הלא יומו יבוא :

כז א סוחר לא ינקה מרמיה ורוכל מעול: ב רודף בצע

באור

לפי רוח זמנו אשר איש אחד לקח כמה נשים, וכן עוד היום בארצות הקדם אשר במשכה יתהלכו :
(ט) סובאה. שותה יין ומשתכרת: הסתר קלונה כל תוכל. כי ע"י השכרות תתגלה ולא תוכל
לכסות על בושתה, כמאמרם ז"ל בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו כו': (י) בשיקור. ע"י רמיזות
עיניה שרומזת לעוגבים קוראת להם : (יא) הרב נצור. הרבה השמור : (יב) פן תרפה. פן תסור
עינך מעליה: ותתנבל. ותזנה : (יג) כעיף צמא. יבש מצמאון : כל מים ישתה. מרוב החום
הבוער בקרבו לא יבקר בין מים צלולים למכוערים וישתה מן הבא בידו : (יד) כן דרך אשה זונה.
תפזר דרכיה לכל עובר : (טו) לטהורת לב. אין לשער מעלת האשה הנקיה מתשוקת זמה :
(יח) יפי תואר על טובת טעם. ר"ל היפה בצורתה ומשכלת בהכמה ונקבצו באו בה מעלות
החיצון והפנימי : (כא) בקש גורלך. בקש האשה אשר תפול לך חבל : חלקה טובה. אשה טובה :
(כב) ושוכתך. ענפך : (כג) חן אשה. האשה מולאה חן בשקולה בנחת : והומיה. אשה הומיה :
כמחי קבל. כלי מפץ במלחמה : וכאילי ברזל, המנגחים חומות הערים בבצורות : (כז) אם עוד
יאריך ברשעתו. הלא יומו יבוא ויענישנו ה' :

כז (א) סוחר לא ינקה מרמיה. נסיון גדול הוא לסוחר אם ינצל מרמיה כי עלול הוא למרמה
יותר

יעשה עול ואץ להעשיר מעלים עינו: ג כיתד בקיר בין אבן
לאבן בן מרמה בין מוכר לקונה: ד אם לא יחזיק ביראת יי
בתמים פתאום ביתו יהרס: ה בעלות העשן נודע האש ושכל
אנוש בשיחתו: ו הפרי יחוה על עבודת עצו ושפתי אדם על
עצת לבו: ז כלי יוצר בכבשן יצרף ואדם בדבריו יבחן:
ח אל תהלל איש טרם תשמענו כי זה כור בחינתו: ט לפי
מראהו יהלל איש בבואו ולפי דבריו בצאתו: י אם תחפש
מישרים תמצא ותלבש אותם כמדה תפארת: יא כל עוף
למינהו ישכון והישר אצל אוהביו: יב ארי אורב לטרף ורשע
לפועלי און: יג בין כסילים נצור עתך ובין נבונים לבטח תשב:
יד דברי חכמים בכל עת חכמה וכסיל משתנה כירח: טו שיח
אויל בוז ונאצה וצחקו לצון ודברי פי חכם חן ושחקו שעשוע:
טז מתת רשע רשת מזורה ודבריו פח יקוש: יז מרוב אלתו
תסמר שער ומגדופיו תצלינה אזנים: יח בין רשעים לא תשב
ובחבל לוצצים אטם אזניך: יט מגלה־סוד מאבד אמונתו
אוהב יבקש בל ימצא: כ נסה רעך ובטח עליו ואם מגלה־
סוד הוא אל תלך אחריו: כא מפריד אוהב ממלט אויב כצפור

באור

יותר מעוסק במלאכת יד. וכן אמר הנביא סוחר כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב: (ב) מעלים עינו. מצדק ויושר במקום אשר השכר שלו הוא נגד היושר: (ג) כן מרמה תקע בין מוכר לקונה. והכוונה כמו שהאבנים שניהם עוזרים להחזיק את היתד ביניהם כן המוכר והקונה שניהם גורמים את המרמה ולא תתכן אצל האחד בלעדי השני, וגם קשה לבטל המרמה שביניהם כאשר קשה להוציא היתד מבין שתי האבנים: (ד) בתמ"ה. לפתע ולאט באמונה: ביתו יהרס. כמאמר הכתוב עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו: (ה) ושכל אנוש. נודע ע"י דבריו ויפה היתה המליצה של חכם רבני אחד באמרו כמו שמסתכל הרופא בלשון לדעת מחלת הגוף פנימה וקלקול האיצטומכא כן נודע ע"י הלשון מחלת הנפש והשחתת המדות הפנימיות: (ו) הפרי יחוה. אם טוב הוא למאכל מראה זה כי הכורם בנטעו את העץ השכיל במלאכתו. כן יעידו שפתי אדם על מצפוני לבו: (י) אם תחפש. לעשות מישרים בודאי תמצא כי הבא לטהר מסייעין אותו: כמדה תפארת. כבגד של כבוד: (יג) נצור עתך. שלא לשהות ביניהם לבטלה ותמהר להפרד מהם. אבל בין הנבונים השב לבטח כי תמצא תועלת בחברתך עמהם: (יד) משתנה, כמו שמשתנה הלבנה בצורה מיום ליום: (טז) רשת מזורה. כי הרשע בעת יתן יכין אז מכשול להמקבל: (יז) מרוב אלתו. כידוע דרך ההמון על נקלה אלה שפיהם מלא וקללות נמרצות מחרפים ומגדפים בקול רעש ורעש ותבקע האזן לקולם: (יט) אוהב יבקש. המגלה סוד יבקש לו אוהב ולא ימצא כי יפחדו בני אדם מלבטוח בו: (כ) נסה רעך. ומפרש בסיפי' במה יתנהג בגלוי סוד: (כא) מפריד אוהב. הוא דומה כאלו נמלט אויב מידו, כי כל זמן שהיה אוהבו לא הרע לו ומעתה יבקש רעתו:

כצפור

מיד לא תשיגנו: כב לא תרדוף אחריו לשוא כצפור נמלט
מפח וכצבי מיקוש: כג פצע ירפא מצה תכפר וגולה סוד אין
מזור לו: כד קורץ בעיניו מרמה בלבבו אין נמלט ממנו: כה על
פניך ימתיק שפתיו ויהלל דבריך ואחרי גוך יפתל אותם
כו רבות שנאה נפשי ואותו מכל ואף יי שונא אותו ויהדפנו:
כז זורק אבן על ראשו ישוב ומכה בסתר נפשו חובל: כח חופר
גומץ בקומתו ימלאנו ומפיל פח בו ילכד: כט חורש און בו
יכשל ולא ידע אי מזה יבא: ל צנים ופחים למזריהם ועד יום
מותם לא ימלטו: לא בוז ותהלים לאנשי לצון ונקם אורב עליהם
ככפיר: לב שמח לאיד נקי נגע וקלון אחריתו: לג כעס וחמה
תועבה גם שניהם שומר נפשו ירחק מהם:

כח א נוטר איבה משחית נפשו ונוקם ברעהו יי ינקם בו:
ב עבור על פשע רעך ויי יעבור על פשעיך:
ג אדם פוקד עון רעהו ומיי יבקש חסד: ד על עמיתו לא ירחם
ויי ירחם עליו: ה זכור קצך ולא תקצף שאול ואבדון וחדלת
מחטא: ו זכור מצות יי ולא תשנא אחיך לפני אלהים: ז הרחק
מריב דרכך וירחקו חטאים ממך: ח איש נרגן יסכסך רעים
ובין אחים מדנים ישלח: ט מרבה עצים מרבה להב ומרבה
ריב מרבה אף: י זפת וגפרית יעלו האש בוז וחרפה ירבו
זעם: יא נופח ניצוץ יעלה להב רק עליו כבה יכבה ושתי

באור

(כב) כצפור וגו'. כמו שקשה להשיג הצפור והצבי כשנמלטו מרשתם כן לא תוכל להשיג עוד את האוהב הנפרד: (כד) קורץ בעיניו. מי שמרמז בעיניו סימן כי מרמה בלבו: (כה) יפתל אותם. יעקש אותם וימצא בם מומים: (ל) צנים. קוצים: למזריהם. למי שמפזר אותם שיכשלו בהם אחרים הוא בעצמו יכשל בהם:

כח (א) נוטר איבה. נוטר שנאה בלבבו לחבירו: (ג) פוקד עון רעהו. ואיך יוכל האיש ההוא לבקש מהקב"ה חסד היפך ממנהגו עם חבירו: (ד) אם לא ירחם על עמיתו ואיך ירחם ה' עליו בשמים: (ה) שאול ואבדון. ר"ל תזכור לך שאול ואבדון, והוא מה שאמרו ז"ל יזכיר לו יום המיתה ועי"ז יחדול מלחטוא: (ח) איש נרגן. בעל ריב: יסכסך רעים. יגרה איש ברעהו: (ט) מרבה עצים. כמו כשמרבים עצים או זפת וגפרית על האש תחזק ותתלהב יותר כן כשהנצים נצים ומוסיפים זה לזה בריב בבוז וחרפה תגדל המריבה יותר ויותר ואין לדבר סוף לזאת יכבוש אחד את כעסו ולא יענה וישתוק הריב: (יא) רק עליו. לכתחלה כאשר עוד לא הובערה ללהב ועודנה רק ניצוץ אחד או אפילו מעט רוק יכבה אותו. והוא לקח

אלה מפיך יצאו: יב דבר קשות יעלה אף ומענה רך משיב
חמה: יג ואף לשון שלישיה תקלל כי חללים רבים הפילה:
יד לשון שלישיה נתנה עמים לשבי וגרשה אותם מארץ אחזתם:
טו הפכה מלכים מכסא ונגידים מהיכליהם גרשה: טז מקשיב אל
לשון רכיל אין שלום במגורו כל ימיו: יז מכת שבט תעשה פצע
ומכת לשון תשבר גרם: יח רבים חללים הפילה חרב ועצומים
מהם הרוגי לשון: יט איש נשמר בה אשריו וחכמתו לא
אבדה: כ בעלה לא משך ובכבלה לא באה רגלו: כא כי על
כבד עלה וכבליה כבלי ברזל: כב מות מר מותה ויורדי בור
טובים ממנה: כג אל תאחז באוד ולא תבוה הפרד מאיש
תככים ולא תלכד: כד עוזבי יי המה יכשלו בה ואש עולם
תוקד בם: כה הן כרמך בסירים תגדור אף כי תסגר פיך
בדלתים ובריח: כו כספך וזהבך במאזנים תשקול אף כי תפלס
אמרי פיך: כז חתום כמכסך ובלום פיך והנצל נפשך מכל מכשל:

באור

טוב לאדם לנטוע הריב בטרם התגלה. כי ראשית מדון הוא על דבר קל כמשל הנילון ונקל להשקיעו בדבר קטן במעט דברי רצוי. ונ"א ושתי אלה מפיך יצאו. בנפשו יצית חמת רעהו ובלבו נשכך חמתו והמקרא שלאחריו יבאר את שלפניו: (יג) לשון שלישית. מי שמדבר בשלשה פנים. בהיותו עם זה ידבר כמוהו ובהיותו עם השני ידבר אחרת כהפך השני ובמקום שלישי ידבר בלא כדעת שניהם. או שלישיה הוא תואר ללשון הרע שהוא מזקת האומר והשומע ועל מי שאומרים: (יד) לשבי. אולי כוונתו לאנשי שומרון שאמרו לאנשי יהודה נבנה עמכם (עזרא ד') ולמלך כורש כתבו שטנה על היהודים. והם בדעתם היה להם לבדם לבנות היכל: (טז) מקשיב כו', השומע לדברי הולך רכיל כל ימיו יוצא במריבה וקטטה עם אשתו ובניו ואחיו ואוהביו. כידוע מעשה הורדוס שהיה דרכו לקבל לשון הרע והרג את אשתו ואת בניו והיה רוגז וכעס עניניו כל הימים: (יז) פצע. וקל לרפאות: תשבר גרם. וקשה לרפאות: (יח) ועצומים מהם. הרבה יותר מהם מספר הנהרגים ע"י לשון הרע: (יט) וחכמתו לא אבדה. ר"ל ואשרי האיש אשר חכמתו לא אבדה ויודע להזהר מרכילות: (כ) אשרי האיש אשר לא נתן צוארו בעולה ולא נפשו ברשתה: (כב) מות מר מותה. שממתת אותו מיתה רעה כידוע מיתת הורדוס ביגון ואנחה כי נודע לו כי שפך דם נקי דמי אשתו ובניו והיו שונאיו המחכים למותו: (כג) אוד. הנותר מעץ שרוף בשלהבה נקרא אוד כמו אוד מוצל מאש: מאיש תככים. איש מרמה לא תכנוס עמו אפילו בדברים טובים ולא תלכד בדברים רעים, כדרכו לפתח בשבח ולסיים בגנות. ולזאת משל לאוד שנדמה למראית עין כי נכבה ונפסק אשו ותוכו יקד יקוד: (כה) בסירים. בקוצים: אף כי. מכש"כ שתסגור פיך על מסגר: בדלתים ובריח. הם כנוים לשפתים והשנים הסוגרים בעד הלשון: (כו) אף כי תפלס. מכש"כ שתשקול את אמרי פיך היותר יקרים מכסף וזהב: (כז) ובלום. כלומר שים רסן בפיך:

הלגת

כט א מַלְוֶה רֵעֵהוּ אִישׁ חֶסֶד וּמַחֲזִיק בּוֹ נוֹצֵר תּוֹרָה׃
ב הַלְוֵה רֵעֲךָ לְעֵת מַחְסוֹר וְהוּא בְּיוֹמוֹ יָשִׁיב
כַּסְפּוֹ׃ ג שְׁמוֹר מוֹצָא פִיךָ בְּמוֹעֲדוֹ וּבְכָל עֵת יָד פְּתוּחָה
תִּמְצָא׃ ד רַבִּים יִלְווּ לְעֵת מַחְסוֹר וּלְיוֹם שָׁלוֹם יְאַחֲרוּ מוֹעֵד׃
ה יַשֵּׁק יָדָיו לְעֵת קַחַת וְעַל כִּיס רֵעוֹ יַרְחִיב לָשׁוֹן׃ ו וּבְיוֹם
שִׁלּוּם מַפַּח נֶפֶשׁ לְיָמִים רַבִּים יָשִׁיב לוֹ׃ ז גַּם כִּי הִשִּׂיגָה יָדוֹ
הַחֵצִי יְשַׁלֵּם וִיהִי בְּעֵינָיו כְּמוֹצֵא חֵפֶץ׃ ח וְיֵשׁ יָשִׁיב פְּנֵי נוֹשֵׁהוּ
רֵיקָם וְיִזְכֶּה לִבּוֹ בְּיָמִים לֹא טוֹבִים׃ ט וְיֵשׁ תַּחַת כַּסְפּוֹ יָשִׁיב
בּוּז וְחֵלֶף תּוֹדָה קָלוֹן׃ י רַבִּים מוֹנְעִים טוֹב לֹא מֵרֹעַ לִבָּם אַךְ
עַל רְכוּשָׁם חָסָה עֵינָם׃ יא אֶפֶס חֲלֵץ עָנִי בְּעָנְיוֹ וּפְנֵי נֶפֶשׁ
דְּאָבָה אַל תָּשֵׁב רֵיקָם׃ יב טוֹב תְּאַבֵּד כַּסְפְּךָ בְּאָח וּבְרֵעַ
מֵהַשְׁחֵת פָּנָיו תַּחַת אָבֶן׃ יג שִׂים מַטְמוֹנְךָ בְּצֶדֶק וְיֹשֶׁר כִּי הוּא
טוֹב לְךָ מִכָּל מַחֲמַדֵּי עָיִן׃ יד צֹר צְדָקָה בְּאֲסָמֶיךָ וּמִכָּל רָעָה
תִּפְדֶּךָ׃ טו צִנָּה וְסוֹחֵרָה תִּהְיֶה לְךָ בְּעַד אוֹיֵב מַחְסֶה וּמִסְתָּר מִכָּל
צָרָה׃ טז עָרֵב בְּעַד רֵעֵהוּ אִישׁ חֶסֶד וְעוֹזֵב עוֹרְבוֹ עַז מֵצַח׃
יז חֶסֶד עוֹרְבְךָ בַּל תִּשְׁכַּח כִּי נַפְשׁוֹ תָּקַע בַּעַדְךָ׃ יח בַּעֲרֻבָּה
רַבִּים יוֹרְשׁוּ וְהוֹנָם בְּגַלֵּי הַיָּם׃ יט אַנְשֵׁי הוֹן הֲרִיקָה וְעַל עֲרֻבָּתָם
מֵאַרְצָם בָּרְחוּ׃ כ נֶפֶשׁ חוֹטֵאת תִּכָּשֵׁל בַּעֲרֻבָּה וּמִתְעָרֵב

באור

כט (ב) **הלוה** רעך. תלוה לעני בשעת דחקו והוא בלי ספק ישיב לך למועד: (ג) שמור כו'. הוא אזהרה ללוה להשיב החוב במועדו וטובת עצמו בזה כי ימצא ללוות בכל שעה: (ה) ירחיב לשון. יחניף לו בדברים רכים לקחת את לבו: (ו) מפח נפש. של המלוה בראותו כי איננו משיב לו את כספו: (ז) כמוצא חפץ. בעיניו של המלוה נחשב החצי שיקח כאלו מצא אבידה יען ראה כי קשתה יד הלוה מלשלם: (ח) יזכה לבו כו'. הלוה יצטדק כי העת רעה והפרנסה מעטה. והנה כאן ארבע דעות בלוה. א) יש לו וממציא התשלומים בלך ושוב ולבסוף ישלם כלו. ב) משלם רק חציו כדרך השואה. ג) איננו משלם כלל, רק בוז לא יבוז להמלוה ומתנצל על מניעת התשלומים. ד) הגרוע מכלם כי עוד יחרף ויבזה את המלוה וממציא אליו עוונות כי כספו לא הצליח בידו וכדומה: (יא) אפס. ר"ל בכל זאת אף כי רבים הרמאים לא תאמץ את ידך כו': (יב) מהשחת פניו. מאשר תשחית את הכסף בשכבו בבור תחת אבן: (יד) צר. קשור ושמור כמו צר תעודה: (טו) צנה וסוחרה. מגן ושריון: (טז) ועוזב ערבו. הלוה שעוזב את הערב שלו ולא ישלם הוא עז מצח כי היה לו להתאמץ לשלם רעה תחת טובה: (יז) חסד עורבך. החסד שהערב עשה לך: בל תשכח. אל תשכח: (יח) בערבה רבים יורשו. הערבים מאבדים הונם ע"י הערבות ודומה כאלו הניחו את רכושם בין גלי הים: (יט) הריקה. הערבות גרמה לאנשים עשירים כי רשו ונעשו דלים: (כ) ומתערב בעמנים שונים

בענינים שונים נטען בדין ומשפט: כא ערוב בעד רעך כאשר
תמצא ידך אך את נפשך שמור: כב ראשית מחית אדם לחם
ומים כסות לעורו ובית בקרה: כג טוב לחם צר בצל קורתו
ממשתה שמנים בבית נכרי: כד אם רב ואם מעט יאכל ירגיע
כי לא ידע איש אשר אתו בבית: כה רעים חיי נודד מבית לבית
ובמקום זר פיו בל יפתח: כו כפנים נזעמים ישאו פני ארח
נאצות ישמע ויחריש: כז ארח אתה ערך שלחנך ואכול מאשר
לך: כח ארח צא צא כי למכבדי פניתי הבית: כט מבטאים
כאלה כמדקרות חרב אל בעל נפש כי על לינו נאצות ישמע:
ל הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסבים: לא וקל
מסבים חתן דר בבית חמיו: לב וקל ממנו אורח מכנים אורח:
לג וקל ממנו משיב דבר בגרם ישמע: לד טוב טוב חונן דל
מאשר לך האכילהו ואם ערם כסהו: לה כי בשרך אתה
מכסה ואת אלהים אתה מלוה והוא יגמלך שבעתים:

ל א אוהב בנו יחזק מוסרו למען ישמח באחריתו: ב כבד
בנו יגל בו ובין רעיו בו יתהלל: ג בן חכם
קנאה לשונאיו ואוהביו ישעשעו בו: ד מת האב הרע לא מת
כי כמוהו השאיר אחריו: ה יראנו בחייו ויגל ימות ולא יבהל:
: לאוהביו יגמול טוב ורעה ישיב לשונאיו: ז מפנק מנער בנו
ירבה מכאוביו ולכל רעה ישמה לבו: ח כעיר פרא לא יאסר
בן מביש איננו שומע מוסר אב: ט יסר בנך ולא תבוש תשחק

באור

שונים. משים ידו ברב עסקים: נטען בדין ומשפט. יעמוס על נפשו דינים ומשפטים מבעלי משאו ומתנו: (כא) אך את נפשך שמור. שלא תבוא לידי נזק: (כד) אם רב ואם מעט יאכל ירגיע [...]יטה: (כה) מבית לבית. המבקש מחיתו היום כאן ומחר בבית אחר חייו רעים. גם לא יוכל לפתוח פיו בבית איש אחר כי מזולזל הוא: (כז) אורח אתה. אומרים לו כי אורח הוא ר"ל נכרי ולא בן בית ויאכל מאשר יש לו: (כט) מבטאים כאלה. דברים כאלה דוקרים: אל בעל נפש. איש נכון ונכבד: על לינו. אודות האכסניא שלו: (לא) וקל מסובים. נחשב החתן בבית חותנו: (לד) ואם ערום. ואם הוא ערום תכסה אותו:

ל (א) יחזק מוסרו. יטיל עליו אימה וייסרנו בחזקה על עונותיו: (ד) כי כמוהו. האוהב כמת השאיר אחריו את בנו אוהב ורע כמוהו: (ו) לאוהביו יגמול. הבן טוב. לשונאיו ישיב רעה: (ז) מפנק. מעדן ומענג אותו בתענוגים: ישמה לבו. יסור לבו: (ח) לא יאסר. לא יועיל לו המוסר ואיננו מקבל עליו מרות ותרבות: (ט) יסר בנך. ועי"ז לא תבוא לידי

כּוֹ וְיַכְלִימֶךָּ: י לֹא תְשַׂחֵק כּוֹ פֶּן תֵּעָצֵב עָלָיו וְלֹא תַנִּיחֶנּוּ בְּאַוַּת
נַפְשׁוֹ פֶּן יַקְהֶה שִׁנֶּיךָ: יא לֹא תַשְׁלִיטֶנּוּ בִּימֵי עֲלוּמָיו וְלֹא תִשָּׂא
עָלָיו כָּל חֵטְא: יב כֹּף רֹאשׁוֹ בְּעוֹדוֹ רַךְ הַט שִׁכְמוֹ בְּעוֹדוֹ נַעַר
פֶּן יַקְשֶׁה עָרְפּוֹ וּמָרָה בָךְ: יג חֲנוֹךְ בִּנְךָ וְיַסֵּר אוֹתוֹ בְּכָל כֹּחֶךָ
וְלֹא תַעֲכָרְךָ תַּרְבּוּת רָעָתוֹ: יד טוֹב מִסְכֵּן וְגֵו בָּרִיא מֵאִישׁ
עָשִׁיר וּמַכְאוֹבִים: טו נִבְחַר חַיֵּי בְּרִיאִים מִזָּהָב וְטוֹב לֵב מִפְּנִינִים:
טז אֵין עֹשֶׁר כְּחַיִּים בְּרִיאִים וְאֵין שִׂמְחָה מִשִּׂמְחַת הַלֵּב: יז טוֹב
מָוֶת מֵחַיֵּי מַחֲלָה וְרֶדֶת שְׁאוֹל כְּחַיֵּי מַכְאוֹבִים: יח מֵשִׂים מַעֲדַנִּים
לִפְנֵי נֶפֶשׁ שְׂבֵעָה נוֹתֵן זְבָחִים עַל קִבְרֵי מֵתִים: יט מַה־יּוֹעִילוּ
מַטְעַמִּים לִפְנֵי הָאֱלִילִים אֲשֶׁר לֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחוּן וּמַה־כִּשְׁרוֹן
עֹשֶׁר וְלֹא יִסְכּוֹן לִבְעָלָיו: כ עֵינָיו יִרְאוּ וְלִבּוֹ נֶאֱנָח כִּסָרִים
מִתְרַפֵּק עַל עַלְמָה: כא אַל תִּתֵּן דְּאָגָה בְּלִבֶּךָ וְלֹא תִתְיַסֵּר
בְּרַעְיוֹן רוּחַ: כב לֵב שָׂמֵחַ חַיִּים נְעִימִים וּמְשׂוֹשׂ נֶפֶשׁ אֹרֶךְ יָמִים:
כג אַל תִּדְאַג דַּאֲגַת מָחָר כִּי לֹא תֵדַע מַה־יֵּלֶד יוֹם: כד מָחָר בָּא
וְאֵינְךָ וְדָאַגְתָּ עַל עוֹלָם לֹא לָךְ: כה הַרְגַּע בְּחַיֶּיךָ וְהִתְעַנַּג עַל
טוֹב וְגָרֵשׁ עֶצֶב מִמֶּנּוּ: כו כִּי רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה דְאָגָה וְקֶטֶב
יָשׁוּד רוּחַ נְכֵאָה: כז קִנְאָה וָכַעַס יְשַׁנּוּ כֹחַ וּדְאָגָה בְּלֹא יוֹמוֹ
תְּזַקֵּן: כח מַרְגּוֹעַ וּמָשׂוֹשׂ נֹעַם לִבְעָלָיו וְכָל מַאֲכַל פִּיו יַעֲלֶה־לּוֹ:

לא א הַרְבּוֹת עֹשֶׁר תַּדְאִיב נֶפֶשׁ וְהַדְּאָגָה תָּנִיד שֵׁנָה:
ב דַּאֲגַת לֶחֶם תַּרְחִיק תְּנוּמָה וְחֳלִי רָע

באור

לידי בושה כי ילמד ללכת דרכי ישרים. אבל אם תשחק ותשתעשע בו ולא תיסרנו בנעוריו בתוכחות על עונותיו לסוף יכסה במעשיו כלמה פניך: (י) לא תשחק עמו, בנעוריו פן תעצב עליו לכשיגדל ויקלקל את מעשיו: ולא תניחנו בילדותו ללכת בשרירות לבו פן יקהה שניך בגדלותו. כי לאשר לא הרגלתו לירא את מורא יעוז להכות בחרפה לחייך: (יא) לא תשליטנו. לא תניחנו להיות השליט על עצמו לעשות מה שלבו חפץ ולא תענש ע"ז: (יב) כוף ראשו. השפל ראשו: ומרה בך. יעיז כנגדך: (יג) תעכרך. לשון עכור: (יד) מסכן. עני: (טו) וטוב לב. לב שמח: (יח) מבים מעדנים. לפני איש שבע שאינו יכול לאכלם. דומה לנותן מאכלים על קברי מתים: (יט) האלילים. ען ואבן: לא יסכון. לא יועיל לבעליו: (כא) ולא תתיסר ברעיון רוח. ר"ל לא ייסרוך רעיונותיך בדאגות הבל ועצבון: (כד) ודאגת. נמצא שדאגת על עולם שאינו שלך: (כח) יעלה לו. נראה וניכר עליו כי נעשה שמן ובריא:

לא (א) תדאיב נפש. הדאגה להשיג עושר גורמת מכאוב ודאבון ולא תניח את האדם לישן: (ב) וכחלי. כמהלם:

בשאל

אֵינֶנָּה מַנִּיחָה לוֹ לִישׁוֹן׃ ג עָמַל עָשִׁיר לִצְבּוֹר הוֹן לָעֵת יָנוּחַ
יֹאכַל טוּבוֹ׃ ד עָמַל עָנִי עַל דֵּי מַחְסוֹרוֹ יְבַקֵּשׁ מָנוֹחַ וְלֹא יִמְצָא׃
ה כָּל יְמֵי עָנִי רָעִים וְגַם לֵילוֹתָיו עָמָל וּמַכְאוֹב׃ ו בְּשֵׁפֶל גַּגִּים
גַּגּוֹ וּבִמְרוֹם הָרִים כַּרְמוֹ׃ ז מִמְּטַר גַּגִּים לְגַגּוֹ וּמֵעָפָר כַּרְמוֹ
לִכְרָמִים׃ ח כִּי יִרְעַב יֶחְסַר לַחְמוֹ וְיִשְׂבַּע יַשְׁחִית מֵעָיו׃ ט כָּל
יָמָיו בְּלֹא סְדָרִים פַּעַם מַחְסוֹר וּפַעַם מוֹתָר׃ י אוֹהֵב כֶּסֶף לֹא
יִזְכֶּה וְנִכְסָף לַהוֹן חוֹשֵׂךְ מֵישָׁר׃ יא רַבִּים עָשׂוּ חַיִל וְחָסוּ בוֹ
וּבָאַת רָעָה לֹא יוֹשִׁיעֵם וְלֹא יַצִּילֵם לְעֵת קִצָּם׃ יב מוֹקֵשׁ כְּסִיל
עָשְׁרוֹ וְרֹדֵף בֶּצַע יִכָּשֵׁל׃ יג אַשְׁרֵי עָשִׁיר נְקִי כַפַּיִם וְאַחֲרֵי בִצְעוֹ
עֵינָיו לֹא הָלָכוּ׃ יד מִי זֶה הָאִישׁ וּנְהַלְלֶנּוּ כִּי פֶלֶא עָשָׂה בְּעַמָּיו׃
טו מִי זֶה נִסָּה בְהוֹן וַיִּשָּׁלֵם וְעָשָׂה לוֹ שֵׁם עוֹלָם׃ טז מִי זֶה מָצָא
יָדוֹ לַעֲשׁוֹק וְלֹא עָשָׁק לַעֲוֵל רֵעֵהוּ וְלֹא עִוֵּל׃ יז טוּבוֹ יָחִיל לָנֶצַח
וּתְהִלָּתוֹ יְתַנּוּ בְקָהָל׃ יח בְּנִי כִּי תֵשֵׁב לִלְחֹם עִם עָשִׁיר לֹא
תִפְעַר לוֹעֲךָ בְּלִי חֹק׃ יט אַל תֹּאמַר לֹא יִסְפֹּק לִי כִּי רַע עַיִן
שָׂנֵא יְיָ׃ כ אֵין רַע מֵעַיִן רָעָה עַל מְעַט קָט בָּכֹה תִבְכֶּה וְתֵרֵד
פַּלְגֵי מָיִם׃ כא אַל תַּחְטֹף יָדְךָ כָּל מַאֲכָל אֲשֶׁר תִּרְאֶה וְלֹא
תִתְנַגַּח עִם עֲמִיתְךָ בִּקְעָרָה׃ כב עֲרֹךְ אוֹת רֵעֲךָ כְּאַוָּתֶךָ וַעֲשֵׂה
מַעֲשֶׂיךָ בְּדַעַת וּבִתְבוּנָה׃ כג אֱכֹל אֲשֶׁר הוּשַׂם לְפָנֶיךָ בְּטוּב
טַעַם וְלֹא תִהְיֶה כְּזוֹלֵל פֶּן תִּשָּׂנֵא׃ כד קַדֵּם אֱסֹף יָדְךָ מִן

באור

(ו) בשפל גגים גגו. בית העני נמוך מכל הבתים ודלף הטורד מגגי העשירים דולף על גג העני: ובמרום הרים כרמו. וכשמזבל את כרמו הרוח מגבב ונשאהו לכרמי העשירים הנמוכים. וכן מפרש במקרא שלאחריו: (ח) כי ירעב. בעת בהוא רעב. יחסר לחמו ואין לו במה לשבור רעבונו: וישבע. כשיאכל לשבעה אז ישחית מעיו. כי חמרמרו מעיו מכפן עד שהאכילה תזיק לו: (י) לא יזכה. לא ינקה מעול ומרמה ולא יוכל לרהוץ בנקיון כפיו: חשך. נמנע: (יא) עשו חיל. אספו הון ועושר: וחסו בו. נשי שעה: (יב) מוקש כסיל עשרו. העושר הוא מוקש וכשלון לכסיל, כי ע״י רם לבבו וישבע, יתהלל ברוב עשרו ויזכח את ה׳, יבטח בהונו ויושב בטל, ויאבד את הונו בענין רע, נמצא העושר שמור לבעליו לרעתו: (טו) וישלם. ויצא שלם בנפשו שלם בגופו שלם בממונו ולא נתקלקל ע״י ההון: (יז) יחיל. יגליח, כמו יחילו דרכיו בכל עת: יתנו. יספרו: (יח) ללחום. לאכל לחם: תפער. תפתח: לועך. גרונך: בלי חק. בלי גבול: (יט) יספוק. די: (כ) על מעט קט. על אודות כל דבר קטן: בכה תבכה ותרד כו׳. העין דמעה: (כא) ולא תתנגח עם עמיתך. לא תדחוף את רעך לחטוף מן הקערה יותר ממנו: (כב) ערוך. הבא התוכה בעיניך אות רעך כאות נפשך: (כד) קדם אסוף ידך. כשאתה אוכל

במסבה

הַקְּעָרָה וּבִמְסִבַּת רֵעִים אַל תְּהִי יָדְךָ בָּהּ בָּרִאשׁוֹנָה: כה אִישׁ
טַעַם יֹאכַל בְּמִדָּה וְיִשְׁתֶּה בִּמְשׂוּרָה יִשְׁכַּב וּשְׁנָתוֹ עָרְבָה לוֹ:
כו מְתוּקָה שְׁנַת אוֹכֵל בְּמִדָּה יָנוּחַ עַל מִשְׁכָּבוֹ לַיְלָה בַּבֹּקֶר יָקוּם
וְלִבּוֹ טוֹב עָלָיו: כז נְדוּד שֵׁנָה חֳלִי־בֶטֶן וְקֶרֶס־מֵעַיִם לִמְמַלֵּא
בִטְנוֹ בַּבֹּקֶר יָקוּם וְלִבּוֹ בַּל עִמּוֹ: כח וְאִם יַפְצִירוּ בְךָ לֶאֱכוֹל
סוּר מִתּוֹךְ הַמְּסִבָּה וְיָנוּחַ לָךְ: כט שְׁמַע בְּנִי וְאַל תָּבוּז לְקָחִי כִּי
בְּאַחֲרִית תִּתְבּוֹנֵן בָּם: ל בְּכָל מַעֲשֶׂיךָ הֱיֵה מָהִיר וָחֳלִי לֹא יִקְרַב
אֵלֶיךָ יְגַע בְּחֶפְצְךָ אָז תֶּחֱזָק: לא טוֹב עַיִן יְבָרֵךְ הַלֶּחֶם וּמֵאֵת
כֹּל יִשָּׂא תוֹדָה: לב אַף בְּיַיִן אַל תִּתְגַּבָּר כִּי בַּשֵּׁכָר רַבִּים אָבָדוּ:
לג כְּלִי צוֹרֵף בַּכּוּר יִוָּדֵעַ וְלֵב אָדָם כִּי מָלֵא מָסֶךְ: לד יַיִן לְאָדָם
מַיִם חַיִּים אִם בְּמִדָּה יִשְׁתֶּה: לה מֶה־חַיֵּי אָדָם בְּאֵין יָיִן כִּי הוּא
מֵרֹאשׁ לְמָשׂוֹשׂ נוֹצָר: לו שִׂמְחַת לֵב צַהֲלַת פָּנִים שׁוֹתֵה־יַיִן
בְּמִדָּה: לז רֵישׁ חֲסַר דַּעַת וְכִלְיוֹן כֹּחַ מַהֲלוּמוֹת וּפְצָעִים לַסּוֹבֵא:
לח בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן אַל תּוֹכַח רֵעֲךָ וְלֹא תַפְרִיעֶנּוּ בְּשִׂמְחָתוֹ: לט לֹא
תְגַלֶּה מוּמָיו וְאַל תִּנָּצֶה בְּאִישׁ וְהוּא לָבוּשׁ אָדֹם: מ גַּם סוֹד
מְשַׂחֲקִים אַל תְּפֵר פֶּן תִּסָּכֵן בָּם:

לב א **אִם** רַב הַמְּסִבָּה שָׂמוּךָ אַל תִּתְרוֹמֵם וּבְרֹאשׁ גְּדוֹלִים
לֹא תֵשֵׁב הֱיֵה כְּאַחַד מֵהֶם: ב חוּשָׁה עַל אוֹדוֹתָם
וַעֲשֵׂה אֲשֶׁר נָטַל עָלֶיךָ אוֹ אָז תֵּשֵׁב: ג כָּל חֶפְצָם מַלֵּא וַעֲשֵׂה

באור

המסבה, תפסיק אכילתך קודם ולא תהיה האחרון שבכלם, וכן לא תהיה הראשון בהתחלת האכילה: (כה) איש טעם. איש מתנהג בדרכי המוסר: (כז) נדוד שנה, חלי בטן, וחלי מעים, ינחל הממלא בטנו: (ל) יגע בחפצך. עשה והתעסק בעניניך אז תתחזק בבריאותך, כי העבודה מרפא לבריאת הגוף: (לא) יברך הלחם. יברך את האדם שהוא נותן לעני שיתברך במעיו, כי עינו טובה בשמחת שיתן ולא ירע לבבו בתתו לו, וע"כ מאת כל ישא תודה: (לג) בכור. הוא כלי הבחינה לבחון בה כסף וזהב: ולב אדם. יבחן לדעת את פנימיותיו כשהוא מלא יין שותה שכור. כמאמרם ז"ל בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו וכו' כי אז יתגלה כאשר הוא לטוב או לרע: (לז) ריש. עני"ת: מהלומות. מכות: תוכח. שכור: (לט) תגלה. תתקוטט: לבוש אדום. ר"ל כשהוא אדום מיין: (מ) פן תסכן. פן תבוא ע"י זה לידי סכנה:

לב (א) **אם** רב המסבה שמוך. אם בני המסבה מנו אותך למנהיג ומשגיח על המשתה לא תתגאה בזה. לא תשב בראש כלם כי עליך להשגיח על המשתה. לחוש על אודות אנשי המסבה ולעשות את אשר נטל עליך, ואחר שתמלא חובתך אז תשב: (ג) כל חפצם.

וּבְשִׂמְחָתָם תֶּחַד וְעַל פְּנֵיהֶם תִּכָּבֵד: ד בֵּין גְּדוֹלִים לֹא תִתְגַּדֵּל
וְלִזְקֵנִים מִמְּךָ אַל תָּבוּז: ה בְּהִוָּעֵד הָעֵדָה יְשִׁישִׁים בְּרֹאשָׁם
יְדַבֵּרוּ כִּי בָם עֵצָה וְתוּשִׁיָּה וְלִבָּם יְחַוֶּה דָעַת: ו בְּלוֹם פִּיךָ בְּאֵין
שׁוֹמְעִים וְלֹא תָשִׂים דְּבָרְךָ כַּבֹּסֶר: ז עָרוּם יִצְפּוֹן חָכְמָה לְעִתָּהּ
וּבִמְסִבּוֹת נְבוֹנוֹת יָכִין עִנְיָנָיו: ח דַּבֵּר יָשִׁישׁ כִּי לְךָ יָאֲתָה יָמִים
בְּךָ יְדַבֵּרוּ: ט דַּבֵּר נַעַר לְעֵת תְּבֻקַּשׁ הָשֵׁב דָּבָר בְּטוּב טַעַם
וָדָעַת: י רַב הָעִנְיָן בִּמְעַט דְּבָרִים כְּמֵבִין דָּבָר וּמַחֲרִישׁ: יא לִפְנֵי
רַעַם בָּרָק וְלִפְנֵי חֵן עֲנָוָה: יב לְעֵת אֱכוֹל אַל תַּרְבֶּה דְבָרִים וְלֹא
תִהְיֶה מִמְּאַחֲרֵי שָׁבֶת: יג הָשֵׁב רַגְלֶיךָ הַבַּיְתָה וַעֲשֵׂה חֵפֶץ לִבֶּךָ
אַךְ בְּיִרְאַת יְיָ: יד וְעַל אֵלֶּה בָּרֵךְ שֵׁם יְיָ הַמַּשְׂבִּיעֲךָ מִטּוּבוֹ:
טו יְרֵא יְיָ יִשְׁמַע מוּסָר וּמְיַשֵּׁר אָרְחוֹתָיו יֵלֵךְ בֶּטַח: טז שׁוֹחֵר דָּת
יִמְצָא טוֹב וּמְפָרְשָׁהּ כִּבְרִירוּת לִבּוֹ תְּהִי לוֹ לְמוֹקֵשׁ: יז מִשְׁפְּטֵי
יְיָ נֵר לְרַגְלֵי יְרֵאָיו וּמִצְעֲדֵיהֶם יִכּוֹנוּ: יח רָשָׁע יְסַלֵּף דָּת בְּפֵשֶׁר
מְעֻקָּל לְמַעַן הִצְטַדֵּק בְּאָרְחוֹתָיו: יט מַשְׂכִּיל בַּל יָבֻז דָּת וְאִם
נֶעֶלְמָה רָשָׁע יַשְׁלִיכֶנָּה אַחֲרֵי גֵוּוֹ וּבְגַבְהוּת אַפּוֹ בַּל יִדְרֹשׁ: כ נוֹעָץ
לִפְנֵי עֲשׂוֹתוֹ לֹא יִנָּחֵם בְּאַחֲרִיתוֹ: כא מֵשִׂים מִשְׁטָר לִדְבָרָיו בַּל
יֶהְגֶּה שִׂיחַ תָּפֵל: כב בְּאֹרַח מִכְשׁוֹל בַּל תֵּלֵךְ וְלֹא תִנָּגֵף
בְּחַדּוּדֵי אָבֶן: כג בְּאֹרַח עָוֶל בַּל תִּבְטַח וּבְדַרְכְּךָ הִשָּׁמֵר
מְאֹד: כד בְּכָל מַעֲשֶׂיךָ דְּעֵה יְיָ עוֹשֶׂה זֹאת נוֹצֵר עֵדוֹתָיו:
כה מַאֲמִין בְּדָת אֵל נוֹצֵר פִּקּוּדָיו וּבוֹטֵחַ בּוֹ לֹא יָמוּט:

באור

קודם תתקן ותעשה כל צרכיהם ואח"ז תחד בשמחתם ותנחל מהם כבוד: (ו) כבסר. פרי בלתי מבושל: (ח) ישיש. זקן: ימים בך ידברו. כמאמר הכתוב רוב ימים יודיעו חכמה, כי ברוב ימים נקרו ובאו כמה נסיונות ולמדו את האדם דעת ובינה: (ט) לעת תבקש. לעת שדורשים ומבקשים ממך שתדבר: (י) רב הענין. ר"ל כשתדבר יהיה בהשכל ודעת מועט מחזיק את המרובה ותכלול ענין גדול בדברים מעטים. והוי כאיש המרמז כי מבין הוא הדבר ובכל זאת מחריש: (יא) לפני רעם. קודם ביאת הרעם יבוא הברק ולפני האיש הנושא חן תלך ענוה: (יב) ומאחרי שבת. אחר השלחן: (טז) ומפרשה כבירורות לבו. המפרש את התורה כחפץ לבו שמסכים עם דעותיו המשובשות: (יח) יסלף. יעקם: בפשר מעוקל. בפירוש עקום ומוטעה כדי שיסכים עם דרכיו ומעשיו: (יט) ואם נעלמה. אע"פ שהיא נעלמה מדעתו ולא יבין לה בל יבז אותה ויתלה החסרון בקוצר השגתו: (כ) נועץ. המתיעץ ומתבונן קודם עשייה כל דבר: לא ינחם. לא יתחרט אחר המעשה כי בודאי יעשה כראוי: (כא) משטר. סדר: שיח תפל. לא ידבר מה שאין לו טעם וסבה: (כב) בארח מכשול. בדרך שיש בו מכשול לא תלך: בחדודי אבן. חשך העולם ובנסיון בלא השכל ותפשה:

לא

לג א יִרְאֵי יְיָ לֹא יְאֻנֶּה לָהֶם רָע וְאִם יְנֻסּוּ מַהֵר יְמַלֵּטוּ: ב אִישׁ
אֱמוּנִים יֵלֵךְ בֶּטַח וְלֵב חָנֵף כָּאֳנִיָּה בְּלֵב יָם סוֹעֵר:
ג לְמַד לְדַבֵּר אָז תִּשָּׁמֵעַ אֱסֹף דַּעַת וְדַע מַה תָּשִׁיב: ד לֵב
סָכָל כְּגַלְגַּל סוֹבֵב וּמַחְשַׁבְתּוֹ כְּאוֹפַן הָעֲגָלָה: ה לֵץ נָבָל כְּסוּס
מְיֻזָּן תַּחַת כָּל רוֹכֵב צָהֹל יִצְהָל: ו מַה־יּוֹם מִיָּמִים וְאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ
כַּיּוֹם בַּיּוֹם: ז אָכֵן יְיָ בְּחָכְמָתוֹ הִבְדִּילָם וְחִלֵּק בָּהֶם זְמַנִּים
וּמוֹעֲדִים: ח מֵהֶם בֵּרַךְ וְקִדֵּשׁ וּמֵהֶם הִפְלָה לִמְלָאכָה: ט וְאַף
בְּנֵי אָדָם כֻּלָּם יַחְדָּו מֵחֹמֶר קֹרָצוּ וּמֵעָפָר אָדָם נוֹצָר: י וַיְיָ
בְּחָכְמָתוֹ הִבְדִּיל בֵּינֵיהֶם וְהִפְלָה דַּרְכֵיהֶם: יא מֵהֶם בֵּרַךְ וְקִדֵּשׁ
וְהִקְרִיב אֵלָיו וּמֵהֶם הִשְׁפִּיל וְהִכְנִיעַ: יב כַּחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר
בְּנֵי אָדָם בְּיַד עוֹשָׂמוֹ: יג טוֹב לְעֻמַּת רַע חַיִּים לְעֻמַּת מָוֶת אוֹר
לְעֻמַּת חֹשֶׁךְ וְצֶדֶק לְעֻמַּת רֶשַׁע: יד שׁוּר בְּכָל מַעֲשֵׂי אֱלֹהִים
כֻּלָּם שְׁנַיִם שְׁנַיִם זֶה לְעֻמַּת זֶה: טו וְאַף אָנֹכִי בָּאַחֲרוֹנָה בָּאתִי
וְלֵב בְּנֵי אָדָם כְּמִבְּרֵאשִׁית מָצָאתִי: טז כְּעוֹלֵל אַחַר הַבּוֹצֵר
קַמְתִּי וּבְחֶסֶד אֱלֹהַי כַּבּוֹצֵר יִקְבִי מִלֵּאתִי: יז שִׁמְעוּנִי נְגִידֵי עָם
וּנְסִיכֵי עֵדָה הַקְשִׁיבוּ לִי: יח בֵּן וְאִשָּׁה אָח וָרֵעַ אַל תַּמְשֵׁל בְּךָ
בְּחַיֶּיךָ: יט כָּל עוֹד אַתָּה חַי וּנְשָׁמָה בְּקִרְבֶּךָ אַל תַּשְׁלֵט עָלֶיךָ
כָּל בָּשָׂר: כ אַל תִּתֵּן הוֹנְךָ לְאַחֵר לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ חִית יָדְךָ לְבָשְׂתֶּךָ:

באור

לג (א) לא יאונה. לא יזדמן: ינסו. יבואו לידי נסיון: (ב) איש אמונים. מאמין בתורה בתום לבו: ולב חנף. נבוע ולב המתהפך בעבור שם עמל ואין בקרבו ולעיני הבריות כתונת בד קדש ילבש דומה כאניה בלב ים סוער בכל רגע תהפך לסתר: (ג) למד לדבר. קודם שתדבר למד לעצמך ותעביר תחת שבט הבקורת אם ראויים הדברים שתדבר אותם אז יהיו דבריך מקובלים: אסוף חכמה. קודם שתשיב לשואלך דבר ותדע מה להשיב: (ד) כגלגל סובב. ר"ל אין לדעותיו יסודות קיימים ומוצקים: (ה) כסוס מיוזן. כסוס לנוע באוכף ומרדעת ורסן. ויצהל תחת כל רוכב ואין אמון בו לבעליו, כן לץ נבל לכל דת ילעג ואין אמון בו, ויצהל, (ו) מה יום מימים. במה חלוק יום זה מכל הימים ובלא אור השמש שוה ליום ביום ואין שינוי והבדל בטבע בין יום ליום ומה נתהוה בהי"ם כזה מקודש יותר משאר ימים: (ח) ברך וקדש. אלו שבתות ומועדים: הפלה. הבדיל אותם מן הקדש לעבוד בהם מלאכה: (יא) ברך וקדש והקריב אליו. אלו כהנים ולוים: ומהם השפיל והכניע. אלו שבע עממין: (יג) טוב לעומת רע וכו'. ר"ל הרע הבא מהקב"ה איננו מחוייב רק במקרה ולעומתו תמיד טוב מחוייב בטבע וכן חיים לעומת מות והפך, וד"ל: (טו) כמבראשית מצאתי. באין שנוי מצד התבונה והטבע זולת תוספת קניית הידיעה מאריכות הזמן: (טז) כעולל אחרי הבוצר. כן קמתי והוספתי בספרי על ספרי משלי וקהלת ואיוב הקודמים לפני: יקבי. לשון גם כמו וגם

כא טוב יבקשו בניך ממך ואל תבקש אתה מהם: כב היה
שליט במעשיך ולא תנבל יקרך: כג וכי ימלאו ימיך למות
אז תנחיל אותם כל אשר לך: כד מספא משא ושבט לחמור
לחם מוסר ועבודה לעבד: כה תדלו ויעבוד וינוח לך פן
ירפה וימרוד: כו תדלו ויעבוד ולא ימרה פיך כי הבטלה
ראשית כל חטאת: כז אם סורר הוא הרבה מוסרו אך בלי
משפט בל תענישנו: כח אם ישר עבדך אהבהו כנפשך כי
בדמך קניתהו: כט אם נאמן הוא אהבהו כמוך כי נפשו
כנפשך: ל אם תכביד עלו ויפלט מידך איה אפוא תבקשנו:

לד א מרדף ריק ימצא כזב וחלום שוא שמחת לב בער:
ב מאחז בצל וצפן רוח איש מחזיק בחזיון ליל:
ג מחזה בחלום תמונה במראה לעמת הרואה: ד מי יתן טהור
מטמא ואמת משקר: ה נחש קסם וחלום הבל המה גם יחד
ושוגה בם משם רוחו: ו אם לא מאת יי נפקדת אל תתן
לחלום לבך: ז רבים נפתו בחלום ותוחלתם נכזבה: ח כי אין
חפץ יי בכזב ומרמת בני עול בלילה תאמן: ט גבר מנסה

באור

יקב חלב בו: (כב) ואל תנבל. אל תבזה את כבודך: (כד) מספא משא ושבט. שלשה אלה נצרכים לחמור, ושלשה אלה להם מוסר ועבודה נצרכים בהכרח לעבד: (כה) פן לו עבודה תמיד ויעבוד וינוח לך. כי עדרת העבודה תמיד לא תניחהו למרוד בך. פן ירפה ממלאכתו וישב בטל ואז ימרוד בך: (כז) הרבה מוסרו. תיסרהו הרבה: אך בלי משפט. בבלא יחטא, בלא טעם בל תענישנו: (כט) נפשו כנפשך. כי עבד נאמן ימסור נפשו בעד נפש אדונו על כן תיקר נפש העבד בעיניך כנפשך:

לד (א) מרדף ריק. הרודף הבל להאמין אמונה טפלה ירמהו כהו המדמה ותקותו בהבלי שוא לעזוב העבודה כי יגלה ע"י איזה הבל ושטות ששמע מפי הנשים הזקנות המוזרות בלבבם. הוא ימצא כזב ר"ל לא ימצא מאומה, או כי יראה לבסוף כי כזב מחכהו: שמחת לב בער. הכסיל ישמח כי יחלום חלום טוב כי בסכלותו מחזיק באמונת החלומות אשר שוא ידברו: (ב) מאחז בצל. איש המחזיק בחלומות דומה לאוחז בצל או הטומן רוח בחפניו אשר אין בכפו מאומה ואין בהם ממשות: (ג) מחזה בחלום. כמו בהתמונה אשר בתוך הראי היא צורת הרואה העומד כנגדה, כן מחזה החלום הוא הרהורי האדם עצמו שמהרהר ביום: (ד) מי יתן טהור מטמא. מי יהפוך את הטמא לטהור ואת השקר לאמת כי שני הפכים המה: (ה) נחש. ר"ל עניני נחשים וקסמים וחלומות יחד כלם הבל המה: ושוגה בם. האיש המאמין בהם הוא חסר דעה ומשוגע: (ח) ומרמת בני עול. רק פעולת הרשעים תאמן בלילה והיא במחשך מעשיהם: (ט) גבר מנוסה. שעברו עליו הרפתקאות ומקרים רבים תרבה תבונתו ע"י הנסיונות והבחינות שנבחן ובחן, כי ע"י הנסיונות תרבה הידיעה אבל מי שלא נסה לא ידע מאומה:

ונסה

רב מדעו ואיש כחן ישכיל דבריו: י איש לא נסה מה ידע
כי במסה תרב חכמה: יא רבות חזיתי בנסיוני והמון חליפות
חלפו עלי: יב פעמים רבות לשערי מות הגעתי ובהם נצלתי:
יג יי עושה רצון יראיו כי רב מבטחם בו: יד רחוק מצדיקים
תוגה כי ביי מבטחם: טו אשרי איש ירא יי מה רב מגנו ומה
עז מחסהו: טז עיני אלהים על כל אוהביו מגן ומציל ומשען
עז: יז מחסה משונא עזר מאויב רופא חולים וסומך נופלים:
יח משוש לב אור עינים וחיי נעם ושבע ברכות כל אלה
כפלים על צדיקים יאתיו: יט עולות רשעים עול וזבחיהם לא
לרצון: כ אין חפץ ליי בעולותיהם ולא ברב קרבנותיהם ישא
חטאתם: כא מקריב זבח מחיל דלים זובח בן לעיני אביו:
כב לחם צר חיי מסכן וטורפו מידו שופך דם נקי: כג עשק
מחית רעהו הומס נפשו ועושק שכר שכיר שופך דמו: כד זה
בונה וזה פורץ מה עשו גם שניהם הלא לריק עמלו: כה זה
מברך וזה מקלל בקול מי ישמע יי: כו רוחץ למת ושב אליו
איכה יטהר: כז צם על חטאיו ושב אליהם תפלתו מי ישמע
וצומו מה הועיל:

לה א **זבחי** צדיקים שועת פיהם וקול רנתם יבקע שמים:
ב עשה צדק טוב מזבח ונוצר תורה ממקטיר
חלב: ג עזוב חטאים רצון יי וחדל רשע יכפר פניו: ד מתת
איש טוב תהי לרצון וזכר צדיק לא ישכח לנצח: ה תן לדל
בעין טובה ואל תזעף בנדבתך: ו בכל מתת ידך תצהיל
פניך והלוה דל בטוב לבב: ז כי יי יגמול עליך וכפלים ישיב

באור

(יב) ובהם. ע"י הנסיונות וקנית הידיעות נצלתי: (כא) מקריב זבח. להקב"ה ממה שגזל מדל והאביון הוא דומה כזובח בן לעיני אביו, כי הקב"ה הוא אב להאביונים: (כד) זה בונה כו'. כשאחד בונה והשני סותר: (כו) רוחץ למת. הטובל עצמו מטומאת מת ואח"ז שב ויטמא למת איכה יטהר:

לה א) **שועת** פיהם. תפלתם נחשבת לקרבן: רנתם. תפלתם: (ב) עשה צדק. לעשות צדקה טוב ממנחת קרבן כי הקרבן איננו תכליתי כי אם להיטיב מעשיו לעשות טוב וישר: (ה) ואל תזעף. אל תרעם בהתנדבך:

מלוה

לך: ח מלוה יי חונן דל כי מי ישלם מבלעדיו: ט שועת נכאים
ישמע יי וצעקת מצוקים לפניו תעלה: י לא יעזוב אנקת
יתומים ודמעות אלמנה מקשיב: יא עובד יי בשמחה ירצה
ותפלתו מעל לעננים תעל: יב ואף יי לא ישקוט עד יפקוד
אותם ובמשפט קשה ישפוט קובעיהם: יג לגוי אכזרי ישיב
גמול ועריצות חטאים תאבד: יד יגמול לרעים אונם ולעושי
עול עלילותם: טו עד ידין יי דין עמו וישיש לבם בפרעות אויב:
טז יבושו שונאים בעת צרתם כקוים למטר בחורב ואין:

לו א אל אלהי עולם רחם עלינו שפוך חמתך על הגוים אשר
לא ידעוך: ב הרם ידך על עם נכרי למען ידעו
גבורתך: ג קדש שמך בם לעינינו כאשר נקדשת בנו לעיניהם:
ד וידעו גם הם כמונו כי אין אלהים בלתך: ה חדש אותותיך
ושנה מופתיך חזק ידך וזרוע ימינך: ו העירה אפך ושפוך
זעמך שבור שונא והסר אויב: ז כי בא הקץ הגיע זמן ומי
יאמר לך מה תעשה: ח באש אפך העבר שונא וצרי עמך
הכנע: ט הסר נזר צר האומר אני ואפסי עוד: י קבץ כל
שבטי יעקב ושבו אל ארץ אחזתם כאשר נשבעת מימי קדם:
יא הרם קרן ישראל אשר קראת שמך עליו לאמר בני בכורי
ישראל: יב רחם על עיר הקדש ירושלים מקום קדשך: יג מלא
ציון ביקרך והיכל הקדש בכבודך וימלאו דברי נביאיך מקדם:
יד האר לב עם סגלתך ושים נבואתך בפי חוזיך: טו השב
גמול למיחלים לך ויאמנו דברי נביאיך: טז שמע תפלת

באור

(ח) מלוה ה'. מי שחונן דל ומלוה לו דומה כאלו מלוה לה', והקב"ה הוא הנותן והוא ישלם:
(יב) עד יפקוד אותם. את העובדים אותו בשמחה לתת להם רב טוב: קובעיהם. העושקים אותם:
(יג) ועריצות חטאים. אכזריות הרשעים: (יד) אונם. לפי הפעל שעשו: (טו) עד ידין. עד שיבוא ידין ה' דין עמו וישיש לב ישראל בשועת האויב: בפרעות. לשון השחתה והריסה, כמו בפרוע פרעות בישראל: (טז) בחורב. בקיץ בעת החום:

לו (א) שפוך וכו' עד פסוק י"ז. נ"ל אחר חורבן הבית הראשון באופן שבו יקלל האכדים מחריבי הבית וגואלי ישראל: (ה) ושנה מופתיך. הכפל והבא מופתיך עוד הפעם: (טו) ויאמנו. יתקיימו דברי הנביאים במה שנבאו טוב על ישראל:

ואכל

עֲבָדֶיךָ וּרְצֵה עַמֶּךָ וְיֵדְעוּ כָּל אַפְסֵי אָרֶץ כִּי אַתָּה הוּא לְבַדְּךָ אֵל
מֶלֶךְ עוֹלָם׃ יז כָּל מַאֲכָל יְמַלֵּא בָטֶן וְאֹכֶל מֵאֹכֶל יֶעֱרָב׃ יח חֵךְ
יִטְעַם אֹכֶל וְלֵב חָכָם אִמְרֵי שָׁקֶר׃ יט לֵב נוֹכֵל יָבִין מִדְחֶה וְאִישׁ
חָכָם יֵדַע לְהִנָּצֵל׃ כ לְפִי גָמָל מַשָּׂאוֹ וְאָדָם לְפִי שִׂכְלוֹ׃ כא כֶּסֶף
וְזָהָב בְּאֶבֶן יִבָּחֵנוּ וְאָדָם בְּכֶסֶף וְזָהָב׃ כב מוֹקֵשׁ אָדָם יֵיטִיב
דַּרְכּוֹ וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ אֵין מָזוֹר לוֹ׃ כג לֹא יֶעֱרַב לִכְסִיל אֱמֶת אִם
לִבּוֹ בַּל יִשְׁתָּאֶה בָּהּ׃ כד דָּבָר אֵין לוֹ שַׁחַר נִפְלָא בְּעֵינֵי אֱוִיל
וְחָכָם בַּאֲשֶׁר יָבִין יִתְעַנָּג׃ כה פֶּה צָמֵא לְמַיִם וְאֹזֶן כְּסִיל לַחֲדָשׁוֹת׃
כו אִשָּׁה יָפָה תַּצְהִיל פָּנִים יְקָרָה הִיא מִכָּל מַחֲמַדֵּי עָיִן׃ כז שִׂמְחַת
בַּעַל אִשָּׁה יָפָה וְיִתְרוֹן חֶפְצוֹ בְּכָל הִיא׃ כח אִם פִּיהָ הוּצַק חֵן
וְלִבָּהּ מָלֵא טוּב אֵין בָּאִישִׁים דּוֹמֶה לוֹ׃ כט אֲשֶׁר לוֹ אֵשֶׁת חַיִל
קִנְיָנָיו יִפְרְצוּ כִּי עֵזֶר הִיא לִימִינוֹ וְעַמּוּד לְמִבְטַח עֹז׃ ל נַחֲלָה
בְּלִי גָדֵר תְּהִי לָבַז וְאָדָם בְּאֵין אִשָּׁה הִנּוֹ תֹּעֶה כֹּה וָכֹה׃ לא מִי
יִבְטַח עַל שׁוֹדֵד אֶל כָּל מָקוֹם נוֹדֵד כֵּן אָדָם קֵן אֵין לוֹ יוֹמָם וּמָקוֹם
לָלוּן לִפְנוֹת עָרֶב׃ לב בְּעֵינֵי אִשָּׁה יִיטַב כָּל אִישׁ וְאִישׁ יִבְחַר
אִשָּׁה מֵרְעוּתָהּ׃ לג בְּהִוָּלֵד בֵּן תִּשְׂמַח הָאֵם וְיֵשׁ בַּת טוֹבָה מִבֵּן׃

לז * כָּל רֵעַ יֹאמַר רֵעַ אָנִי וְיֵשׁ רֵעַ בִּשְׁמוֹ׃ ב רֵעַ נֶאֱמָן שְׁמָר־
לְךָ בְּנַפְשֶׁךָ׃ ג אוֹהֵב נֶהְפַּךְ לְאוֹיֵב עַזָּה כַּמָּוֶת שִׂנְאָתוֹ׃
ד אֵי מִזֶּה תָּבֹא הָרָעָה עָרְמָה וּמִרְמָה מָלְאָה פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
ה אוֹהֵב שֶׁקֶר יִקְרַב בְּיוֹם טוֹבָה וּבְאֵיד יִתְיַצֵּב מִנֶּגֶד׃ ו רֵעַ

באור

(יז) ואכל מאכל יערב. יורה בזה כי האדם צריך להבחין ולהבדיל בין דבר לדבר: (יט) לב נוכל יבין מדחה. ר"ל הרשע ישתמש בערמתו להכין מדחה ורשת לרגלי זולתו: ואיש חכם ידע לערום ולהתחכם להנצל מהסקיע ח"ע ולא להרע לאחרים: (כ) לפי גמל. לפי כח הגמל יושם עליו המשא: ואדם. מדקדקים בו לפי שכלו: (כא) ואדם, יבחן ע"י כסף וזהב כי הוא הנסיון היותר גדול: (כב) מוקש אדם ייטיב דרכו. מי שנכשל בדבר ייטיב דרכו. מן הוא והלאה לבל יכשל עוד: ומקשה לבו. לשוב לעשות את הדבר שנכשל בו כמה פעמים ולא יתנחם אין מזור לו: (כג) בל ישתאה בה. לא יתפעל מן האמת להיותה בתכלית הפשיטות: (כד) דבר אין לו שחר. רק מה שלא יקבלהו השכל הישר והוא מהמים ואין לו שחר הוא נפלא ומהולל בעיני אויל. אבל חכם רק באשר יבין ויקבלהו שכלו בו יתענג: (כה) ואזן כסיל צמאה לחדשות היוצאות מחק הטבעי: (כז) ויתרון חפצו בכל היא. בכל פרטי חפציו ימצא יתרון להיותה צופיה הליכות ביתו ומשגחת עליהם:

לז (א) רע בשמו. ולא בלב כי אם בפיו: (ד) אי מזה תבוא הרעה. ואי מזה תבוא ערמה ומרמה

נֶאֱמָן נִלְחָם בְּאוֹיֵב וּבְצָרָה הוּא מַחֲסֵהוּ: ז הַצָּר בְּצָרַת רֵעוֹ לֹא
דַּי וְעוֹזְרוֹ בִּמְאֹדוֹ אִישׁ אֱמוּנִים: ח הַקְשֵׁב כָּל עֵצָה וְהַטּוֹבָה
מֵהֶן בַּחֲרֵלָךְ: ט תְּוָעֵץ בִּלְבָבְךָ כִּי אֵין לְךָ נֶאֱמָן מִמֶּנּוּ: י כִּי
הוּא יְחַוֶּה לְּךָ יוֹתֵר מִשִּׁבְעָה צוֹפִים בִּמְרוֹמֵי קָרֶת: יא דַּע יוֹעַצְךָ
וּבִין אֶל דַּעְתּוֹ פֶּן יְכוֹנֵן אֶל חֶפְצוֹ: יב אוּלַי יְנַסֶּה בְּךָ מַעֲשֵׂהוּ
הֲטוֹב הוּא אִם רָע: יג עֲשֵׂה כִּי טוֹב יְהֻוֶּה לָּךְ וְהוּא מִנֶּגֶד
יִתְיַצֵּב לִרְאוֹת מָה אַחֲרִיתוֹ: יד אַל תִּתְיָעֵץ עִם צַר עַיִן וְהַעֲלֵם
מַעֲשֶׂיךָ מֵאִישׁ קַנָּאָה: טו אַל תִּדְרוֹשׁ עֵצָה מֵאִשָּׁה עַל צָרָתָהּ
מֵרַךְ לֵבָב עַל מִלְחָמָה מִסּוֹחֵר עַל מַרְכֻּלְתּוֹ מִקּוֹנֶה עַל קִנְיָנוֹ:
טז לֹא מִכִּילַי עַל נְדִיבוֹת וּמֵעָצֵל עַל יְגִיעָה: יז לֹא מֵאִישׁ חֵמָה
עַל רַחֲמִים וְלֹא מִנָּבָל עַל יֹשֶׁר: יח בְּיִשְׁרֵי לֵבָב תִּוָּעֵץ אֲשֶׁר
לְבָבָם כִּלְבָבְךָ בְּצָרָתְךָ צַר לָמוֹ וּבְטוּבְךָ יָגֵל לִבָּם: יט וְעַל אֵלֶּה
תִּשְׁפּוֹךְ שִׂיחֲךָ לִפְנֵי אֱלֹהִים וְהוּא יְיַשֵּׁר אָרְחוֹתֶיךָ: כ לִפְנֵי
הַמַּעֲשֶׂה עֵצָה מִדֵּי עֲשׂוֹתוֹ אֹמֶץ לֵב וּבִכְלוֹת הַמַּעֲשֶׂה בַּל תִּנָּחֵם:
כא אַרְבָּעָה הֵמָּה מְשַׁנֵּי רָצוֹן בֶּצַע וָנֶזֶק חַיִּים וָמָוֶת וּמֵהֵמָּה לָשׁוֹן
מְפַתָּה: כב אִישׁ הֶהָמוֹן בְּעֵינָיו סָכָל הוּא בְּעֵינֵי כֹל: כג יֵשׁ מַשְׂכִּיל
לְיָעֵץ אֲחֵרִים וְלוֹ לֹא יוֹעִיל: כד יֵשׁ מַשְׂכִּיל לְבִצְעוֹ וְלֹא יִסְכֹּן
לַעֲמִיתוֹ: כה וְיֵשׁ מַשְׂכִּיל בְּפִיו וּפֹעַל יָדָיו לֹא יִרְצֶה וְיִשְׂנָא:
כו וְיֵשׁ מַשְׂכִּיל יָכוֹן לְנַפְשׁוֹ וְלַעֲמִיתוֹ וּבְטוּב אֲחֵרִים לִבּוֹ יָגֵל:
כז הוּא לְבַדּוֹ יִשְׂבַּע עֹנֶג כָּבוֹד בְּעַמּוֹ יִנְחַל וּשְׁמוֹ לְזֵכֶר עוֹלָם:
כח בְּנִי חֲקוֹר גּוּפְךָ כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהַרְחֵק מִפִּיךָ כָּל אֲשֶׁר יַשְׁחִית
בְּרִיאָתֶךָ: כט כִּי לֹא כָל מַאֲכָל יָכוֹן לַכֹּל נֶפֶשׁ וְלֹא כָל נֶפֶשׁ

באור

ומרמה המתלאים את פני האדם: (ז) הצר בצרת רעו. מבלי שיעזור לו לא די כי אם שיוציא לו בכל מה שאפשר בכספו ומאודו: (יא) ובין אל דעתו. התבונן לכונתו פן יכונן עצמו למטרה אחרת לתועלת עצמו: (יב) אולי ינסה על ידך את אשר חפץ לעשות אם טוב הוא ואם רע: (יג) עשה כי טוב יהוה לך. ר"ל יאמר לך עשה הדבר הזה כי טוב הוא בלי ספק, ובאמת כונתו לעמוד מנגד לראות אחרית דבר למען ידע אם יעשה כן בעצמו או יחדל: (יד) אל תיעץ עם צר עין. כי איש מקנא וצר עין לא ייעץ לך עצה טובה כי תכונתה לשמוח בצרת הבריות ולא בטובתם: (כ) לפני המעשה. טרם שתעשה דבר נדרש עצה, ובעצם הענפים נדרש אומץ לב, ולבסוף נדרש שיעמוד על דעתו ולא יתחרט: (כא) ארבעה המה משני רצון, אם לעשות ואם לחדול. ריוח ונזק, חיים ומות, ועוד יותר מהמה פתוי הלשון: (כד) יש משכיל לבצעו. הוא ספק

מקום

תִּרְצֶה בַּכֹּל׃ ל אַל תְּפַנֵּק לִבְּךָ בְּמַעֲדַנִּים וּבְמַטְעַמִּים אַל תִּתֵּן
עֵינֶיךָ׃ לא כִּי בְּרָב־אֹכֶל רֹב מַכְאוֹב וּמְמַלֵּא בִטְנוֹ יַרְבֶּה מַחֲלֵהוּ׃
לב שְׁנוֹת זוֹלֵל תִּקְצַרְנָה וּמְכַלְכֵּל אֳרְחָתוֹ יַאֲרִיךְ יָמִים׃

לח א **כַּבֵּד** הָרוֹפֵא טֶרֶם יְבֻקַּשׁ לָךְ כִּי מֵאֵל הוּא׃ ב יְיָ יִתֵּן
לָרוֹפֵא חָכְמָה וּמַשְׂאֵת מֵאֵת פְּנֵי מֶלֶךְ יִקָּח׃
ג חָכְמַת הָרוֹפֵא תְּרוֹמְמֶנְהוּ גְּדוֹלִים עָלָיו יִתְפַּלָּאוּ׃ ד אֱלֹהִים
יָצַר סַמִּים לְמַרְפֵּא וְנֶפֶשׁ נָבוֹן לֹא תָקוּץ בָּם׃ ה הֲלֹא בְּעֵץ הִמְתִּיק
יְיָ מַיִם הַמָּרִים לְמַעַן הַכִּיר כֹּחוֹ׃ ו יְיָ חוֹנֵן לִבְנֵי אָדָם צֳרִי מַרְפֵּא
בּוֹ נִפְלְאוֹתָיו יְהַלֵּלוּ׃ ז עִשְּׂבֵי מָזוֹר מֵאֶרֶץ הִצְמִיחַ בָּם יֵרָפְאוּ
מַכְאוֹבוֹת׃ ח הָרוֹקֵחַ יְמַלֵּחַ אוֹתָם מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ וְלִמְלַאכְתּוֹ אֵין
קִצָּה׃ ט בְּנִי אַל יֵרַךְ לִבְּךָ בְּמַחֲלָתֶךָ הַעְתֵּר לַיְיָ וְיִרְפָּאֶךָ׃ י עֲזוֹב
עָוֹן וְהֵיטִיבָה דַּרְכֶּךָ וְטַהֵר לִבְּךָ מִפֶּשַׁע׃ יא אָז שַׁלַּח לָרוֹפֵא וּקְרָאֵהוּ
כִּי בְּמַלְאֲכוּת יְיָ יָבוֹא אֵלֶיךָ׃ יב כִּי יְבַקֵּשׁ לַיְיָ לְמַעַן יַצְלַח
מַעֲשֵׂהוּ לְחַיּוֹתְךָ מֵחָלְיְךָ וְגֵוְךָ יַחֲלִים׃ יג הַחוֹטֵא לֵאלֹהִים בְּיַד
הָרוֹפֵא יִנָּתֵן וְשָׁב בְּלִבּוֹ יִמְצָא מָזוֹר׃ יד בְּנִי לַמֵּת בָּכֹה תִּבְכֶּה
וְהוֹרֵד דְּמָעוֹת עַל מוֹתוֹ׃ טו אֱסוֹף גְּוִיָּתוֹ כִּיקָרוֹ וּקְבֹר אוֹתוֹ לְפִי
עֶרְכּוֹ׃ טז סְפוֹד וְקוֹנְנָה עָלָיו יוֹם אוֹ יוֹמַיִם כִּכְבוֹדוֹ וְאַחַר תִּנָּחֵם׃
יז כִּי בְּרוֹב יָגוֹן מַחֲלָה וּמִסְפֵּד מַר יְעַנֶּה כֹּחַ׃ יח אַל תִּמְגֵּן
לַמְּרוּדִים לִבֶּךָ וְהָסֵר תּוּגָה מִנַּפְשֶׁךָ׃ יט כִּי אֵין מִשְּׁאוֹל הָשֵׁב
וְלָמָּה תְּאַבֵּד חַיֶּיךָ בְּלֹא יוֹמֶךָ׃ כ זְכוֹר כִּי אַחֲרִיתְךָ כְּאַחֲרִיתוֹ
הַיּוֹם זֶה מָחָר אַחֵר׃ כא לָכֵן בְּנוּחוֹ גַּם זִכְרוֹנוֹ יָנוּחַ וּבְצֵאת נַפְשׁוֹ
הַשְׁקֵט לִבֶּךָ׃ כב אַל תִּבְטַח בְּהוֹן אֵין מִבְטָח בּוֹ כְּעוֹף הַשָּׁמַיִם
מְעוֹפֵף אָנֶה וָאָנָה׃ כג כַּדְּבוֹרָה עוֹקֶצֶת לְאֶחָד וּלְאַחֵר תִּתֵּן דְּבַשׁ

באור

הקודם שיועיל לעצמו ולא לאחרים : (ל) תפנק . תעדן, ענין הרגל התענוגים : (לא) וממלא בטנו . פותח גרוני : (לב) ארחתו . מאכלו :

לח (א) **טרם** יבקש לך . יאמר בזה כי הרופא מכובד מצד עצמו להיותו שליח ה' ע"כ ראוי לכבוד גם בלא עת הצורך אליו : (ב) ומשאת מאת פני מלך יקח . המלך בסוף כלם האומה והושע לטובתה נותן לו מתנות, וזה לאות כי מלאכת הרופא יקרה ונכבדה ונחוצה לקיום האומה : (ח) ימלח אותם . יערוב את הסמנים : (יב) יחלים . יחזק : (טו) כיקרו . לפי כבודו : (יז) יענה כח . מחליש את כחו : (יח) אל תמגן . אל תמסור עצמך ליגון ותמרורים יותר מגדלי : מרודים . ענין בכי ותמרורים : (יט) כי אין משאול השב . ההולך לשאול וימות לא ישוב · (כג) עוקצת . מעקצת :

וחמשי

כֵּן הַהוֹן הָאֶחָד יִשְׂמַח בּוֹ וְאַחֵר יֵעָצֵב בּוֹ :

לט א חָכְמַת סוֹפְרִים בְּלִמּוּד תִּמָּצֵא וְחָפְשִׁי מִמְּלָאכָה יֶחְכָּם :
ב אֵיכָה יֶחְכַּם חוֹרֵשׁ וְעוֹדֵר בְּפָרִים מְלַאכְתּוֹ
וְשִׂיחָתוֹ בִּבְנֵי בָקָר : ג זֶרַע מַנְגִינָתוֹ הֶגְיוֹן לִבּוֹ וְדַאֲגָתוֹ עַל בְּלִיל
בְּקָרוֹ : ד הֶחָרָשׁ וְהַחוֹשֵׁב יוֹם וָלַיְלָה יָגֵעַ וּמַחְשַׁבְתּוֹ לִמְלֶאכֶת
אָמָן : ה חָרַשׁ אֶבֶן לְפִתּוּחֵי חוֹתָם תַּחְבּוּלוֹתָיו עִם מַעֲשֵׂה יָדָיו
לְהִתְפָּאֵר : ו חָרַשׁ בַּרְזֶל עַל פַּטִּישׁוֹ נִצָּב נָחַר בְּשָׂרוֹ מִשְּׁבִיב
אִשּׁוֹ וּבְהָלוֹם פַּעֲמוֹ תְּצַלֶּינָה אָזְנָיו : ז צוֹרֵף זָהָב יְרַקַּע פַּחוֹ
לְצִיצִים וּפְרָחִים לְהוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ : ח נָחַר גְּרוֹנוֹ מִמַּפּוּחַ
וְעֵינָיו עַל תַּבְנִיתוֹ : ט וְיוֹצֵר חֶרֶשׂ עַל גַּלְגִּלּוֹ יֵשֵׁב כֵּלָיו בָּאָבְנַיִם
יָבִין וּבְכִבְשָׁן יִצְרְפֶנּוּ : י לְבַצַּע מְלַאכְתּוֹ כָּל דַּאֲגָתוֹ וְכָל עִתּוֹתָיו
שְׁקוּלוֹת לְפָנָיו : יא יוֹצֵר הַחֹמֶר בְּיָד וּבְכֹבֶד מַשָּׂאָה יָגֵעַ : יב כָּל
אֵלֶּה בַּעֲמַל יָדָם יַעַבְדוּ וְאִישׁ אִישׁ בִּמְלַאכְתּוֹ יָבִין : יג אָמְנָם לֹא
ה..ן אֶרֶץ בִּלְעֲדֵיהֶם כִּי כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשִׂים בִּמְלַאכְתָּם : יד אֶפֶס
לְעֵצָה לֹא יָכוֹן לִבָּם וּבִקְהַל עָם לֹא יָרוּמוּ : טו עַל כִּסֵּא דִין לֹא
יֵשְׁבוּ צֶדֶק וּמִשְׁפָּט בַּל יָדָעוּ : טז מַדָּע וָלֶקַח לֹא יְלַמֵּדוּ וּמִשְׁלֵי
חָכְמָה אֵין בְּפִיהֶם : יז כִּי בְּכִשְׁרוֹן מְלַאכְתָּם יָדָם גְּבֵרָה
וְתַחְבּוּלוֹת בְּמַעֲשֵׂיהֶם יָבִינוּ : יח אָכֵן אִישׁ תְּבוּנָה שָׂם לִבּוֹ
לַחָכְמָה וּבְתוֹרַת יְיָ יֶהְגֶּה : יט חָכְמַת קַדְמוֹנִים יִדְרוֹשׁ וּבִנְבִיאֵי
יְיָ יִתְבּוֹנָן : כ דִּבְרֵי אַנְשֵׁי הַשֵּׁם יַחְקוֹר וּבְמַעֲמַקֵּי סוֹדָם יַשְׂכִּיל :
כא בֵּין נְסִיכֵי אֶרֶץ יִתְהַלָּךְ וְלִפְנֵי גְדוֹלִים יִתְיַצָּב : כב מִשְׁלֵי
חֲכָמִים יְאַלֵּף וּמֵבִין אֶל חִידוֹתָם : כג גְּלִילוֹת אֶרֶץ יְסוֹבֵב טוֹב
וָרָע יְנַסֶּה : כד וְלִפְנֵי יְיָ יִשְׁפּוֹךְ שִׂיחוֹ וַחֲטָאָיו לְהֵיטִיב יְבַקֵּשׁ :
כה לוֹ יִתֵּן יְיָ חָכְמָה וּגְבוּרַת מַדָּע יְבוֹנְנֵהוּ : כו אִתּוֹ עֵצָה וְתוּשִׁיָּה

באור

לט א וחפשי ממלאכה. ויש לו פנאי להעמיק בחכמה : (ג) מגינתו. תגמיו וערוגות
פלותיו : בליל. הוא המאכל לסוסים ובקרים : (ו) נחר. נבון יבושת
וחורב : ובהלום פעמי. ממכות הפטיש : (יד לעצה לא יכון. ע"פ רוב בעלי המלאכות הפשוטים
חשב המחבר עד כה לאשר מלאכתם כבדה אין בלבה עלה וחכמה להנהגת המדינה, רק יצטיינו
במלאכתם ושיא תרים ראשם בכבוד : (כב) יאלף. ילמוד : (כג) גלילות ארץ יסובב. כאיש
המדיני לא יסתפק בלמודו מעל ספר, אבל יסע בארצות ומדינות רבים לראות בעיניו התמורות
והשינויים

וּמִפִּיו יָפִיק תְּבוּנָה׃ כז עַמִּים לוֹ יִשְׁמָעוּ וּמִפְּרִי שְׂפָתָיו יִשְׂבְּעוּ
לֶקַח׃ כח רַבִּים תְּהִלָּתוֹ יַגִּידוּ וּשְׁמוֹ יִגְדַּל בָּאָרֶץ׃ כט תִּפְאַרְתּוֹ
לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְזִכְרוֹ לְדוֹר דּוֹר׃ ל חָכְמָתוֹ יִתְּנוּ בַּקָּהָל וּתְבוּנָתוֹ
עַמִּים יְסַפֵּרוּ׃ לא בְּחַיָּיו יְהֻלַּל מֵאֶלֶף וּבְמוֹתוֹ שֵׁם עוֹלָם לוֹ׃

מ א **שְׁמָעוּנִי** כִּי עוֹד מִלִּים מָלֵאתִי כַּיָּרֵחַ בַּחֲצִי חֹדֶשׁ׃
ב הַקְשִׁיבוּ בָּנַי וְתִפְרְחוּ כַּשּׁוֹשַׁנָּה בְּעֵמֶק הַמָּיִם׃
ג כִּלְבוֹנָה תִּתְּנוּ רֵיחַ כַּחֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן תִּפְרָחוּ׃ ד הָרִימוּ קוֹל
תְּהִלָּה יַחְדָּו הוֹדוּ לֵאלֹהִים עַל עֲלִילוֹתָיו׃ ה תְּנוּ הוֹדָה וְכָבוֹד
לִשְׁמוֹ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר זַמְּרוּ לוֹ לֵאמֹר׃ ו כָּל מַעֲשֵׂי יְיָ טוֹבִים גַּם
יַחַד לְמַעֲנֵיהֶם נוֹצְרוּ כֻּלָּמוֹ׃ ז וּמִי־זֶה יֹאמַר מַה־זֶּה וְעַל־מַה־זֶּה כִּי
חֵפֶץ לְכָל־דָּבָר׃ ח בִּדְבָרוֹ תֵּצֵא הַשֶּׁמֶשׁ בַּבֹּקֶר וּבָעֶרֶב הִיא בָאָה
בִּדְבָרוֹ׃ ט בְּשִׂמְחָה יַעֲשׂוּ חֶפְצוֹ וְאֵין מְאַחֵר פְּקֻדָּתוֹ׃ י מִצְעֲדֵי
אִישׁ לוֹ נוֹדָעוּ וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינָיו׃ יא לֹא יִפָּלֵא מֵאִתּוֹ דָּבָר
קָטֹן וְגָדוֹל לְפָנָיו אָיִן׃ יב חַסְדּוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף וּמַשְׁקֶה כַּנָּהָר
תֵּבֵל׃ יג גַּם מִשְׁפָּטוֹ כְּשֶׁטֶף מַיִם לָשׂוּם אֶרֶץ פְּרִי לִמְלֵחָה׃
יד יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְיָ לַצַּדִּיקִים וּפוֹשְׁעִים בָּם יִכָּשֵׁלוּ׃ טו מֵרֹאשׁ טוֹב
לַטּוֹב הוּכַן וְלָרְשָׁעִים רָעָה׃ טז רָאשֵׁי צָרְכֵי אָדָם אֵשׁ וּמַיִם בַּרְזֶל
וָמֶלַח יַיִן וָשֶׁמֶן דָּגָן חָלָב וּדְבַשׁ כְּסוּת וָבֶגֶד׃ יז טוֹבִים הֵמָּה כָּל
אֵלֶּה לַטּוֹבִים וְלָרְשָׁעִים לְרָעָה יֵהָפֵכוּ׃ יח גַּם רוּחַ סַעַר לַמִּשְׁפָּט
הוּכַן יַעֲקֹר הָרִים בְּעֹז אַפּוֹ לְנִקְמַת שׁוֹלְחוֹ׃ יט בָּרָד וָרַעַם
דֶּבֶר וְרָעָב שְׁלוּחֵי מִשְׁפָּט כָּל אֵלֶּה׃ כ שֵׁן חַיָּה נָחָשׁ וְעַקְרָב
שׁוֹט וְחֶרֶב לְכַלּוֹת פּוֹשְׁעִים׃ כא בְּיוֹם פְּקֻדָּה יְמַהֲרוּ פִּי שׁוֹלְחָם
לֹא יַעֲבוֹרוּ׃ כב הֵן זֹאת מֵרֹאשׁ דִּבַּרְתִּי הִתְבּוֹנַנְתִּי וּכְתַבְתִּים
בַּסֵּפֶר׃ כג כָּל פֹּעַל יְיָ רַק טוֹב וְכָל דָּבָר לִצְבָאוֹ נוֹצָר׃ כד אַל

באור

והשינויים ממקום למקום ועי"ז נעשה לאיש מנוסה לדעת טוב ורע: (ל) יתנו. יספרו:

מ (א) כירח. כלבנה: בחצי חדש. בעת מלאותה: (ו) למעניהם. לתכלית המכוון מאתו ית', כמו כל פעל ה' למענהו: (ז) ומי זה יאמר על מה זה נברא הדבר הזה:

כי חפץ לכל דבר. ר"ל כל דבר יש לו תכלית מיוחד: (יא) קטן וגדול לפניו אין. כי הגדול הוא בעיניו כקטן: (יז) לרעה יהפכו. כי במלאת ספקם של הרשעים אז יוסיפו להרע והעושר בידם לכלי נשק להכל אחרן: (כג) וכל דבר לצבאו נוצר. לטבעו המיוחד לפי תכליתו:

תאמר זה טוב וזה רע כי כלם חתומים באוצרותיו וכל דבר
בעתו מה טוב: כה הבינו זאת בלבבכם ברכו את יי והודו שמו:
מא א מה גדול עמל אנוש ומה רב אסון אדם מיום צאתו
מבטן אמו עד שובו לבטן אדמה אם כל חי:
ב יגון ומכאוב מנתו בכעס ועצב עניינו הבל ורעות רוח עד יום
מותו: ג מהמלך היושב על כסאו ועד שוכני עפר ואפר מנושא
נזר ועד לבוש קרעים: ד רגז וכעס קנאה וחמדה פחד ואימה
שנאה עצב וחרון יפריעום יומם ובנוחם עלי משכב עשתונות
בלהות ינדומו: ה ינפש אדם מעט בשנתו סעפים וחזיונות
יבהלוהו: ו יקיץ מתנומה כפליט משדה קטל ויגיל כי סר צל
פחד: ז כל אנוש נושא דאגתו בלבבו אם עשיר בעשרו ואם
עני בעניו: ח כל בשר מאדם ועד בהמה יגון ומכאובות ישיגו:
ט כל אשר מאדמה לאדמה ישוב וממרום למרום יעל: י כל
עול ורשע יהבלו צדק וישר לעולם נצבים: יא הון עול נחל
כזב ומטר סוחף בצע שקר: יב אסף רשע עב בלול ממים
גפרית ורוח: יג גפרית בברק תעשן מים נתך ארצה ורוח יעלה
בתהו ויאבד: יד חליפות לרשע אין שרשו בל יכה גזעו בל
יחליף כעץ שתול על שן סלע: טו כקנה על שפת נחל ולפני
עשות ירק יבש מקורו: טז קלים הם כקצף על פני המים כרגע
יעברו ואינם: יז ופעל צדיקים יברך וחפצם עומד לעד: יח איש
שפק ויגע ירגיע בחייו מהון עתק: יט ירשה והצלחה יתנו הון
ומשניהם שפק לב: כ כבוד ויקר יתנו שם ומשניהם מוצא

באור

מא (א) **מה** גדול עמל אנוש. יתאונן כי האדם כל ימיו כעס ומכאובים. רוב מעשיו תהו וימי חייו הבל: (ד) עשתונות בלהות. רעיוני פחד: ינדומו. יהפכו אותו מכל צד ולא יתנו שנת לעיניו לעפעפיו תנומה: (ט) וממרום. וכל אשר ממרום: (יא) ומטר סוחף בצע שקר. העושה עושר ולא במשפט אין לעשרו קיום ועמידה התעיף עינך בו ואיננו, כמטר סוחף היורד בזעף אשר לא יצטרך ונפסק תיכף: (יב) בלול. מעורב ומורכב ממים גפרית ורוח, וכרדת המטר יתפרדו החלקים איש למקומו, כן אוצרות רשע: (טז) כקצף. כאבעבועות אשר על פני המים: יעברו. ילכו וישובו למים: (יח) איש שפק. המסתפק במה שיש לו: (יט) ומשניהם. יותר משניהם יתן הון שפק לב כי איזהו עשיר השמח בחלקו: (כ) ומשניהם מוצא חכמה. המוצא חכמה יעשה לו שם עולם יותר מכבוד וגדולה:

ונעקם

חכמה: כא בנין וגנד ירחיבו לב ומשניהם אשת חן: כב יין
וזמר ישמחו לב ומשניהם אוהב נאמן: כג כנור ועוגב יערבו
לאזן ומשניהם אמרי שפר: כד תאר ויפי מחמדי עין ומשניהם
שבלי השדה: כה רע וחבר עוזרים בעתם ומשניהם אשה
טובה: כו אח וגואל מצילים בצרה ומשניהם צדקה: כז הון
ובצע מסעדי רגל ומשניהם עצה טובה: כח חיל וחסן מאמצי
רוח ומשניהם יראת יי: כט כי אין ביראת יי מחסור ולא בעזרתה
מגור ועל כל היא רוממה: ל הדבק בה ואל תרפנה כי אין
דומה לה ותפארתה על כל כבוד: לא בני זעקת מצוק בל
תהדוף ולא תהיה נבהל להמית ונמהר להכות: לב בני התזהר
מבקש נדיבות כי טוב מות מחיי עני: לג גבר מצפה לשלחן
זרים חייו אינם חיים: לד מארוחת זר ישבע קיקלון ואיש רוח
ירחיק מנה: לה לחם עני לנפש עזה יערב ובקרבו נהפך
למרורת פתנים:

מב א אי מות מה מר אתה לאיש עשיר שוקט על נכסיו:
ב לאיש חיל ומצליח דאגה ועצב לבו לא ילחצו
וכל מאכל פיו יערב לו: ג הה מות מה נעמת לאיש נשבר
גבה רוח וחדל טוב: ד לאיש זקן קשה רוח וחסר לחם וכח
לעבוד אין: ה אל תירא מות כי זה חלקך גם קדמונים גם
אחרונים לך ידמו קץ כל בשר הוא: ו הבחפץ יי תגעל נפשך
ובשאול מי ישאל אם רב ואם מעט ימיך: ז זרע שנוא בני
בליעל כי בבית עוזבי יי גדלו: ח אב בליעל בניו יבוזוהו כי
בגללו יקלל חלקם: ט אוי לו לרשע כי עצב ילונו עד ימות
ויקבר: י שם רשעים לאבדון וזכר צדיק לעולם יהיה: יא קנה
לך שם טוב כי הוא ילוך מאלפי זהב וכסף: יב לרעה נולד
רשע חייו ביגון ואחריתו לאבדון: יג אם רבה הצלחת אדם

באור

(לא) זעקת מצוק בל תהדוף. אל תדחה את האיש בעני המועק אליך לבקש עזרה: (לג) גבר מצפה כו'. כמאמר חז"ל המצפה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו:

מב (ה) אל תירא מות. יאמין אם לב האדם לבל יירא ממות כי זה חלק האדם כל ימות עולם

בְּיָמָיו הֲלֹא קְצָרִים הֵמָּה וְשֵׁם טוֹב עוֹמֵד לָעַד: יד אִם רַבּוּ
שְׁנוֹת זֵד מַה כִּשְׁרוֹן לוֹ וְהֵמָּה כְּלֹא הָיוּ: טו אֲרֻכִּים הֵם חַיֵּי יָשָׁר
אִם רַב וְאִם מְעַט יָמָיו: טז חָכְמָה נִסְתָּרָה וְאוֹצָר טָמוּן מַה
יּוֹעִילוּ גַּם שְׁנֵיהֶם: יז טוֹב אֱוִיל הַמַּסְתִּיר אִוַּלְתּוֹ מֵחָכָם הַמַּסְתִּיר
חָכְמָתוֹ: יח בְּנִי בְּטוֹב לְךָ הִתְאַמֵּץ בְּיִרְאַת יְיָ פֶּן תָּרוּם וְתִבְעַט:
יט עֲשֵׂה הַטּוֹב וּמִפְּנֵי כֹל אַל תֵּבוֹשׁ: כ יֵשׁ בֹּשֶׁת לִתְהִלָּה תִּהְיֶה
וְיֵשׁ בֹּשֶׁת לֹא נָאוָה: כא יֵבוֹשׁוּ אָב וָאֵם מִזְּנוּת שַׂר וּמוֹשֵׁל
מִכַּחַשׁ: כב יֵבוֹשׁ שׁוֹפֵט מֵהַטּוֹת מִשְׁפָּט יוֹעֵץ מֵהַכְשִׁיל וְעַם
מִמֶּרִי: כג יֵבוֹשׁ רֵעַ מִבְּגוֹד בַּעֲמִיתוֹ וְשָׁכֵן מֵהַסִּיג גְּבוּל: כד יֵבוֹשׁ
אִישׁ מִגְּמוּל רָעָה תַּחַת טוֹב וּמֵהַחֲרִישׁ לְדוֹרֵשׁ בִּשְׁלוֹמוֹ:
כה יֵבוֹשׁ הַנּוֹדֵב מֵהַכְלִים בְּמַתַּת יָדוֹ וְהַגּוֹאֵל מֵהַעֲלִים עַיִן
מִשְּׁאֵרוֹ: כו יֵבוֹשׁ אִישׁ מִגַּלּוֹת סוֹד רֵעֵהוּ וָרָשׁ מִנְּבָלָה וּמְסַפֵּר
מִכָּזָב: כז אִם בָּאֵלֶּה תֵּבוֹשׁ וּמָצָאתָ חֵן בְּעֵינֵי כָּל אָדָם: כח אַךְ
בָּאֵלֶּה אַל תֵּבוֹשׁ וְלֹא תִשָּׂא פְּנֵי כָל אִישׁ: כט לִשְׁמוֹר מִצְוֹת יְיָ
וְעֵדוֹתָיו וּלְהוֹכִיחַ נָבָל עַל פָּנָיו: ל לְיַסֵּר בִּנְךָ בְּמוּסָר וְלַחֲנוֹךְ
אוֹתוֹ בְּמֵישָׁרִים: לא לָשֵׂאת לֶקַח מֵחֲכָמִים וְלִשְׁמוֹעַ אֱמֶת מִפִּי
אוֹמְרָהּ: לב אַל תֵּבוֹשׁ בְּכָל מְלָאכָה וּלְהֵרָגַע בִּשְׂכָרָהּ אִם רַב
וְאִם מְעַט: לג דָּרַשְׁתָּ בִשְׁלוֹם אִישׁ וּמַחֲרִישׁ אִישׁ חָמָס הוּא:
לד שָׁלוֹם נָתַתָּ לוֹ וְאֵינֶנּוּ מֵשִׁיב כַּסְפְּךָ אֲשֶׁר תִּתֶּן־לוֹ אֵיבָה
יָשִׁיב: לה בַּת לְאָבִיהָ מַטְמוֹן שָׁוְא וּמִפַּחְדָּהּ לֹא יִישַׁן בַּלֵּילוֹת:
לו קְטַנָּה פֶּן תְּפֻתֶּה נַעֲרָה פֶּן תִּזְנֶה: לז גְּדֵלָה פֶּן תֵּעָגֵן וְתַחַת
בַּעְלָהּ פֶּן תִּשָּׂנֵא: לח אַל תַּבֵּט בְּאִישׁ אֶל הוֹד מַרְאֵהוּ וּבְחֶבְרַת
נָשִׁים לֹא תַמְתִּיק מִלִּים: לט כִּי סָס מִבֶּגֶד יָבוֹא וּמִלֵּב אִשָּׁה
עָרְמָה וּבֹשֶׁת אִשָּׁה מֵרְעוּתָהּ: מ נָצוּר הוֹנְךָ מֵאִשָּׁה מְפַזֶּרֶת וְנָעַל
בְּעַד חֲפָצֶיךָ בַּאֲשֶׁר יָחוּלוּ יָדַיִם: מא שִׂימָה חֶשְׁבּוֹן לַאֲשֶׁר תּוֹצִיא

באור

עולם: (טו) ארוכים הם חיי ישר. האדם הישר אף אם מת בנוער נחשבו ימיו רבים וארוכים, כי החיים לפי כשרון המעשים ימנו: (טז) חכמה נסתרה. עיין לעיל כ׳ ל״ו: (כד) ומהחריש לדורש בשלומו. מבלי ענות לו שלום: (לג) איש חמס הוא. מזה ראיה כי איש חמס הוא והולך [illegible] כמקרא פלאחריו: (לז) פן תעגן, ולא תנשא לאיש כי לא ימצאו עליה רוצים: (מ) באשר יחלו ידים. במקום שיד רבים ממשמשים: (מא) תוציא ותביא. ההכנסה וההוצאה:

הברו

ותביא מנה וספור אשר תתן ואשר תקח וכל מעשיך בספר יכתבו:
מג א הברו לבכם עבדי יי ואשר חזיתי יחוה פי: ב כי יי
צוה ונבראו ויצוריו חפצו יעשו: ג כשמש מאיר
לכל כן רחמי יי על כל מעשיו: ד גדלו יעידו השמים וחסדו
מלאה הארץ: ה גם קדושיו לא יכילוהו להבין ערכו לא יעצרו
כח: ו תהום ולב הוא חוקר ותעלומות בני אדם יבין: ז אין
נסתר מנגד עיניו וכל חקי עולם נגלו לפניו: ח קדמוניות וחדשות
יודע וכל צפון הוא חושף: ט לא נעלם ממנו כל חכמה וכל רז
לא סתום לו: י כל מעשיו בדעת כלמו ולעד צבאם ישמורו:
יא חיים וקימים כלהם ואת גדלו כלם יהללו: יב שנים שנים
זה לעמת זה לא למחסור ולא למותר: יג אלה לאלה לא
שביתו ודבר לריק אין כמו: יד דבר דבר על אפניו ולראות
יקרם לא תשבע עין:

מד א שמים הרמים מה נשגבו כגזרת הספיר לטהר:
ב זהר השמש גדלו יבשר הוד אורו יגיה
תבל: ג ייבש ארץ בצהרים ולפני חמו מי יעמוד: ד כתנור
בוער מאש צורף כפלים ילהט שמש הרים: ה יפיק קיטור
לוהט ובנגהו חציו יעור עין: ו גדול ורב כח עשהו וברוחו פיו
ירוץ ארח: ז וירח עשה למועדים עתות מחליפות יודיע:
ח אותות וזמנים בו ימנו ואורו ימעט וירבה בחדש: ט כוכבים
יזהירו הרקיע גדודים אין מספר יעדו מרום: י על משמרתם
יעמדו ותפקידם לא יעבורון: יא מה אדירים שחקים האלה
מה רמו גבהם לאין חקר: יב שור מראה הקשת בענן מה
נפלאו צבעיו לעין: יג הפותח אוצרו עבים ימהרו כעוף על
כנפי רוח: יד המביט לארץ ותעשן וישם ערפל חתלתה:

באור

מג (א) הברו. לשון נקיון וזכוך: (ח) חושף. מגלה: (ט) רז. סוד: (י) נבאם. סדרם וצבאם: (יב) שנים שנים. כל מה שברא הקב״ה שנים שנים הם זה לעומת זה ואין דבר לבטלה:

מד (ד) כפלים ילהט כו׳. יותר מן התנור ילהט השמש את ההרים: (ט) יעדו. יקשטו וייפו

טו הצורר מים כשמלה ויצו עליהם לרדת ארצה: טז בעזו יצבר
הררי ענן וברקי זעם למשפט ישלח: יז מרעם ורוח מסועה
וסער תנוט ארץ והרים ירגזון: יח יפיין שלג כצמר בהיר לבנתו
ישיש לב: יט המזרה כפור כמלח ומשליך קרחו כפתים:
כ ישב רוח מצפון וישם מים כגין הבדלח: כא יקפיא כנד אגם
ונחל ויעטו מעיל קרת כשריון: כב יהפוך רוח מים ימסה קרת
ושלג: כג רטפש השרון מטל ותחדש פני האדמה: כד ירטיב
צחית הארץ שיח ונטע יחליפו כח: כה השם חק גבול לים
ויטע איים בתוכו: כו ישקיט בגערתו גליו וכל משברי ים
יפוצץ: כז יורדי הים באניות תמה נפלאותיו יספרו: כח שם
יראו גדולים מעשיו התנינים ודגי הים: כט מה אדיר מעשיך יי
ברוחך למחוז חפצם ילכו: ל מי יעצר כח להגיד פעלך ולבשר
נפלאותיך מי יוכל: לא ואם עצמנו לספר כדק מחול וכמר
מים: לב מי ראהו כי יגיד גדלו ומי השיגו כי יחוה ערכו.
לג אפס מקצת ראינו ומעט מזער ידענו: לד תכלית תהלתך אל
אתה הוא כל: לה מי חכם ויבן זאת נבון וידענה: לו יי עושה
כל וליראיו יתן חכמה: לז איש כלבבו ישכיל ואדם כשכלו
יתבונן כי רב ממך לא בקש: לח משכילים ישכילו בם
ובוערים ישעו עיניהם: לט ואני יהושע בן סירא מילידי ירושלים
חכמה מלבי הוצאתי: מ משלי חכמים וחידותם כתבתי בספר
להורותם: מא אשרי הגבר יהגה בם ישכיל ויעשה אותם:
מב כי עושה אלה אשריו ואור יי יאיר על נתיבתו:

מה א ואף תהלת אבותי אשירה איש איש בדורו: ב יקר
רב נתן למו ותפארתם לבאי עולם: ג בנבואתם
הגידו אותות ובהתבונתם עצה: ד בחכמה משלו בעם ובדעת

באור

ויפזו את השמים: (טז) יצבור. יקבץ: (יט) המזרה. המפזר: כפור. שלג: קרחו. נסיסי המטר שנקפו מקור: (כג) רטפש. ירטב וישמן: (כד) צחית. יבושת: (כה) איים. שם מקומות היבשת שבתוך הים: (לז) כי רב ממך לא בקש. הקב"ה לא יבקש מן האדם יותר מאשר יוכל נכבוש בשכלו איש איש לפי ערכו: (לח) ישעו. יעצמו עיניהם ויסגרו אותם:
והש"יש.

נָתַן מְלָכִים: ה כָּבוֹד בִּימֵיהֶם נָחָלוּ וְאַחֲרִיתָם לְזֵכֶר עוֹלָם:
י עַצְמוֹתָם בְּשָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל מִשְׁכָּבָם וּשְׁמָם חַי לְדוֹר וָדוֹר: ז נֹחַ
אִישׁ צַדִּיק תָּמִים בְּדוֹרוֹתָיו הָיָה: ח בְּבוֹא הַמַּבּוּל לְשַׁחֵת כָּל
בָּשָׂר וַיִּנָּצֵל הוּא לִפְלֵטַת עוֹלָם: ט וַיִּשָּׁבַע יְיָ לְבִלְתִּי הֱיוֹת עוֹד
מַיִם לְמַבּוּל בְּרִית כָּרַת אִתּוֹ לְבִלְתִּי הַשְׁחִית כָּל בָּשָׂר: י אַבְרָהָם
אַב הֲמוֹן גּוֹיִם הִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּתָמִים: יא בְּרִיתוֹ שָׂם
בִּבְשָׂרוֹ וּלְבָבוֹ נֶאֱמָן בְּנִסְיוֹנוֹת: יב לָכֵן נִשְׁבַּע לוֹ יְיָ כִּי יִתְבָּרְכוּ
בְזַרְעוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ: יג לְהַרְבּוֹת זַרְעוֹ כְּחוֹל הַיָּם וּלְהוֹרִישׁ לָהֶם
מִיָּם וְעַד יָם וּמִנְּהַר פְּרָת עַד אַפְסֵי הָאָרֶץ: יד אַף לְיִצְחָק נִשְׁבַּע
בַּעֲבוּר אַבְרָהָם אָבִיו וּבִרְכוֹת אֲבוֹתָיו שָׂם עַל רֹאשׁ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
קָרָא בְּנִי בְכוֹרִי: טו וַיָּקֶם בְּרִיתוֹ אִתּוֹ לָרֶשֶׁת אֶרֶץ מְגוּרָיו
וַיִּתְּנֵהוּ אָב לִשְׁנֵים עָשָׂר שָׁבֶט:

מז א **וַיֵּצֵא** מִמֶּנּוּ אִישׁ צַדִּיק אָהוּב בְּעֵינֵי כָּל חַי וְנֹשֵׂא חֵן
בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם מֹשֶׁה זִכְרוֹ לִבְרָכָה: ב גִּדְּלוֹ
וְעֻזּוֹ רָב לִפְנֵי מְלָכִים נִצַּב בַּעֲמִים רָדָה כְּבוֹד יְיָ רָאָה וְקוֹלוֹ
שָׁמֵעַ: ג כִּי נֶאֱמָנָה רוּחוֹ עִם אֵל וְעַנְוָתוֹ רַבָּה מִכָּל אָדָם: ד וְנִגַּשׁ
לָעֲרָפֶל תּוֹרַת חַיִּים וְחֻקִּים יְשָׁרִים שָׂם בְּפִיו לְלַמֵּד עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל
וּמִשְׁפָּט לְיַעֲקֹב: ה וַיָּרֶם קָדוֹשׁ כָּמוֹהוּ אַהֲרֹן מִשֵּׁבֶט לֵוִי לְשָׁלִית
עִמּוֹ שְׁמוֹ וּמֵהוֹדוֹ אָצַל עָלָיו: ו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם נָתַן־לוֹ
וּבִגְדֵי תְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן הִלְבִּישׁוֹ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: ז וַיְמַלֵּא
משֶׁה אֶת יָדָיו וּבְשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ מְשָׁחוֹ: ח וַתְּהִי לוֹ כְּהֻנָּה בְּרִית
עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ עוֹמֵד לְפָנָיו לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וּלְבָרֵךְ אֶת
עַמּוֹ: ט לְהַקְרִיב עוֹלָה וָזֶבַח וּלְהַקְטִיר קְטֹרֶת לְכַפֵּר עַל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: י וַיִּתֶּן־לוֹ מִשְׁמֶרֶת פְּקֻדָּתוֹ לְהוֹרוֹת לְעַמּוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים:
יא וַיִּנָּצוּ בוֹ אֲנָשִׁים זָרִים וַיְקַנְאוּ בוֹ דָּתָן וַאֲבִירָם וְרַבּוּ עִמּוֹ קֹרַח
וַעֲדָתוֹ: יב וַיַּרְא יְיָ וַיִּנְאַץ וַיְכַלֵּם בְּאֵשׁ אַפּוֹ: יג וַיָּשֶׂם יְקָרוֹ עַל
אַהֲרֹן וְרֵאשִׁית הַקֹּדֶשׁ נָתַן לוֹ: יד אַךְ בָּאָרֶץ נַחֲלָה לֹא יִירָשׁ וְלֹא
חֵלֶק בְּעַמּוֹ יִקָּח: טו כִּי יְיָ חֶלְקוֹ וּבֵית יִשְׂרָאֵל נַחֲלָתוֹ: טז וְאַף
פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר שְׁלִישִׁי לִיקָר בְּקִנְאָתוֹ אֲשֶׁר קִנֵּא בַּמַּחֲנֶה

בקרב

בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל: יז לָכֵן נִשְׁבַּע לוֹ יְיָ לָתֵת לוֹ בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם:
יח כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְדָוִד בֶּן יִשַׁי לְבִלְתִּי הָסִיר שֵׁבֶט מִזַּרְעוֹ כֵּן נָתַן
לְאַהֲרֹן כְּהֻנָּה לוֹ וּלְזַרְעוֹ: יט בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נָתַן
לָהֶם חָכְמַת לֵב לִשְׁפּוֹט אֶת עַמּוֹ: כ שְׁמָם לֹא יִשָּׁכַח לָנֶצַח
וּמֶמְשַׁלְתָּם לְדוֹרוֹת עוֹלָם:

מז א אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָלַךְ בְּדַרְכֵי מֹשֶׁה אֲדוֹנָיו:
ב בְּיָדָיו נָתַן יְיָ תְּשׁוּעָה לִבְחִירָיו צָרָיו הִכְנִיעַ
וְהוֹרִישׁ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ חֶמְדָּה: ג מַה עַז חֵילוֹ כַּאֲשֶׁר נָטָה
בַּכִּידוֹן אֲשֶׁר בְּיָדוֹ עַל עָרֵי הָאוֹיֵב: ד מִי יָכֹל לְהִתְיַצֵּב אִתּוֹ כִּי
יְיָ עוֹבֵר לְפָנָיו: ה בִּדְבַר פִּיו יִדּוֹם הַשֶּׁמֶשׁ וַיְהִי יוֹם אֶחָד יוֹמָיִם:
ו כִּי הִתְפַּלֵּל אֶל יְיָ וַיַּעֲנֵהוּ וַיַּמְטֵר עַל שׂוֹנְאָיו בָּרָד וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ:
ז וַיֵּדְעוּ כָּל הָעַמִּים יַד יְיָ כִּי הוּא נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל: ח גַּם בִּימֵי
מֹשֶׁה טוֹב בְּעַמּוֹ עָשָׂה הוּא וְכָלֵב בֶּן יְפֻנֶּה לְהָשֵׁךְ תְּלוּנוֹת הָעָם
וַיַּהַפְכוּ לְטוֹבָה רָעַת מוֹצִיאֵי דִבַּת הָאָרֶץ: ט וְהֵם לְבַדָּם נִשְׁאֲרוּ
מִשֵּׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:
י וַיִּתֵּן לְכָלֵב כֹּחַ וָחַיִל עַד זִקְנָה וְשֵׂיבָה לִלְכֹּד הָרִים לָרֶשֶׁת אֶרֶץ
לְבָנָיו: יא לְמַעַן יֵדַע זֶרַע יַעֲקֹב כִּי יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְיָ וּמִשְׁפָּטָיו:
יב גַּם הַשּׁוֹפְטִים אִישׁ אִישׁ בִּשְׁמוֹ אֲשֶׁר לֹא נִפְתָּה לִבָּם לָסוּר
מֵאַחֲרֵי יְיָ זִכְרָם לִבְרָכָה: יג שְׁמוּאֵל בְּחִיר יְיָ וְנָבִיא נֶאֱמָן בִּדְבַר
פִּיו הֵקִים מְלָכִים בְּיִשְׂרָאֵל וּמוֹשְׁלִים בְּעַמּוֹ מָשַׁח: יד מִשְׁפַּט
אֱלֹהָיו הוֹרָה לְיַעֲקֹב וְלֶקַח טוֹב הִבִּיעַ לְיִשְׂרָאֵל: טו גַּם הוּא הִכָּה
שׂוֹנְאָיו בְּכָל אֲשֶׁר יִפְנֶה לְעֵת הַעֲלוֹתוֹ טְלֵה חָלָב: טז וַיַּרְעֵם מִן
הַשָּׁמַיִם יְיָ וּבְחֶזְיוֹנִים נוֹרָאִים קוֹלוֹ הִשְׁמִיעַ: יז וַיַּךְ כָּל מוֹשְׁלֵי צוֹר
וְכָל סַרְנֵי פְּלֶשֶׁת הַבְּרִית: יח וּלְעֵת מוֹתוֹ הֵעִיד נֶגֶד יְיָ וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ
כִּי שֹׁחַד וְכֹפֶר מֵאִישׁ לֹא לָקַח וְצִדְקָתוֹ עָנוּ בוֹ: יט גַּם אַחֲרֵי מוֹתוֹ
קוֹלוֹ מֵאֶרֶץ הִשְׁמִיעַ לְהַגִּיד לַמֶּלֶךְ דַּרְכּוֹ וּלְהַזְהִיר עַם מֵחֲטָאָיו:

מח א וַיָּקָם אַחֲרָיו נָתָן הַנָּבִיא לְשָׁרֵת לִפְנֵי דָוִד: ב כַּאֲשֶׁר
הוּרַם חֵלֶב מִזֶּבַח הוּרַם דָּוִד מִבֵּית יִשְׂרָאֵל:
ג אַרְיֵה הָרַג כִּגְדִי וְדֹב כְּכֶבֶשׂ: ד בִּנְעוּרָיו הָרַג אִישׁ גִּבּוֹר בַּיַּעַשׂ

תְּשׁוּעָה לְעַמּוֹ: ה הֵנִיף יָדוֹ בְּקֶלַע וַיְשַׁבֵּר גְּאוֹן גָּלְיָת: ו כִּי פִּלֵּל
לַיְיָ וַיִּתֵּן עֹז בְּיָדוֹ לַהֲרֹג אִישׁ לָחֶם לְהָרִים קֶרֶן עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ז עַל
כֵּן נָשִׁים בִּמְחֹלוֹת עָנוּ לוֹ הִכָּה דָוִד בְּרִבְבוֹתָיו: ח אוֹיְבָיו מִסָּבִיב
הִכְנִיעַ וְצָרֵי פְּלִשְׁתִּים הִכְרִית: ט וְעַל כָּל מַעֲשָׂיו תּוֹדָה לֵאלֹהִים
נָתַן כָּבוֹד וְהָדָר לָאֵל הַמְּאַזְּרוֹ חָיִל: י אָהַב עוֹשֵׂהוּ בְּכָל לִבּוֹ וְשִׁירָיו
יוֹם יוֹם יְהַלְלוּ לִפְנֵי מִזְבְּחוֹ: יא וַיִּתֵּן בִּלְשׁוֹנוֹ נְעִימֵי זֶמֶר תְּהִלָּתוֹ
בִּקְהַל עַם הִשְׁמִיעַ: יב גַּם יְיָ הֶעֱבִיר פְּשָׁעָיו וַיָּרֶם קַרְנוֹ לְעוֹלָם וְכִסְאוֹ
לְדוֹר וָדוֹר: יג וַיָּקָם אַחֲרָיו מֶלֶךְ חָכָם וְאַדִּיר שְׁלֹמֹה בְּנוֹ: יד וַיְיָ
הֵנִיחַ לוֹ מִכָּל אוֹיְבָיו מִסָּבִיב לְמַעַן יִבְנֶה בַּיִת לִשְׁמוֹ לְעוֹלָם:
טו מֶה חָכַמְתָּ שְׁלֹמֹה בִּנְעוּרֶיךָ שְׂפָתֶיךָ הִבִּיעוּ שֶׂכֶל כַּנָּהָר:
טז מֶמְשַׁלְתְּךָ עַל כָּל הַמְּלָכִים הוּרָמָה וְשִׁמְךָ עַד קַצְוֵי אֶרֶץ הִגִּיעַ
וְלִשְׁמֹעַ שִׁמְעֲךָ תָּמָהוּ: יז מִשְׁלֵי חָכְמָה וּמְלִיצָה וְחִידָה כָּתַבְתָּ
וְעַל בִּינָתְךָ עַמִּים מִמֶּרְחָק הִתְפַּלָּאוּ: יח וַתִּתֵּן בְּיָמֶיךָ כֶּסֶף כְּעֹפֶרֶת
וְזָהָב כַּעֲפַר חוּצוֹת: יט אַךְ לַנָּשִׁים נָתַתָּ חֵילֶךָ וַעֲצָבֶיךָ לְנָכְרִיָּה:
כ בִּיקָרְךָ נָתַתָּ דֹּפִי וְקָלוֹן עַל צֶאֱצָאֶיךָ וּפְרִי אוּלְתְּךָ בְּנֵי בָנֶיךָ
אָכְלוּ: כא וַתֵּחָץ מַלְכוּתְךָ לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת וּמֵאֶפְרַיִם קָם שֵׁבֶט
רֶשַׁע: כב וּבְכָל זֹאת לֹא עָזַב יְיָ חַסְדּוֹ מֵאִתּוֹ וּדְבָרָיו לֹא הִפִּיל
אַרְצָה: כג זֶרַע אוֹהֲבוֹ לֹא הֶאֱבִיד וּשְׂרִיד צַדִּיקָיו לֹא כִלָּה:
כד וַיִּתֵּן לְיַעֲקֹב מוֹשִׁיעַ וּלְדָוִד מִמְשָׁל רָב: כה וַיִּשְׁכַּב שְׁלֹמֹה
וַיָּקָם אַחֲרָיו בֶּן סָכָל וַחֲסַר דֵּעָה רְחַבְעָם הִפְרִיד עַמּוֹ בַּעֲצַת
אִוֶּלֶת: כו אַל יְהִי שֵׁם וּשְׁאֵרִית לְיָרָבְעָם בֶּן נְבָט אֲשֶׁר חָטָא
וְהֶחֱטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן מִכְשׁוֹל לְבֵית אֶפְרָיִם: כז לְהַגְלוֹתָם
מֵעַל אַדְמָתָם יוֹעֵץ עַל כָּל פֶּשַׁע לְהַרְבּוֹת עֲוֹנָם לְכַלֵּה:

מט א אָז יָקוּם נָבִיא בָּעָם כְּאוֹר נֹגַהּ וּדְבָרָיו כְּאֵשׁ לֹהֵט:
ב וַיָּבֵא עֲלֵימוֹ רָעָב וּבְקִנְאָתוֹ לֵאלֹהָיו הֲרָגָם:
ג בִּדְבָרָיו עָצַר שָׁמַיִם מִגֶּשֶׁם וַיּוֹרֶד אֵשׁ מִמָּרוֹם שָׁלֹשׁ פְּעָמִים עַל
הַמִּזְבֵּחַ וְעַל הָרְשָׁעִים: ד מַה נּוֹרָא אַתָּה אֵלִיָּהוּ וּמִי יְהַלֵּל תִּפְאַרְתֶּךָ:
ה מֵתִים מִן שְׁאוֹל הֶחֱיֵיתָ בְּחֵפֶץ אֱלֹהִים: ו הוֹרִיד מְלָכִים
מִכִּסְאוֹתָם וּמוֹשְׁלִים עַל פְּנֵיהֶם הוֹכִיחַ: ז שׁוֹמֵעַ נִקְמַת יְיָ מִסִּינַי

ומשפטו

וּמִשְׁפָּטוֹ מֵחוֹרֵב: ח מֹשֵׁחַ מְלָכִים עַל תַּגְמוּל יָדָם וְנָבִיא תַּחְתָּיו
הֵקִים: ט בְּסַעַר עָלָה מְרוֹמִים וּבְרֶכֶב אֵשׁ שָׁמָיִם: י וְהוּא עָתִיד
לָבוֹא לִפְנֵי בוֹא יוֹם יְהוָה לְהָשִׁיב לֵב בָּנִים עַל אֲבוֹתָם וּלְבַשֵּׂר
שִׁבְטֵי יַעֲקֹב: יא אַשְׁרֵי אִישׁ רוֹאֶה פָּנֶיךָ וָמֵת כִּי לֹא מֵת הוּא כִּי
אִם חָיֹה יִחְיֶה: יב אֵלִיָּהוּ נֶאֱסַף בִּצְרוֹר הַחַיִּים הַשָּׁמַיְמָה וּפִי שְׁנַיִם
בְּרוּחוֹ לֶאֱלִישָׁע הִשְׁאִיר: יג אוֹתוֹת רַבִּים עָשָׂה בְּעָמְדוֹ פְּנֵי מְלָכִים
לֹא נָשָׂא וּבְרוּחוֹ לֹא שָׁלַט כָּל בָּשָׂר: יד כָּל דָּבָר לֹא נֶעֱלַם מִמֶּנּוּ
נִפְלָאוֹת בְּחַיָּיו עָשָׂה וּבְמוֹתוֹ מֵת הָיָה: טו בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב הָעָם
מִדַּרְכָּם וּמֵרָעָתָם לֹא סָרוּ: טז עַד אֲשֶׁר גָּלוּ מֵאַרְצָם וְנָפוֹצוּ בְּאַרְצוֹת
הַגּוֹיִם: יז וַיִּשָּׁאֵר יְהוּדָה לְבַדּוֹ נִיר קָטָן לְבֵית דָּוִד: יח אֵלֶּה בְּדֶרֶךְ
הַטּוֹב הָלְכוּ וְאֵלֶּה יָסְפוּ לְהַרְשִׁיעַ: יט חִזְקִיָּהוּ בָּנָה חוֹמוֹת הָעִיר
וַיָּבֵא מֵי גִיחוֹן הָעִירָה: כ בְּיָמָיו עָלָה סַנְחֵרִיב וְשָׁלַח עָלָיו רַבְשָׁקֵה
וַיְנוֹפֵף הַר צִיּוֹן יָדוֹ וְאֶת אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם חֵרֵף: כא וַיִּפְרוֹשׂ חִזְקִיָּהוּ
כַּפָּיו אֶל אֱלֹהִים וַיַּצִּל אוֹתוֹ בְּיַד יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא: כב וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה
אַשּׁוּר מַכָּה רַבָּה יַעַן עָשָׂה חִזְקִיָּהוּ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר וַיֵּלֶךְ בְּדַרְכֵי
דָוִד כַּאֲשֶׁר פָּקַד עָלָיו יְשַׁעְיָהוּ נְבִיא הַנְּבִיאִים: כג כִּי עַל פִּיו שָׁב
הַשֶּׁמֶשׁ אֲחוֹרַנִּית וְיָמִים עַל יְמֵי מֶלֶךְ הוֹסִיף: כד בְּרוּחַ קָדְשׁוֹ חָזָה
חֲדָשׁוֹת וַאֲבֵלֵי צִיּוֹן נִחַם: כה אוֹתוֹת מִלְּפָנִים הִגִּיד וַחֲדָשׁוֹת טֶרֶם
תָּבֹאנָה: כו שֵׁם יֹאשִׁיָּהוּ כְּרֵיחַ בֹּשֶׂם כְּצֳרִי וּכְשֶׁמֶן הַטּוֹב: כז כִּי
בְּנִפְלָאוֹת נִצַּל בְּהֵחָבְאוֹ וְדַרְכֵי אֲבוֹתָיו עָזָב: כח וַיְשַׁלֵּם לִבּוֹ אֶל
אֱלֹהָיו וֶאֱמֶת עָשָׂה בְּיָמָיו: כט מִלְּבַד דָּוִד חִזְקִיָּהוּ וְיֹאשִׁיָּהוּ כָּל
מַלְכֵי יְהוּדָה הֵרֵעוּ לַעֲשׂוֹת: ל וַיִּתְּנוּ הוֹדָם לַזָּרִים וְתִפְאַרְתָּם לְעַם
נָכְרִי: לא וַיַּחֲרִיבוּ עִיר הַקֹּדֶשׁ וַיַּשַּׁמּוּ חוּצוֹתֶיהָ כִּדְבַר יִרְמְיָהוּ
הַנָּבִיא: לב כִּי נָבִיא מִבֶּטֶן אִמּוֹ הָיָה וּמֵרֶחֶם נִקְדַּשׁ לִנְתוֹשׁ לִנְתוֹץ
וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ: לג וִיחֶזְקֵאל רָאָה מַרְאֵה הַמֶּרְכָּבָה וּדְמוּת
אֱלֹהִים חָזָה: לד וְעַל אִיּוֹב אָמַר כִּי כָל אָרְחוֹתָיו יְשָׁרִים: לה וְאַף
שְׁנֵים עָשָׂר הַנְּבִיאִים עַצְמוֹתָם כַּדֶּשֶׁן תִּפְרַחְנָה כִּי רִפְּאוּ לְיִשְׂרָאֵל
וּבִשְּׂרוּ תְּשׁוּעוֹת לָמוֹ: לו מִי יְהַלֵּל אֶת זְרֻבָּבֶל אֲשֶׁר הוּשַׂם כְּחוֹתָם
עַל יַד יָמִין: לז וְאַף יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק בְּמָצוֹק הֵקִים מִזְבֵּחַ וּבָנָה

אֶת

אֶת הֵיכַל הַקֹּדֶשׁ לְתִפְאֶרֶת עוֹלָם: לח נְחֶמְיָה יֶשְׁנָה שְׁמוֹ כִּי חָיָה
תּוֹמוֹת הָעִיר מֵעֲרֵמַת הֶעָפָר וְחִזֵּק אוֹתָם בִּדְלָתַיִם וּבְרִיחַ:
לט מְעַטִּים נִמְצָאִים בָּאָרֶץ כַּחֲנוֹךְ וּמִצְּעָר נוֹלְדוּ כְּיוֹסֵף מְכַלְכֵּל
אֶחָיו וּמַצִּיל עַמִּים: מ שֵׁת שֵׁם וֶאֱנוֹשׁ תִּפְאַרְתָּם לְהַלֵּל מְאֹד
בְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה וְעַל כָּל אֵלֶּה יִגְדַּל תְּהִלַּת אָדָם רֹאשׁ הַיְצוּרִים:
נ א רַב אֶחָיו וּכְלִיל עַמּוֹ שִׁמְעוֹן בֶּן חוֹנְיוֹ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל: ב בְּיָמָיו
נִבְנָה הַבַּיִת וַיְיַסֵּד הַהֵיכָל וְהוּרַם הַחוֹמָה: ג וְהֶחֱזִיק
הַמִּלּוֹא וְחָפַר מַעְיְנוֹת מַיִם וַיַּצֵּל עַמּוֹ מִיַּד אוֹיְבָיו: ד מַה הוֹד
וְהָדָר לוֹ בְּצֵאתוֹ מֵהֵיכָל בְּהִגָּלוֹתוֹ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת כְּנֹגַהּ בֵּין
הֶעָבִים כְּיָרֵחַ בִּימֵי הָאָבִיב: ה כַּשֶּׁמֶשׁ זוֹרֵחַ עַל הָרֵי עֹפֶר וְכַקֶּשֶׁת
בֶּעָנָן כְּשִׁבֹּלֶת הַשָּׂדֶה וְכַחֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן עַל מַבּוּעֵי מַיִם וּכְעֵץ לְבָנוֹן
בִּימֵי הַבָּצִיר: ו כְּרֵיחַ הַלְּבוֹנָה בְּמַחְתַּת הַקְּטֹרֶת וּכְתַפּוּחֵי זָהָב
בְּמַשְׂכִּיּוֹת כָּסֶף: ז כְּזַיִת הָדָר הִרְחִיבוּ דָלִיּוֹתָיו וְכִבְרוֹשׁ הֶאֱרִיכוּ
עֲנָפָיו: ח בְּלָבְשׁוֹ בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ וּבְהִתְעַטְּפוֹ כְּסוּת תִּפְאָרֶת:
ט בְּבוֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ לְשָׁרֵת בַּעֲבוֹדָתוֹ פְּנִימָה: י בְּשֵׂאתוֹ דַּם
הַזֶּבַח מִידֵי אֶחָיו וְהוּא בְּרֹאשָׁם נִצָּב: יא וְכָל אֶחָיו הַכֹּהֲנִים בְּנֵי
אַהֲרֹן כֻּלָּם לְבוּשֵׁי יְקָר: יב וּבִידֵיהֶם הִקְרִיבוּ קָרְבָּן לְעֵינֵי כָּל
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יג עַד אֲשֶׁר כִּלָּה לְשָׁרֵת בַּמִּזְבֵּחַ וּלְפָאֵר אוֹתוֹ
בְּהַדְרַת הַקֹּדֶשׁ: יד וַיִּשְׁלַח יָדוֹ אֶל הַנֶּסֶךְ וַיִּקַּח יַיִן וְשֵׁכָר וַיְנַסֵּךְ
עַל הַמִּזְבֵּחַ לְרֵיחַ נִיחוֹחַ: טו אָז תָּקְעוּ בְּנֵי אַהֲרֹן בַּחֲצוֹצְרוֹת
לִפְנֵי כָּל עַם יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ קוֹל חָזָק לְבָרֵךְ אֶת הָעָם: טז וַיִּפְּלוּ
כָּל הָעָם עַל פְּנֵיהֶם אַרְצָה וַיָּרֹנּוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהִים: יז וַיִּתְּנוּ אֶת
קוֹלָם בְּתוֹדָה וּבְשִׁיר בְּהַלֵּל וּבִתְפִלָּה זַמְּרוּ לוֹ: יח שִׁירוּ כָּל
יוֹשְׁבֵי תֵבֵל לֵאלֹהִים הָעֹשֶׂה נִפְלָאוֹת בָּאָרֶץ: יט הַבּוֹרֵא אֶת
הָאָדָם מִמְּעֵי אִמּוֹ וּמַנְהִיג אוֹתוֹ בְּחֶפְצוֹ וּמְמַלֵּא אֶת לִבּוֹ חָכְמָה
וָדָעַת: כ יְהִי נָא שָׁלוֹם בְּאַרְצֵנוּ וְהָקֵם חַסְדְּךָ עִם שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק
וְעִם זַרְעוֹ כִּימֵי הַשָּׁמָיִם: כא בִּשְׁנַיִם עַמִּים קָצָה נַפְשִׁי וְהַשְּׁלִישִׁי

ב א ו ר

נ (כא) וְהַשְּׁלִישִׁי עם לא היה. ירמוז המחבר על ג' אומות והם פלשתים אדם ואדום שכתבו שטנה בתחלת בית שני להשבית את ישראל ממלאכת הבנין כמבואר בעזרא ובנחמיה

עַם לֹא הָיָה: כב יוֹשְׁבֵי גְבָל וּפְלֶשֶׁת וְעַם סָכָל הַיּוֹשֵׁב בִּשְׁכֶם:
נא א אוֹדְךָ אֱלֹהִים וָמֶלֶךְ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ בְּכָל יוֹם: ב אֲסַפְּרָה
שִׁמְךָ בִּתְהִלָּה וִיכָלְתְּךָ מָרוֹם לְעוֹלָם: ג כִּי הִצַּלְתָּ
נַפְשִׁי מִמָּוֶת חָשַׂכְתָּ מִשְּׁאוֹל חַיָּי: ד מִלַּטְתָּ רַגְלַי מִדֶּחִי וְנַפְשִׁי
מִשַּׁחַת גָּאָלְתָּ: ה פְּרַקְתַּנִי מִיַּד מְבַקְשֵׁי רָעָתִי וּמִמּוֹקְשֵׁי בְלִיַּעַל
דִּלִּיתָנִי: ו כִּי מָטָה לַמָּוֶת נַפְשִׁי וְחַיַּי לִשְׁאוֹל הִגִּיעוּ: ז פָּנִיתִי
לְמוֹשִׁיעַ וָאַיִן לְסוֹמֵךְ וְלֹא מָצָאתִי: ח חַסְדֵי יְיָ זָכַרְתִּי וְטוּבוֹ כִּי
מֵעוֹלָם הֵמָּה: ט הַפּוֹדֶה כָּל הַבּוֹטְחִים בּוֹ וּמַצִּילָם מִיַּד חָזָק מֵהֶם:
י מִן הַמֵּצַר הֲרִימוֹתִי קוֹלִי שַׁוְעָתִי לֵאלֹהֵי מָרוֹם: יא אֵל אַדִּיר
וּמַצִּיל אַל נָא תַעַזְבֵנִי בְּיוֹם צָרָתִי: יב אֲהַלֵּל שִׁמְךָ מֵאֵין דּוּמִיָּה
וְחַסְדְּךָ אַזְכִּיר תָּמִיד: יג כִּי שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל שַׁוְעִי וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרָעָה
וּמִיָּגוֹן: יד עַל כֵּן אוֹדֶה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וְחַסְדְּךָ אַזְכִּיר יוֹם יוֹם: טו אָנֹכִי
בִּנְעוּרַי בִּקַּשְׁתִּי חָכְמָה מִימֵי עֲלוּמַי דָּרַכְתִּי בִּנְתִיבוֹתֶיהָ: טז נַעַר
הָיִיתִי אֶל הַחָכְמָה הִתְפַּלַּלְתִּי וְלִפְנֵי הֵיכַל יְיָ שָׁפַכְתִּי שִׂיחִי:
יז חִפַּשְׂתִּיהָ עַל כָּל דְּרָכַי וְלֹא נַחְתִּי עֲדֵי מְצָאתִיהָ: יח כְּעַל בִּכּוּרֵי
עֲנָבִים שָׂשׂ לִבִּי עָלֶיהָ וַעֲד עוֹלָם לֹא אֶעֶזְבֶנָּה: יט דָּבְקָה נַפְשִׁי בָהּ
וְעֵינַי לֹא נָטוּ מִמֶּנָּה: כ וַתְּהִי לִי לְמוֹרֶה לֶקַח טוֹב בָּהּ מָצָאתִי:
כא כִּי בְּכָל כֹּחִי עֲבַדְתִּיהָ דְּרַשְׁתִּי חֲקַרְתִּי וּמְצָאתִיהָ: כב וַיְיָ נָתַן לִי
לָשׁוֹן לְמוֹדִים חֵלֶף עֲמָלַי וּבָהּ אֲהַלְלֶנְהוּ: כג שְׁעוּ אֵלַי בַּחוּרִים הָסֵבּוּ
לִבְּכֶם אֶל לִקְחִי: כד עַד אָנָה תַעַזְבוּ חָכְמָה וְנַפְשְׁכֶם צְמֵאָה אֵלֶיהָ:
כה הָבִיאוּ צַוַּארְכֶם בְּעֻלָּהּ אָז תִּמְצָאוּהָ: כו כִּי קְרוֹבָה הִיא לִמְשַׁחֲרֶיהָ
וְתִמָּצֵא לְכָל דּוֹרְשֶׁיהָ: כז שְׂאוּ נָא עֵינֵיכֶם וּרְאוּ כִּי מְעַט עָמַלְתִּי
בָהּ וּפְרִי רַב אָסַפְתִּי: כח שִׁמְעוּ לִקְחִי בִּנְעוּרֵיכֶם כִּי מַטְמוֹנֵי זָהָב
תִּקְנוּ בִי: כט עִבְדוּ עֲבוֹדַתְכֶם בְּעִתָּהּ וְתִמְצְאוּ שָׂכָר טוֹב בְּאַחֲרִית:
ל בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם וּמְהֻלָּל שְׁמוֹ לְדוֹר וָדוֹר:

באור

ובנחמיה ובדברי הימים למלכי בית שני, ואחר ארבעים שנה לבנין הבית בקש סנבלט מאלכסנדר מוקדון לתת לו רשיון לבנות מקדש בהר גריזים ויתן לו שאלתו, ויזנו ראשים מבני ישראל ומאחר שאים אחריו כמו מאתים שנה: (כב) גבל. היא עיר במדינת צור: ועם סכל, רומז לכותים ושומרונים כי בין שומרון לשכם הוא הר גריזים:

תם